

PARADİGMA

İktisadi ve İdari
Araştırmalar Dergisi

2022

YIL:1 CİLT: 1 SAYI:1

ISSN: 2822-5570

PARADİGMA
İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi
(Journal of Economics and Management Research)

Cilt: 01 Sayı: 01
Yaz 2022

DERGİ SAHİBİ

(Owner of the Journal)

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK

Gümüşhane Üniversitesi Rektörü *(Rector of Gumushane University)*

BAŞ EDITÖR

(Editor in Chief)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut ERDOĞAN

Alan Editörleri

(Associate Editors)

Doc. Dr. Metin AKSOY

Doc. Dr. Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN

Dr. Öğr. Üyesi Orkun DEMİRBAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Umut DENİZLİ

Posta Adresi *(Postal Address)*

Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Bağlarbaşı / 29100 – Gümüşhane, Türkiye

İletişim ve Teknik Destek

(Communication and Technical Support)

E-posta (e-mail): paradigma@gumushane.edu.tr

Paradigma İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin çıkardığı hakemli akademik bir dergidir. Yılda iki kez yayınlanmaktadır.

ISSN: 2822-5570

PARADİGMA

İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi

<http://www.paradigma.gumushane.edu.tr>

YAYIN VE EDITÖRLER KURULU

(Editorial Board)

2022 Yaz (Summer) – Yıl (Vol): 01 Sayı (Issue): 01

Prof. Dr. Nalan Akdoğan	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ender Ethem Atay	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. A. Zafer Acar	Piri Reis Üniversitesi
Doç. Dr. Ulaş Akkücü	Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Alacacıoğlu	Münster University
Prof. Dr. Olcay Bige Aşkun	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Göksel Ataman	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Baş	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. M. Deniz Börü	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Peter Čajka	Danubius University
Prof. Dr. Ebru Çağlayan	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cihan Çobanoğlu	University of Central Florida
Prof. Dr. Erhan Demireli	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Donduran	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan Ege	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Kamil Ercan	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Tevfik Erdem	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Murat Ertuğrul	Roma Büyükelçiliği
Prof. Dr. Bülent Güloğlu	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Talha Harcar	Pennsylvania State University
Prof. Dr. Toğrul İsmayıl	K. Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin Karabınar	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl Kayıkçı	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Aşkın	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Alan Wong Wing Keung	Asia University, Taiwan
Prof. Dr. Jan Koper	Matej Bel University
Prof. Dr. Burcu Kümbül Güler	Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Masca	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Reinhard Meyers	Münster University
Doç. Dr. Peter Ondria	Danubius University
Doç. Dr. Emir Özeren	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Fırat Purtaş	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Nazım Sözer	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Soyalp Tamçelik	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Wong Hock Tsen	University of Malaysia Sabah
Prof. Dr. Kıymet Tunca Çalıyurt	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Maria Varadinov	Portalegre University of Technology
Doç. Dr. Hamid Waqas	Westminster Int'l University
Prof. Dr. Ferda Yerdelen Tatoğlu	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Jülide Yıldırım	TED Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat Yılmaz	Gümüşhane Üniversitesi
Prof. Dr. Sevtap Yokuş	Altınbaş Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur Yozgat	Nişantaşı Üniversitesi
Prof. Dr. Cemal Zehir	Yıldız Teknik Üniversitesi

PARADİGMA

İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi

<http://www.paradigma.gumushane.edu.tr>

HAKEM KURULU

(Review Board)

2022 Yaz (Summer) – Yıl (Vol): 01 Sayı (Issue): 01

Prof. Dr. Mehmet YÜCE	<i>Uludağ Üniversitesi</i>
Doç. Dr. İsmail DURSUNOĞLU	<i>Bayburt Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Ersin KORKMAZ	<i>Erzincan B.Y. Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Davran YOLDAŞEV	<i>Uluslararası K.Ş. Toktomamatov Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Emre CENGİZ	<i>Gümüşhane Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜRDAL	<i>Gümüşhane Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi İrfan SANCAK	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Özcan SARIHAN	<i>Gümüşhane Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU	<i>Gümüşhane Üniversitesi</i>
Dr. Eda AYVACIK	<i>Bayburt Üniversitesi</i>

Makale ve Yazar/ları (Article and Author/s)	Sayfa No (Page No)
Uluslararası Deniz Hukukunda Deniz Uyuşmazlıklarının Çözümüne İlişkin En Etkin Başvuru Yolunun Bulanık AHP Yaklaşımıyla Belirlenmesi (<i>Determination of The Most Effective Recourse Way for Solution of Maritime Disputes in The International Law of The Sea with Fuzzy Ahp Approach</i>) Eda TUTAK	01-19
Sosyal Güvenlik Sistemi Çerçevesinde Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonunun İncelenmesi (<i>Investigation of the Social Fund of the Kyrgyz Republic within the Framework of the Social Security System</i>) Eyüp ÇİKOLAR	20-32
Gürcistan'daki Etnik Çatışmalarda Rusya'nın Rolü (<i>Russia's Role in Ethnic Conflicts in Georgia</i>) Barış KOMAR, Nihat YILMAZ	33-51
Neoliberal Bir Ürün Olarak Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Eleştirel Bir Okuması (<i>A Critical Reading of International Financial Reporting Standards as a Neoliberal Product</i>) Şerife DEMİRELLİ	52-59
Güvenli Bir Gelecek için Profesyonel Liderlik ve Yenilikçi Kurum Kültürü (<i>Professional Leadership and Innovative Corporate Culture for a Safe Future</i>) Halim Kadri ÖZTÜRK	60-68

Uluslararası Deniz Hukukunda Deniz Uyuşmazlıklarının Çözümüne İlişkin En Etkin Başvuru Yolunun Bulanık AHP Yaklaşımıyla Belirlenmesi

Eda TUTAK¹

Özet

Karasal kaynakların giderek azalması ve özellikle hidrokarbon kaynaklarına duyulan ihtiyacın artmasıyla birlikte devletler, denizlerdeki sınırlarının belirlenmesinde ve korunmasında son yıllarda daha sert bir tutum takınmıştır. Teknolojik ilerlemeyle birlikte deniz doğal kaynaklarından yararlanmanın daha imkânli hale gelmesi, bir taraftan deniz alanlarının önemini artırırken diğer taraftan bu alanlarda rekabetin doğmasına ve deniz uyuşmazlıklarının artmasına yol açmıştır. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS), deniz sınırlarının belirlenmesindeki prosedürleri düzenleyen başlıca uluslararası belgeyi temsil etmektedir. BMDHS kapsamında deniz uyuşmazlıklarının çözümünde başvurulacak uyuşmazlık çözüm yolları; diplomatik ve yargısal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Diplomatik çözüm yolları; görüşmeler, arabuluculuk, araştırma ve soruşturma, dostça girişim, uzlaştırma olarak belirlenirken yargısal çözüm mekanizmaları ise; Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, Genel Tahkim Mahkemesi, Uluslararası Adalet Divanı ve Özel Tahkim Mahkemesi'dir. Bu makalenin amacı BMDHS kapsamında deniz uyuşmazlık çözüm yollarının incelenmesi ve çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi (BAHP) Yöntemi aracılığıyla sorunların çözümünde en etkin başvuru yolunun tespit edilmesidir. BAHP Yöntemi aracılığıyla elde edilen sonuçlara göre deniz uyuşmazlıklarının çözümüne ilişkin en etkin başvuru yolunun 0,7362 etkinlik derecesiyle yargısal çözüm yolları olduğu görülmüştür. Diplomatik ve yargısal çözüm yolları bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında ise en etkin üç başvuru yolu sırasıyla 0,6494 etkinlik derecesiyle *Uluslararası Adalet Divanı*, 0,1249 etkinlik derecesiyle *Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi* ve 0,1221 etkinlik derecesiyle diplomatik çözüm yollarından biri olan *Görüşmeler* olarak tespit edilmiştir. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, Uluslararası Adalet Divanı'nın diğer tüm uyuşmazlık çözüm yollarından önemli oranda öncelikli görülmesi, Divan'ın evrensel yargı yetkisiyle örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Deniz Hukuku, Deniz Uyuşmazlıkları, Barışçıl Çözüm Yolları, Bulanık AHP

Jel Kodları: K0, K3, K33

Determination of The Most Effective Recourse Way for Solution of Maritime Disputes in The International Law of The Sea with Fuzzy Ahp Approach

Abstract

Declining gradually of terrestrial resources and particularly with the rising need of hydrocarbon resources, in recent years, states have been maintain a harder manner in order to the determination and protection their borders on the seas. with the technological progress, benefit from marine natural resource are to be more possible, while increasing the importance of marine areas, on the other hand it has led to the emergence of competition and to an increase of maritime disputes in these areas. The United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) represents the major international document regulating the procedures for determining maritime boundaries. Within the scope of UNCLOS, resolution in the marine dispute's recourse of the solution ways are divided into two parts be about diplomatic and judicatory. While diplomatic solution ways are negotiations, mediator, search & investigation, friendly demarche, and reconciliation, judicatory solution ways are The International Tribunal for the Law of the Sea, Arbitral Tribunal Constitute, The International Court of Justice, and Special Arbitral Tribunal Constitute. The objective of this research is to examination of the maritime dispute solution ways within the scope of UNCLOS and to determine the optimum of the recourse way for solve the problems via Fuzzy Analytical Hierarchy Process (FAHP) which is a multi-criteria decision making methods. According to the results which are obtained via FAHP method that Judicatory solution ways is the optimum way regarding to maritime dispute with 0.7362 efficiency degree. When diplomatic and judicatory solutions are go around with a holistic approach, the first three most effective recourse ways were determined as *The International Court of Justice* with efficiency degree of 0.6494, *The International Tribunal for the Law of the Sea* with efficiency degree of 0.1249, and the *Negotiations* which is one of the diplomatic solution ways, with efficiency degree of 0.1221. When the results are evaluate as the general, The International Court of Justice has a significant priority over all other dispute resolution because of the universal jurisdiction of the court.

Keywords: Internaional Law, Law of the Sea, Maritime Disputes, Peaceful Solutions, Fuzzy AHP

Jel Codes: K0, K3, K33

¹ Öğr. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İrfan Can Köse MYO, edatutak@gumushane.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-8567-8106

1. Giriş

Tarihsel olarak XV. yüzyılda, Avrupalı güçlerin denizaşırı sömürgeleştirme hareketleri, okyanusların durumu ve ulusların denizde hangi haklara sahip olduğu konusunda tartışmalar başlatmıştır. Bu tarihten itibaren büyük güçlerin denizlerde oluşturdukları tekelleşmeye karşı denizlerin özgürlüğüne ve devletlerin deniz alanlarındaki yetkilerinin sınırlandırılmasına yönelik görüşler gündeme gelmiş, bu konudaki tartışmalar farklı açılardan şekillenerek günümüze kadar devam etmiştir. İnsanlığın başlangıcından beri denizler; gıda ve ticaret yolları sağlayan bir geçim kaynağını oluşturmuştur. Doğal kaynaklar ve zenginlik arayışı, denizcilik endüstrisi aracılığıyla sürdürülebilir kalkınmayı kolaylaştırmıştır. Denizin toplumsal hayattaki bu önemi, devletlerin sahip olduğu deniz sınırları belirlenirken çatışma yaşanmasına, denizlerden yararlanma hakkı ve sorumlulukları kapsamında ihtilafların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Denizlerdeki bu ihtilafların barışçıl yollardan çözülmesi ise devletler arasındaki siyasi, diplomatik, askeri ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra küresel barış ile ticaret ortamının korunmasında da oldukça önemlidir (Nwachukwu ve Nwakoby, 2021: 184). Sürdürülebilir dünya ekonomisinin önemli bir parçası haline gelen mavi ekonominin artan önemi nedeniyle devletler, deniz kaynakları konusunda daha hassas ve denizlerdeki egemenlik alanlarını koruma noktasında daha temkinli davranmaktadır (Hasan, vd., 2019: 89).

21. yüzyılda işlevsel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde deniz alanları, devletler için daha değerli hale gelmiştir. Öyle ki teknolojik gelişmenin denizlerden faydalanmayı daha mümkün hale getirmesi, mavi ekonominin sürdürülebilir ekonomik gelişimdeki önemi, denizlerdeki askeri gücün ülke güvenliği, savunma ve dış politikadaki aktif rolü, karasal kaynakların giderek azalması, küresel ticarette deniz yolunun önemi, diğer devletlerle olan güç ilişkisinde deniz gücünün yüksek etkisi ve özellikle denizlerde keşfedilen hidrokarbon kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması gibi faktörler, denizleri 21. yüzyılın stratejik rekabet alanlarına dönüştürmüştür. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından 2018 yılında yayınlanan “Deniz Taşımacılığının 50 Yıllık İncelemesi, 1968-2018: Geçmiş Düşünmek, Geleceği Keşfetmek” isimli raporda; deniz taşımacılığının son 50 yıl içinde uluslararası ticarette %80 ile %90 arasında değişen çok yüksek bir paya sahip olduğu vurgulanmıştır (UNCTAD, 2018). Deniz taşımacılığı; enerji, gıda, hammadde, mamul mallar gibi vazgeçilmez kaynaklar ile emtiaların okyanuslar ve denizler üzerinde kitlesel hareketine izin verdiğinden küresel ticareti kolaylaştırarak ulusların zenginliğini etkilemektedir (Baumler, Arce ve Pazaver, 2021: 1). Ayrıca denizler, devletlerin dış politikada etkili bir şekilde kullandıkları askeri güçlerini yansıtmalarına olanak tanıyan önemli güç projeksiyon alanlarını oluşturmaktadır. Bu kapsamda devletlerin ülke egemenliklerinin uzantısı olan denizlerdeki egemenlik alanlarının sınırlarının belirlenmesi ve hiçbir devlete ait olmayan deniz alanlarının kullanımıyla ilgili ilke ve esasların tespit edilmesinde genel geçer kuralları oluşturan uluslararası deniz hukuku kritik bir öneme sahiptir.

Uluslararası deniz hukuku, doğası gereği devletlerin bir araya gelerek kendi rızalarıyla oluşturdukları anlaşmalar ve uluslararası belgeler ile belli başlı kuralları belirlemesi, yine kendi rızalarıyla kurdukları uluslararası mahkemelerin yargı yetkisini kabul etmeleriyle uygulama alanı bulmaktadır. Dolayısıyla denizlerde belirlenen genel geçer kuralları ve uluslararası mahkemeler, devletlerin üstünde bir otoritenin yer almadığı küresel sistemde kritik önem arz etmektedir. Bu kapsamda 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS), deniz sınırlarının belirlenmesi, açık denizlerden yararlanma hakkının tayini ve deniz uyuşmazlıklarının çözümünde başvurulması gereken prosedürlerin düzenlenmesi bakımından günümüzde geçerliliğini koruyan en kapsamlı uluslararası belge olma özelliği taşımaktadır.

Çalışmanın amacı, BMDHS kapsamında deniz uyuşmazlıklarının çözümüne yönelik başvuru yollarını inceleyerek bu çerçevede en etkin başvuru yolunu Bulanık AHP (BAHP) yöntemiyle belirlemektir. Bu çalışma, deniz uyuşmazlıklarının çözümüne ilişkin başvuru yollarının etkinlik derecesini BAHP Yöntemiyle belirleyen literatürdeki ilk çalışmadır ve sahip olduğu bu niteliğiyle literatürde var olan boşluğu doldurması bakımından özgün değer taşımaktadır. Belirlenen amaç kapsamında çalışmada ilk olarak uluslararası deniz hukuku ve denizlerde yaşanan uyuşmazlıklara ilişkin literatür araştırmasına yer verilmiş, ardından BMDHS kapsamında devletlerin denizlerdeki egemenlik alanlarına ilişkin temel kavramlar açıklanmış, takiben 1982 tarihli BMDHS çerçevesinde çalışmada kullanılan uyuşmazlık çözüm yolları incelenmiştir. Daha sonra uluslararası deniz hukukunda deniz uyuşmazlıklarının çözümüne ilişkin

en etkin başvuru yolunun belirlenmesi amacıyla kullanılan BAHP Yöntemi açıklanmış ve son olarak uygulama sürecine yer verilerek çalışmada gerçekleştirilen uygulamadan elde edilen bulgular sunulmuştur.

2. Uluslararası Deniz Hukuku ve Deniz Çatışmalarına İlişkin Literatür Araştırması

Uluslararası deniz hukuku, kıyı devletlerinin coğrafi yargı yetkilerini, okyanus ve deniz çevresindeki doğal kaynakların kullanımı ile korunmasında devletler arasındaki hak ve görevleri düzenleyen bir uluslararası kamu hukuku dalını temsil etmektedir (Hoagland vd., 2019: 526). Uluslararası deniz hukuku ile deniz ticaret hukuku birbirinden ayrı alanlardır. Deniz hukuku; deniz alanları ve deniz yatağıyla ilgili uluslararası hukuk kişilerinin hak ve yükümlülüklerini düzenlerken deniz ticaret hukuku; özel hukuk kişileri arasında deniz yoluyla yük ve yolcu taşınmasına ilişkin konuları ele alan hukuk dalını oluşturmaktadır (Aksar, 2017: 23). Uluslararası deniz hukukunun kaynakları ise; iki veya çok taraflı anlaşmalar ile yapılageliş kuralları olarak da anılan uluslararası örf-adet kurallarını kapsamaktadır (Churcill ve Lowe, 1988: 5-19).

20. yüzyılda devletlerin egemenlik yetkisinde bulunan deniz alanlarının yasallaştırılması çalışmaları başlamış, bu alanda yaşanan gelişmeler ise küresel eğilimleri denizlere doğru kaydırıldığından devletlerin denizlerdeki hak ve sorumluluklarının belirlenmesi daha önemli hale gelmiştir (Osthagen, 2020: 1). Çalışmanın amacı kapsamında gerçekleştirilen literatür araştırmasına yönelik bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Uluslararası Deniz Hukuku ve Deniz Çatışmalarına İlişkin Literatür Özeti

Yazar (Yıl)	Çalışmanın Amacı	Çalışmanın Sonucu	Metodoloji	Özgün Değer
Tim vd. (2005)	BMDHS kapsamında deniz bilimsel araştırmalarının yasal çerçevesini incelemek.	Deniz bilimsel araştırmaları için evrensel olarak uygulanabilir bir düzenleyici sürecin oluşturulması, barışçıl bir deniz ortamının sürdürülmesi ve teşviki için kritik öneme sahiptir.	Teorik ve Metinsel Analiz	Deniz çevresinin barışçıl bir şekilde korunmasını teşvik etmek için deniz bilimsel araştırmalarının uluslararası işbirliğine dayalı bir yasal çerçeve ile özel olarak belirlenmesi ihtiyacını ortaya koymuştur.
Keyuan (2010)	Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nin çalışma usul ve esaslarını inceleyerek Doğu Asya ülkelerinin tutumunu ortaya koymak.	Uluslararası yargıya başvurmak, küresel düzeyde hukukun üstünlüğünün temel bir bileşenini oluşturmaktadır. Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, Uluslararası Adalet Divanı'na kıyasla daha az tercih edilmekte ve bu durum mahkemenin meşruiyeti ve yetkinliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.	Vaka İncelemesi	1982 BMDHS ile birlikte kurulan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesinin usul ve esasları ile uygulamalarını inceleyerek, bu mahkemenin varlık nedeni ve güvenilirliğini analiz etmiştir.
Groves (2011)	ABD'nin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne üye olması durumunu incelemek.	ABD'nin BMDHS'ye üye olması durumunda genişletilmiş kıta sahanlığından üretilen maddi değer in iade edilmesi gerektiği ve bu nedenle Amerikan halkının ekonomik zarara uğrayacağıdır.	Kavramsal ve Tarihsel Analiz	Amerikan egemenliği ve ulusal çıkarları perspektifinden gerçekleştirilen realist bir analizi temsil etmektedir.
Roach (2014)	Uluslararası hukuktaki uluslararası teamül kurallarını incelemek ve BMDHS'ye taraf olmayan devletleri de bağlayıcı	Uluslararası deniz hukukunda uluslararası anlaşmada yer almayan ancak tüm devletleri bağlayıcı etkiye sahip uluslararası teamül kuralları	Dava ve Yargı Kararları İncelemesi	Uluslararası mahkemeler tarafından deniz uyuşmazlıklarının çözümünde kullanılan uluslararası teamül kurallarını derleyerek

	hükümleri belirlemek.	mevcuttur ve deniz uyuşmazlıklarında mahkemeler tarafından kullanılmaktadır.		kronolojik sırayla sunmuştur.
Druel ve Gjerde (2014)	Denizlerde sürdürülebilirlik sağlamak amacıyla BMDHS dışında bir uluslararası anlaşma seçeneği belirlemek.	Tüm insanlık için adil, sürdürülebilir ve esnek bir rejim sağlamak üzere BMDHS'deki temel boşluklar giderilmelidir.	Metinsel Analiz	Sadece BMDHS'deki boşluklar belirlenmemiş aynı zamanda oluşturulacak yeni bir uluslararası anlaşma için öneriler sunulmuştur.
Ásgeirsdóttir ve Steinwand (2015)	Uluslararası deniz hukukunda devletlerin ikili ve çok taraflı anlaşmalarındaki uyuşmazlık çözüm mekanizmalarını incelemek.	Deniz sınırı anlaşmaları, ikili iş birliğine ilişkin güçlü bir hukuki zemin yaratmaktadır.	Korelasyon Analizi	186 sözleşmeyi ele alarak denizlerdeki çatışmaların çözüm mekanizmalarını inceleyen ilk çalışmadır.
Hasan vd. (2019)	Deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin anlaşmazlıkları incelemek.	Deniz sınırı anlaşmazlığının hızlı bir şekilde çözülmesi, kıyı devletlerinin barış içinde bir arada yaşaması için ve ekonomik açıdan kilit öneme sahiptir.	Betimleyici Analiz	Deniz hukuku temelinde uzun süreli deniz uyuşmazlıklarının çözümünün önemine dikkat çekmiştir.
Guajardo (2019)	Çin'in Güney Çin Denizi üzerindeki iddiasının modern deniz hukukuna uyum sağlayıp sağlamadığını belirleyebilmek.	Çin'in Güney Çin Denizi üzerindeki tarihsel hakları, BMDHS'de açıkça yer aldığı haliyle devam etmektedir.	Doktrinel ve İctihadi Analiz	BMDHS yürürlüğe girmeden ortaya çıkan deniz uyuşmazlıklarının sözleşme ile uyumunu ve ortaya çıkan hakları incelemektedir.
Osthagen (2020)	Denizde devletlerin "sınır" olarak tanımladıkları alanlardaki hak ve sorumlulukları nelerdir ve buna bağlı uyuşmazlıklar nasıl çözülür? sorusunun cevabını araştırmak.	Deniz sınırlarının %90'ından fazlası ikili müzakereler yoluyla belirlenmiştir. Deniz alanlarında sınırlar, egemenlik ve yargıyla ilgili çatışmalar genellikle müzakereler ve tahkim yoluyla barışçıl bir şekilde çözülmüştür.	Vaka İncelemesi	Bu çalışmada; deniz sınırlarını ele alan bilimsel çalışmaların yanı sıra siyaset bilimi, uluslararası hukuk ve siyasi coğrafya alanlarından yararlanılmıştır.
Da Silva (2020)	Kıta sahanlığının ötesindeki sulardaki Brezilya'nın yargı yetkisini incelemek ve açık denizlerdeki seyrü sefer özgürlüğünü araştırmak.	Çalışma sonucunda yürürlükteki yasalar dikkate alındığında Brezilya'nın yargı yetkisi ile BMDHS 87. Maddesinde yer alan denizlerde serbestlik ilkesinin tutarsız olduğu sonucuna varılmaktadır.	Tarihsel ve Kavramsal Analiz	Uluslararası Sözleşme maddeleri ile yerel yasaların uyumu incelenmiştir.
Nwachukwu ve Nwakoby (2021)	Deniz uyuşmazlıklarının çözülebileceği çeşitli yolları inceleyerek deniz anlaşmazlıklarını çözmenin en uygun yollarını belirlemek.	Deniz uyuşmazlıklarının çözümü için mevcut tüm mekanizmaların karşılaştırmalı analizleri gerçekleştirilmiş ve tahkim yolunun deniz uyuşmazlıkların çözümü için en uygun yol olduğu tespit edilmiştir.	Doktrinel	Deniz uyuşmazlıklarının tahkim yoluyla çözülmesi ile ticari ve yatırım ilişkileri arasındaki etkileşim incelenmiştir.
Chang (2021)	İhtilaflı deniz alanlarını tanımlamak ve kuvvet kullanmanın yasal dayanağını araştırmak.	Deniz hukuku uygulama sisteminin güçlendirilmesi, hem yasal süreç için hukuki bir temel sağlar hem de kıyı devletlerinin deniz haklarının korunmasını kolaylaştırır.	Teorik ve Vaka Analizi	Deniz sınırları tartışmalı olan bölgelerde kolluk kuvvetlerinin müdahalesini hukuki açıdan incelemektedir.

Baumler vd. (2021)	Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)'nde en etkili paydaşları belirlemek.	IMO'ya üye 174 Devletin %42,5'i aktif olarak komitedeki tartışma ve sunumlara katılmamıştır. Gelişmiş ekonomilere sahip devletler daha etkindir.	Nicel Veri Analizi	Küresel denizcilik yönetiminde etkili olan aktörleri, ilk kez kullanılan parametreler belirleyerek özgün bir yöntem geliştirmiştir.
Darmayadi ve Purnamasari (2022)	Endonezya ve Çin arasındaki Natuna deniz anlaşmazlığının egemenlik tesisi için çözüm sürecini analiz etmeyi amaçlamaktadır.	Natuna deniz anlaşmazlığının çözüm süreci; uluslararası hukuk ve diplomatik yaklaşım olmak üzere iki tür yaklaşımla yürütülmektedir. Bu iki yaklaşım stratejisi sayesinde uyuşmazlık çözümü çok kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir.	Nitel ve Betimleyici Analiz	Deniz uyuşmazlığının çözümünde hukuki yaklaşım ve diplomatik yaklaşımı örnekler üzerinden ele alarak kapsamlı bir çözüm süreci yaklaşımı geliştirmiştir.
Chandra ve Morss (2022)	BMDHS kapsamında özellikle hidrokarbon kaynaklarının bulunduğu alanlardaki deniz sınırı anlaşmazlıklarının çözüm yollarının etkinliğinin incelenmesi.	Zorunlu uyuşmazlık çözüm prosedürlerinden vazgeçmeyi seçen devletlerin tarafı olduğu uyuşmazlıkların çözümsüz kalma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.	Nicel Veri Analizi	Deniz sınırlarının belirlenmesinde yaşanan uyuşmazlıkları, hidrokarbon kaynaklarının varlığı durumunda ayrıca ele alarak 21. yüzyılda artan enerji kaynağı ihtiyacı bağlamında güncel bir sorunu incelemiştir.

3. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Kapsamında Devletlerin Denizlerdeki Egemenlik Alanlarına İlişkin Temel Kavramlar

Kara, hava ve deniz alanlarından oluşan devletlerin en klasik üç egemenlik alanlarından biri olan denizlerdeki ülkesel egemenlik, uluslararası deniz hukukunun konusunu oluşturmaktadır. Devletlerin deniz alanlarındaki sınırlarını belirleyebilmek ve bu konuda uluslararası hukuki zemin oluşturabilmek amacıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk adım 1958 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından atılmıştır. Bu kapsamda Birinci BM Deniz Hukuku Konferansı 1958 yılında Cenevre'de 86 devletin katılımıyla toplanmış ve bu konferansta aşağıdaki dört sözleşme kabul edilmiştir (AU Washinton College of Law, 2020).

- Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi
- Kıta Sahaneliği Sözleşmesi
- Açık Deniz Sözleşmesi
- Açık Deniz Balıkçılık ve Canlı Kaynaklarının Korunması Sözleşmesi

1958 yılında gerçekleşen konferans sonucu kabul edilen anlaşmalarla birlikte deniz hukuku, uluslararası hukuk temelinde şekillenmeye başlamış ve bu alanda uluslararası örf adet kurallarının yazılı hale getirilmesi, önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Daha sonra 1960 yılında karasularının genişliğiyle ilgili tartışmaların yaşandığı İkinci BM Deniz Hukuku Konferansı gerçekleştirilmiş ancak bu konuda somut bir sonuca ulaşılamamıştır (UN Audiovisual Library of International Law, 2008). Son olarak, 1973 yılından 1982 yılına kadar süren 167 devletin katılımıyla Üçüncü BM Deniz Hukuku Konferansı düzenlenmiş ve bu konferans sonucunda 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi kabul edilmiştir (UN Oceans & Law of the Sea, 1982). Devletlerin deniz yetki sınırlarının belirlenmesi ve bu alanlardaki hak ve sorumluluklarının içeriğinin tespit edilmesindeki en temel hukuki çerçeveyi "United Nations Convention on the Law of the Sea" ismiyle 1982 yılında kabul edilen "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi" (BMDHS) sunmaktadır (United Nations, 1982). 9 yıl süren çalışmalar sonucunda ortaya çıkan BMDHS, deniz hukukunda 320 madde ve 9 ekten oluşan birçok taraflı uluslararası sözleşmedir. Uluslararası deniz

hukukunun maddi kaynaklarından birini temsil eden bu çok taraflı uluslararası sözleşme, özellikle deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında temel kurallar ve kavramları içermesi bakımından önem arz etmekte, ancak tüm dünya ülkelerinin sözleşmeye taraf olmaması sebebiyle de tek genel geçer kurallar bütünü olarak ifade edilememektedir. BMDHS, üye devletlerin okyanus alanı ve kaynakları ile ilgili hak ve sorumluluklarını tanımlamaya yönelik yasal çerçeveyi oluşturmaktadır (Garcia ve Gupta, 2022: 1).

1958’de başlayan 1982 yılında önemli bir aşama kaydeden uluslararası deniz hukukunda örf ve adet kurallarının kodifikasyonu süreci, günümüzde geçerliliğini koruyan en temel uluslararası sözleşmelerden birini ortaya çıkarmıştır. Ancak bu sözleşmeye konferansa katılan 167 devlet arasından dört devlet; ABD, İsrail, Türkiye ve Venezuela karşı çıkmış, 17 devlet de çekimser kalmıştır (Hasan vd., 2019: 91). Uluslararası hukukun en temel ilkelerinden biri olan, sözleşmelerin sadece taraf olan devletleri bağladığı ilkesi gereğince Türkiye, deniz hukuku konferanslarına katılmasına rağmen sözleşmeyi imzalayıp onaylamadığından BMDHS ile bağlı değildir.

BMDHS’de bazı deniz alanlarının tanımları ve hukuki rejimine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu kapsamda esas hat, iç sular, kara suları, bitişik bölge, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge (MEB) ve açık deniz kavramları sözleşmede daha açık ve net biçimde tanımlanmıştır (UNCLOS, 1982). Çalışmanın bu bölümünde kısaca söz konusu kavramlara değinilerek deniz uyuşmazlıklarında sıkça adı geçen terimler hakkında temel bir bilgi zemini oluşturulması hedeflenmiştir.

BMDHS çerçevesinde üzerinde durulması gereken en temel kavram, esas hattır. 1982 tarihli bu sözleşmeye göre; esas hat, devletlerin denizlerdeki egemenlik alanlarının belirlenmesinde sınırların ölçülmeye başlandığı hattı temsil etmektedir. BMDHS Bölüm II, Madde 5’de belirtildiği üzere normal esas hat; kıyı devleti tarafından resmi olarak kabul edilmiş büyük ölçekli deniz haritalarında gösterildiği haliyle, kıyı boyunca devam eden en düşük cezir hattını oluşturmakta ve karasularının ölçümü bu hattan başlamaktadır (UNCLOS, 1982). Madde 7’de ise düz esas hat hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre sahilin girintili çıkıntılı olması durumunda düz esas hat, sınırları belirlemek için kullanılmaktadır. En düşük cezir çizgisi boyunca belirlenen noktalar birleştirilerek düz bir esas hat oluşturulur ve sınırların ölçümü bu hat dikkate alınarak gerçekleştirilir. Sözleşmede açıklanan kavramlardan bir diğeri iç sulardır. BMDHS Bölüm II Madde 8’de belirtildiği şekliyle iç sular, esas hattın berisinde kalan suları oluşturmaktadır. Dolayısıyla iç sular, esas hattan itibaren kara kütlesi tarafındaki suları temsil etmektedir. Bu durumda liman, koy, körfez gibi alanlar devletlerin iç sularında yer almaktadır.

1982 tarihli BMDHS kapsamında üzerinde durulması gereken en temel kavramlardan bir diğeri kara sularıdır. BMDHS Bölüm II Madde 3’te belirtilen kara suları, esas hattan başlamak üzere 12 deniz mili olarak belirlenmiştir. Her devlet, sözleşmeye uygun olarak 12 deniz milini geçmeyecek şekilde kara sularının genişliğini tespit etme hakkına sahiptir. Bölüm 3 Madde 17’de tüm devlet gemilerinin karasularından zararsız geçiş hakkından yararlanabileceği belirtilmektedir (UNCLOS, 1982). Belirtilmesi gereken bir diğer kavram ise bitişik bölgedir. Bitişik bölge; devletlerin karasuları genişliğinin bittiği yerde başlayan ve 1982 tarihli BMDHS’ye göre 24 deniz mili olarak belirlenebilecek maliye, gümrük, sağlık ve göç gibi konularda kıyı devletine yetkiler veren deniz alanını işaret etmektedir (Aksar, 2017: 52). Teknolojik gelişmeler ile birlikte deniz yatağında bulunan özellikle hidrokarbon kaynaklarının çıkartılmasının olanaklı hale gelmesi, kara sularının ötesindeki deniz yatağından faydalanma ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Bu durum coğrafi açıdan kıyı devletin kara ülkesinin deniz altındaki devamı olarak tanımlanan kıta sahanlığı kavramını ön plana çıkarmaktadır. 1982 tarihli BMDHS kıta sahanlığını şu şekilde tanımlamaktadır: “Kara ülkesinin doğal uzantısı boyunca kara sularının ötesinde kıta kenarının dış sınırına kadar devam eden veya bu sınır daha kısa mesafedeyse, kıta kenarının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz miline kadar olan su altındaki deniz yatağı ve toprak altı alanlarıdır.” (Balcıoğlu, 2016: 8). Özellikle ekonomik açıdan kıyı devletlerine önemli avantajlar sağlayan münhasır ekonomik bölge (MEB) kavramı üzerinde en çok tartışılan deniz sınırlandırmalarından birini oluşturmaktadır. BMDHS’de belirtildiği üzere MEB; karasularının ötesinde ve bu sulara bitişik alanı temsil etmektedir. Karasularının başladığı esas çizgiden itibaren 200 deniz mili uzaklığa kadar ilan edilebilen ve kıyı devletine bu alandaki su tabakası ile deniz yatağı ve onun toprak altında münhasır ekonomik haklar ve yetkiler tanındığı deniz bölgesidir (Karataş, 2015: 87). Deniz uyuşmazlıklarında karşımıza çıkan en temel kavramlardan sonuncusu ise açık denizlerdir. BMDHS 86. Maddesinde açık denizlerin tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre; bir devletin karasuları, iç suları, takım ada suları, münhasır ekonomik bölgeleri dışında

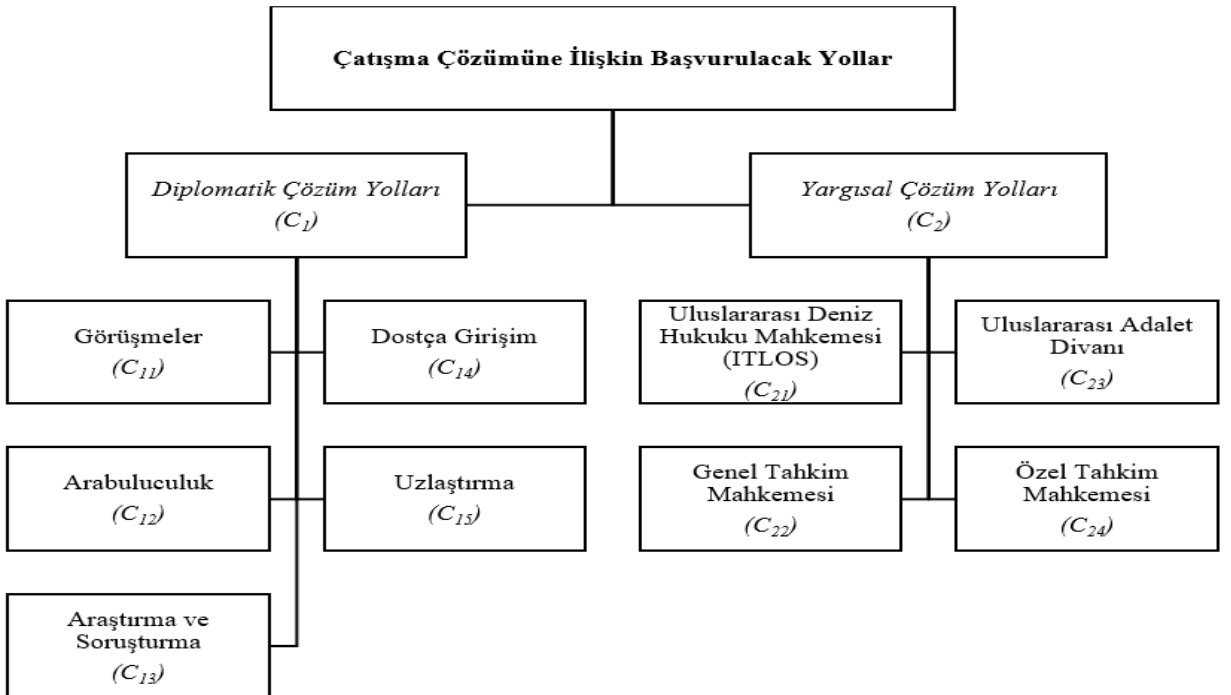
kalan, denize kıyısının olup olmadığı gözetilmeksizin tüm devletlere açık olan ve hiçbir devletin egemenliğinde bulunmayan deniz alanları açık denizler olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2016: 117).

4. 1982 Tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Çerçevesinde Uyuşmazlık Çözüm Yolları

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, bir taraftan devletlerin deniz alanlarındaki hak ve sorumluluklarını belirlerken diğer taraftan deniz sınırlarının belirlenmesine ilişkin süreçleri ve uyuşmazlıkların nasıl ele alınması gerektiğini de sınırlandırmaktadır (Garcia ve Gupta, 2022: 1). Devletlerin denizlerde bazı haklara sahip olduğu deniz alanlarının sınırını belirlemek, uluslararası hukukun en fazla tartışılan konularından birini oluşturmaktadır. Son yirmi yılda karasal kaynakların hızla tükenmesi nedeniyle hem enerji kaynakları hem de gıda kaynaklarının deniz yataklarında keşfedilmesine bağlı olarak deniz sınırlarının belirlenmesi daha kritik bir önem kazanmıştır (Hasan vd., 2019: 89). BMDHS, deniz sınırlarının belirlenmesindeki hukuki zemini oluşturan başlıca uluslararası belgedir.

BMDHS’de denizlerde yaşanan çatışmalara ilişkin başvurulacak çözüm yolları Kısım XV’de düzenlenmiştir (Özman, 1984). Buna göre taraflar öncelikle sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasında ortaya çıkan uyuşmazlıklarda BM Anlaşması madde 2 çerçevesinde barışçıl yollarla çözüm arayacaktır. BMDHS madde 283’e göre uyuşmazlık taraflarının bir araya gelerek sorunun barışçıl yollarla çözümüne ilişkin görüş alış verişinde bulunma sorumluluğu mevcuttur. Buna ek olarak sözleşme çerçevesinde taraflar dostça girişim, arabuluculuk, uzlaştırma, araştırma ve soruşturma komisyonları gibi diplomatik çözüm yollarından herhangi birini tercih etmekte serbesttir. Ancak taraflar bu yollarla sorunu çözemedikleri takdirde BMDHS madde 287’de sayılan 4 yetkili mahkemeye başvuruda bulunma hakkına sahiptir. Bunlar Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS) Genel ve Özel Tahkim Mahkemeleridir (UNCLOS, 1982). BMDHS’nin yorumlanmasında, uygulanmasında ve sözleşme içeriği kapsamında ortaya çıkabilecek her türlü uyuşmazlığın çözümüne ilişkin 2 temel yol belirlenmiştir. Bunlardan birinci ve ilk başvurulması gereken yol; diplomatik çözüm yoludur. İkincisi ise zorunlu çözüm yolu olan yargısal çözüm yoludur. Deniz çatışmalarının çözümüne ilişkin başvurulacak yollar genel hatları itibariyle Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. BMDHS Kapsamında Deniz Çatışmalarının Çözümüne Yönelik Başvurulacak Yollar

Şekil 1’de gösterildiği üzere BMDHS’ye taraf olan devletler arasında sözleşme kapsamında ortaya çıkacak uyuşmazlıkların çözümünde öncelikle diplomatik çözüm yollarına, şayet sorun çözülemezse daha sonra yargısal çözüm yollarına başvuruda bulunulacağı belirtilmiştir. İlk aşamada yer alan barışçıl çözüm yollarının neler olduğuyla ilgili ise sözleşme, BM Anlaşmasına atıf yapmaktadır (Akçapar, 1996: 21). BM Anlaşması madde 33; sorunların barışçıl yollarla çözümünde kullanılacak araçları sıralamaktadır. Bunlar; görüşme, dostça girişim, arabuluculuk, uzlaştırma, araştırma ve soruşturma olarak düzenlenmiştir (Akince, 2021: 102). BMDHS ise sorunun taraflarına bu barışçıl yollar içerisinde yer alan diplomatik çözüm yollarından herhangi birinin tüketilmesini yargısal sürece geçmek için şart koşturmakla birlikte taraflara bu yollar arasında seçim yapma hakkı tanımıştır. Taraflar istedikleri bir barışçıl çözüm yolunu tercih edebilmektedir. BM Anlaşması’nda sıralanan barışçıl çözüm yolları arasında yer alan diplomatik çözüm yolları ve BMDHS’de yer alan yargısal çözüm yollarının kısaca açıklamaları izleyen başlıklarda yer almaktadır.

4.1. Diplomatik Çözüm Yolları

BMDHS, denizlerde yaşanan sınır sorunları ve sözleşmenin yorumlanması ile uygulanmasında ortaya çıkabilecek sorunlarda öncelikle tarafların serbest iradeleri ile belirledikleri diplomatik çözüm yollarına başvurmaları gerektiğini bir hak ve yükümlülük olarak belirtmektedir. Söz konusu diplomatik çözüm yolları; görüşmeler, dostça girişim, arabuluculuk, uzlaştırma, araştırma ve soruşturmadır.

4.1.1. Görüşmeler

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümüne ilişkin en eski ve en yaygın kullanılan yöntem “negotiations” yani görüşmelerdir (Aksar, 2017: 241). Tarafların sorunun çözümüne yönelik yazılı ya da sözlü biçimde iletişime geçmesidir. Görüşme yönteminin en ayırt edici tarafı üçüncü kişilerin sürece dâhil olmamasıdır. Görüşmeler genel olarak tarafların diplomatik kanalları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Görüşmeler gerçekleştirildikten sonra kriz çözülebilir ya da bir sonuca varılamaz. Genellikle görüşmeler neticesinde bir sonuca varılamadığında diğer diplomatik çözüm yollarına başvuruda bulunmaktadır (Wallace ve Martin, 2009: 329).

4.1.2. Arabuluculuk

Arabuluculuk, 1907 Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümüne İlişkin Lahey Sözleşmesi çerçevesinde yazılı hale getirilen, uluslararası hukukta bir uyuşmazlığın çözümüne ilişkin başvuru olan barışçıl yöntemlerden birini temsil etmektedir (Altınok, 2019: 98). Dostane girişimden farklı olarak burada üçüncü kişiler, sorunun çözümüne yönelik görüşmelere katılarak, uyuşmazlık taraflarına tavsiyede bulunmak, teklifler sunmak açısından daha aktif rol oynamaktadır (Aksar, 2017: 243). Dostça girişimden ayırt edebilmenin başka bir yolu ise dostça girişimden bir sonuç alınamadığında bu sürecin bittiği yerde arabuluculuk sürecinin başladığıdır (Hillier, 1999: 231).

4.1.3. Araştırma ve Soruşturma

Uyuşmazlığın tarafsız biçimde değerlendirilebilmesi amacıyla bir komisyonun görevlendirilerek anlaşmazlık konusunun detaylı olarak incelenmesi sürecidir (Sur, 2011: 290). Uluslararası hukukta araştırma ve soruşturma komisyonlarının barışçıl çözüm yolu olarak yazılı hale getirilmesi ilk kez Rusya’nın önerisi ile “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümüne İlişkin 1907 La Haye Sözleşmesi”nde yer almıştır (Akince, 2021: 103). Araştırma ve soruşturma komisyonlarının hazırladığı raporlar tarafları bağlayıcı bir nitelikte değildir (Orallı, 2014: 101).

4.1.4. Dostça Girişim

Dostça girişim (good offices), uyuşmazlık taraflarının rızalarına istinaden üçüncü tarafların sorunun çözümüne ilişkin ilgililerin iletişime geçmesini sağlaması veya bu amaçla uygun ortamı hazırlamasıdır (Kaya, 2017: 155). Aralarında oluşan krizi çözebilmek amacıyla görüşme aşamasına dahi geçemeyen tarafların müzakereye ikna edilmesi amacıyla krizin tarafı olmayan bir başka devlet ya da uluslararası

kuruluş tarafından gerçekleştirilebilmektedir (Orallı, 2014: 99). Burada üçüncü taraflar için dikkat edilmesi gereken nokta, görüşme sağlanmasında rol oynadığı ancak görüşmelere katılmadığıdır (Sur, 2011: 289).

4.1.5. Uzlaştırma

Uyuşmazlık taraflarının ortak olarak belirledikleri devletler, kurumlar veya komisyonlar tarafından sorunun çözümüne ilişkin incelemeler yapılarak çözümüne yönelik öneriler geliştirilmesinin talep edilmesidir (Akince, 2021: 102). Burada üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilen çalışmalar sonucu sorunun çözümüne yönelik çözüm önerilerini de içeren rapor taraflara sunulur (Aksar, 2017: 243). Ancak taraflar bu raporla bağlı olmamakla birlikte bu rapor üzerinden görüşmeleri sürdürebilmektedir. BMDHS, uzlaştırma yöntemine ayrıca önem vermiştir. BMDHS’de uzlaştırmının zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere iki şekli öngörülmüştür. Burada zorunlu uzlaştırmadan kastedilen uzlaştırma sürecinin zorunlu olmasıdır. Her durumda bu çözüm yolu sonucu ortaya çıkan rapor bağlayıcı değildir.

4.2. Yargısal Çözüm Yolları

Yargısal çözüm yolları, uyuşmazlığın bir mahkeme ya da bir hakemlik yargısı aracılığıyla neticelendirilmesini içermektedir. Devletler denizlerde sınır sorunu veya diğer konularda yaşadığı uyuşmazlıkları diplomatik çözüm yollarından birini seçerek çözebilmektedir. Ancak uyuşmazlığın çözümüne ilişkin bu yollar neticesinde bir sonuca varılamadığında davayı karara bağlaması için Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (International Tribunal for the Law of the Sea “ITLOS”) ya da uluslararası bir başka mahkemeye sunabilmektedir (Osthagen, 2020: 5). BMDHS’ye göre, sözleşmenin uygulanması ve yorumlanmasıyla ilgili çıkan sorunların çözümünde barışçıl çözüm yollarına başvurulması öngörülmüştür. Burada ilk olarak taraflar, diplomatik çözüm yollarına başvuruda bulunacak, ancak hala uyuşmazlığın çözülmemesi durumunda ise taraflardan birinin isteği ile zorunlu çözüm mekanizmaları kullanılacaktır (Skalar ve Cekanpınar, 2019: 1264). Bu mekanizmalar; Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, Uluslararası Adalet Divanı, Genel Tahkim ve Özel Tahkim Mahkemeleridir (UNCLOS, 1982).

4.2.1. Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS)

Uluslararası hukukun uygulama alanı genişledikçe uzmanlık gerektiren kurumlara duyulan ihtiyaç artmış ve bu kapsamda deniz hukuku alanında uzman bir mahkeme olan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS) 1982 yılında kurulmuştur (Erdem, 2015: 331). ITLOS, 1982 BMDHS tarafından oluşturulmuş bağımsız bir yargı organıdır (Boyle, 1997: 37). Söz konusu anlaşmanın yorumlanması veya uygulanması ile ilgili herhangi bir anlaşmazlık oluştuğunda ve mahkemeye yargı yetkisi veren diğer herhangi bir anlaşmada özel olarak belirtilen tüm konularda yargı yetkisine sahiptir. Sözleşmeyle ilgili ihtilaflar; deniz bölgelerinin sınırlandırılması, seyrüsefer, deniz canlı kaynaklarının muhafazası ve yönetimi, deniz çevresinin korunması ve muhafazası ve deniz bilimsel araştırmaları olarak sıralanabilmektedir (ITLOS, 2022). BMDHS, zorunlu çözüm yollarını sıralarken ITLOS’un ilk sırada yer alması, tarafların bu mahkemeyi öncelikle tercih etmeleri gerektiği anlamına gelmemektedir. Uyuşmazlık tarafları, ilgili sözleşmenin 287. maddesinde sayılan yargı yollarından herhangi birini tercih etmekte serbesttir (Akçapar, 1996: 24).

4.2.2. Genel Tahkim Mahkemesi

BMDHS kapsamında uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin başvurulacak 4 yargısal mercilerden üçüncüsü; söz konusu anlaşmanın VII.Ek’ine uygun olarak oluşturulan ve 5 hakemden oluşan Tahkim Mahkemesi’dir (UNCLOS, 1982). Uyuşmazlık taraflarının aynı yöntemi kabul etmesi ve aksine karar almaması durumunda çatışma çözümünde seçtikleri yöntem uygulanacaktır. Ancak taraflar farklı yöntemleri seçmişler ya da taraflardan biri yöntemi kabul etmemişse uyuşmazlığın çözümü hakemlik mahkemesi aracılığıyla gerçekleştirilecektir (Aksar, 2017: 82). Tarih boyunca tahkim yolu uyuşmazlıkların çözümü için başvuru en temel barışçıl çözüm yollarından birini oluşturmuştur. Özellikle 1994 yılından bu yana tahkim, deniz uyuşmazlıklarını çözmenin en yaygın uygulamalarından biri haline gelmiştir (Hasan vd.,

2019: 94). Bu yöntemde mahkemeye anlaşmazlığın her bir tarafı birer hakem atamakta ve geri kalan üç hakem müstereken atanmaktadır (International Arbitration, 2015).

4.2.3. Uluslararası Adalet Divanı (UAD)

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), BM bünyesinde yer alan, uluslararası hukukta devletler arasındaki çatışmaların barışçıl çözümüne önemli katkı sağlayan en temel ve evrensel yargı organıdır (Ata, 2018: 78). BMDHS madde 287’de sayılan yargı organlarından biridir. 1982 yılında ITLOS kurulana kadar uluslararası deniz hukukunda tek yetkili yargı merci olarak görev yapmıştır. Dolayısıyla ITLOS’un kurulması, bir taraftan uluslararası hukukta parçalanmaya sebep olduğu yönünde eleştirilirken diğer taraftan deniz hukuku alanında uzman bir mahkemenin kurulması bu alanda uzmanlaşmaya gidildiği yönünde değerlendirilmiştir. UAD Statüsü 36. madde uyarınca; sadece deniz hukukunda değil BM Anlaşması ya da yürürlükteki diğer anlaşmalarla ilgili tarafların kendisine başvurduğu tüm davalarda UAD yetkilidir (Kaya, 2021:2013).

4.2.4. Özel Tahkim Mahkemesi

BMDHS’ye göre sözleşmede yer alan belirli konularda sorunun çözülmesine yönelik oluşturulan mahkemeleri ifade etmektedir. Uyuşmazlığın çözümüne ilişkin gerekli inceleme, araştırma ve soruşturma, hakem adı verilen üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. BMDHS Ek VIII’de öngörülen özel tahkim mahkemesinin diğer tahkim mahkemesinden farkı; özel tahkimin ancak balıkçılık, deniz çevresinin korunması, denizde bilimsel araştırmalar ve seyrüsefer konularında uzman kişilerden oluşarak uygulanabilecek olmasıdır (Akçapar, 1996: 25).

5. Yöntem

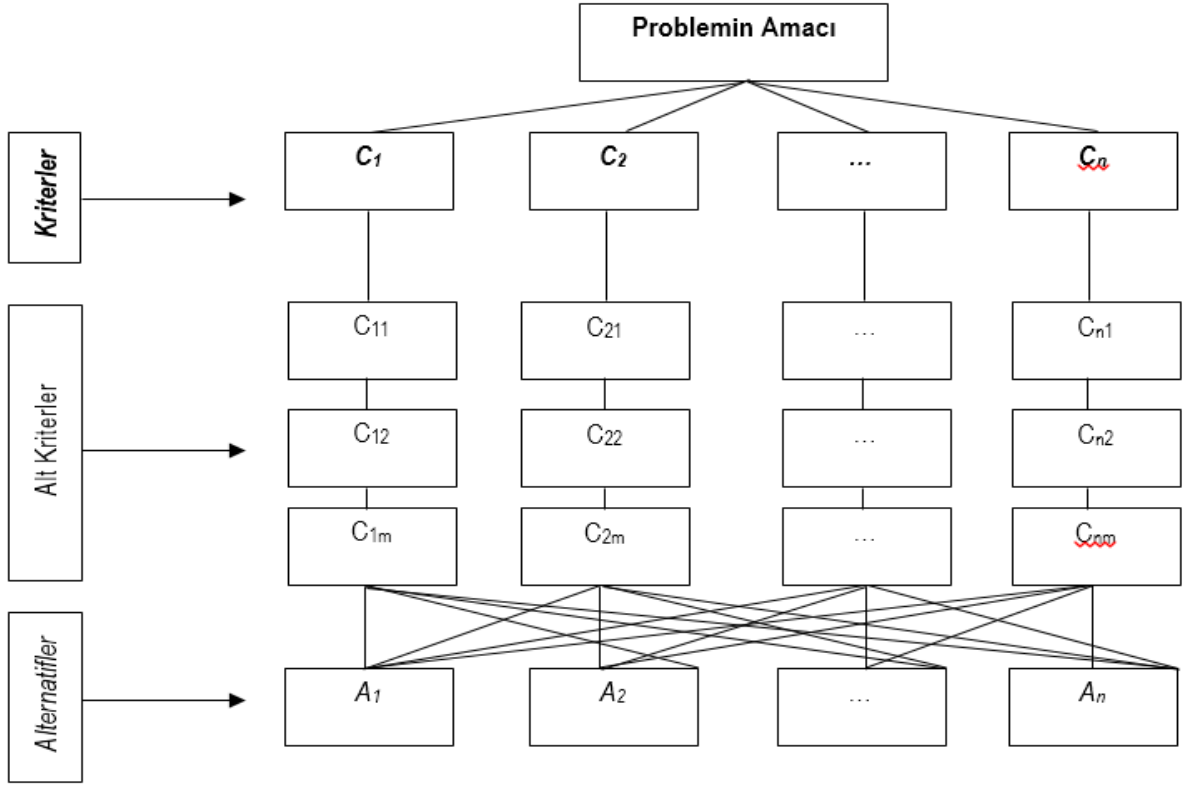
Araştırmanın bu başlığında, çalışmada faydalanılan Bulanık AHP (BAHP) Yönteminin teorik bilgileri ve BAHP’de tutarlılığın hesaplanmasına yönelik bilgiler sunulmuştur.

5.1. BAHP

BAHP yaklaşımı 1996 yılında Chang tarafından kapsam analizi yöntemi ilkesine dayalı olarak önerilmiştir (Nazim vd., 2022; 10857). Uzman bilgisi temelinde hesaplanacak her bir kriter için hem ağırlıkların ifade edilmesini sağlayan hem de belirsiz ve kesin olmayan verileri yöneten BAHP yaklaşımı literatürde sıklıkla kullanılan çok kriterli karar verme yaklaşımıdır (Tahri vd., 2022a; 4). BAHP yönteminin uygulamasında birkaç adım bulunmaktadır. BAHP’de uygulanan adımlar aşağıda gösterilmektedir (Nazim vd., 2022; Tahri vd., 2022b):

Adım 1. Alternatifler ya da kriterlere yönelik hiyerarşik yapı, problemin doğasına uygun olacak biçimde oluşturulur. BAHP’de oluşturulan hiyerarşik yapı Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. BAHP'nin Hiyeraşik Yapısı

Adım 2. Karar vericiler, Tablo 2’de gösterilen dilsel değişkenlerden faydalanarak, her bir kriteri ikili bir şekilde karşılaştırır. Karar vericilerin gerçekleştirdiği ikili karşılaştırmalar sonucunda bulanık ikili karşılaştırma matrisi elde edilir. Elde edilen bulanık ikili karşılaştırma matrisi aşağıda (1) gösterilmektedir.

Tablo 2. BAHP’de Kullanılan Dil Değişkenleri

Dil Değişkenleri	Bulanık Ölçek
Eşit önem	(1;1;1) (1;2;3)
Biraz daha fazla önemli	(2;3;4) (3;4;5)
Kuvvetli derecede önemli	(4;5;6) (5;6;7)
Çok kuvvetli derecede önemli	(6;7;8) (7;8;9)
Tamamıyla önemli	(8;9;9)

$$\tilde{X} = \begin{bmatrix} \tilde{k}_{11} & \tilde{k}_{12} & \dots & \tilde{k}_{1n} \\ \tilde{k}_{21} & \tilde{k}_{22} & \dots & \tilde{k}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{k}_{n1} & \tilde{k}_{n2} & \dots & \tilde{k}_{nn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 3. Uzman görüşlerinden oluşan bulanık ikili karşılaştırma matrisleri formül (2)’de gösterilen geometrik ortalama vasıtasıyla birleştirilerek ortak karar matrisi elde edilir. Bu noktada $\tilde{a}_i$ üçgensel bulanık değerleri göstermektedir.

$$\tilde{a}_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n \tilde{k}_{ij}} \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

Adım 4. Problemden yer alan kriterlerin bulanık ağırlıkları formül (3)'te gösterildiği şekilde hesaplanır.

$$\tilde{w}_i = \tilde{a}_i \times (\tilde{a}_1 + \tilde{a}_2 + \dots + \tilde{a}_n)^{-1} \quad (3)$$

Formülde yer alan $\tilde{w}_i$ notasyonu i. kriterin bulanık ağırlığını göstermektedir. i. kriterin bulanık ağırlığını gösteren $\tilde{w}_i$ değeri $\tilde{w}_i = (l_{wi}, m_{wi}, u_{wi})$ olarak temsil edilmektedir. l_{wi} alt (l), m_{wi} orta (m) ve u_{wi} ise üst (u) ağırlık değerlerini temsil etmektedir.

Adım 5. Bulanık üçgensel sayı durumunda olan $\tilde{w}_i$ değerinin durulaştırılması gerekmektedir. $\tilde{w}_i(l_{wi}, m_{wi}, u_{wi})$ değerinin durulaştırılması aşağıdaki formül (4) ile gerçekleştirilmektedir.

$$P_i = \frac{l_{wi} + m_{wi} + u_{wi}}{3} \quad (4)$$

Adım 6. Durulaştırma işleminin ardından elde edilen P_i değerinin normalizasyon işlemi gerçekleştirilmelidir. P_i değerinin normalizasyonu için kullanılacak formül (5) aşağıda gösterilmektedir.

$$R_i = \frac{P_i}{\sum_{i=1}^n P_i} \quad (5)$$

5.2. BAHF'nin Tutarlılığının Hesaplanması

BAHF işlemlerinin gerçekleştirilmesinin ardından elde edilen sonuçlar için tutarlılık oranı hesaplanmalıdır. BAHF'den elde edilen sonuçların tutarlılık oranının hesaplaması için izlenen adımlar aşağıda gösterilmektedir (Calabrese vd., 2013; Göksu ve Güngör, 2008):

Adım 1. Bulanık ikili karşılaştırma matrislerinin olduğu bulanık sayıların duru hale getirilmesi gerekmektedir. Üçgensel bir bulanık sayı $w = (l, m, u)$ olarak verilmesi durumunda gerçekleştirilecek olan durulaştırma işlemi için aşağıdaki formül (6) kullanılmaktadır.

$$w_{ij} = \frac{(l + m + u)}{3} \quad (6)$$

Adım 2. Yeni ağırlık vektörleri, durulaştırma işleminin ardından oluşturulan ikili karşılaştırma matrisiyle hesaplanmış ağırlık vektörlerinin birbirleriyle çarpımı (7) sonucu elde edilir.

$$\begin{bmatrix} k_{11} & k_{12} & \dots & k_{1n} \\ k_{21} & k_{22} & \dots & k_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ k_{n1} & k_{n2} & \dots & k_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} P_1 \\ P_2 \\ \vdots \\ P_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} P_x \\ P_y \\ \vdots \\ P_z \end{bmatrix} \quad (7)$$

Adım 3. Önceki aşamada oluşturulan yeni ağırlık vektörleri (7), ilk ağırlık vektörlerine bölünür. Bu işlemin ardından problemde yer alan kriterler için ayrı ayrı hesaplanan bu değerler formül (8)'de gösterildiği gibi toplanır. Gerçekleştirilen toplama işleminin ardından $\lambda_{\max}$ (9), oluşan toplamın problemde yer alan kriter sayısına bölünmesi ile elde edilir.

$$\left(\frac{P_x}{P_1} + \frac{P_y}{P_2} + \dots + \frac{P_n}{P_z} \right) \quad (8)$$

$$\lambda_{\max} = \left(\frac{P_x}{P_1} + \frac{P_y}{P_2} + \dots + \frac{P_n}{P_z} \right) / n \quad (9)$$

Adım 4. Tutarlılık oranının hesaplanabilmesi için öncelikle tutarlılık indeksi (TI)'nin belirlenmesi gerekmektedir. Tutarlılık indeksi formül (10) aracılığıyla hesaplanmaktadır.

$$TI = \frac{(\lambda_{\max} - n)}{(n - 1)} \quad (10)$$

Adım 5. Tutarlılık indeksinin belirlenmesinin ardından son aşamada tutarlılık oranı tespit edilmektedir. Formül (11)'de gösterildiği şekilde tutarlılık oranı (TO) hesaplanmaktadır. Yapılan araştırmanın tutarlı sayılması için hesaplanan tutarlılık oranının 0,10'dan küçük olma zorunluluğu bulunmaktadır.

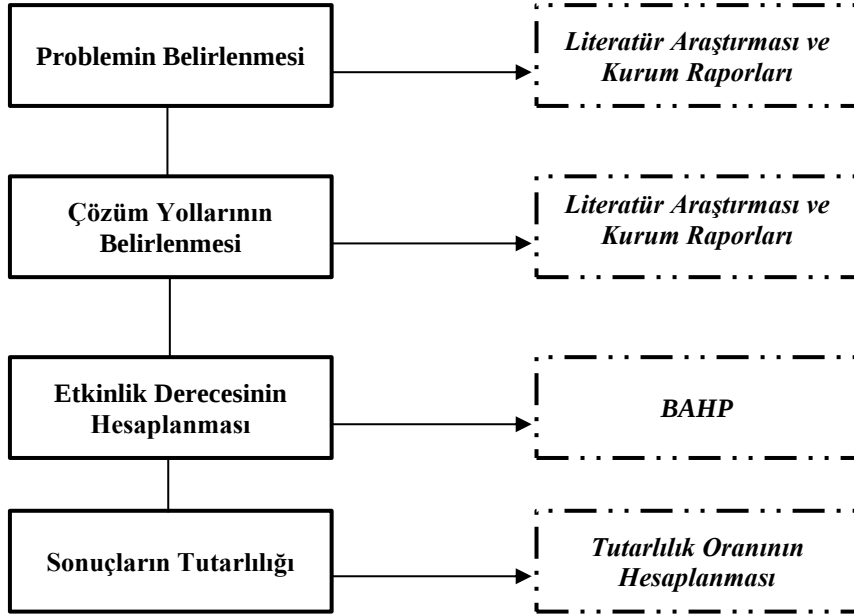
$$TO = \frac{TI}{\text{Rassal Değer}} \quad (11)$$

6. Uygulama

Denizlerde bulunan doğal kaynaklara olan ihtiyacın artmasıyla birlikte deniz alanlarında meydana gelen çatışmaların çözümüne yönelik başvurulacak yolların önemi her geçen gün daha fazla artmaktadır. Özellikle dünya genelinde devletler arasında artan rekabet ve gerginliklerden dolayı ortaya çıkan çatışmaların çözüm yolları uluslararası ilişkilerde daha da önemli hale gelmiştir.

Bu çalışmada, devletlerin yaşadığı deniz uyuşmazlıklarının çözümüne yönelik başvuru yollarının etkinlik dereceleri belirlenmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında uluslararası alanda var olan çözüm yollarının etkinlik derecelerinin belirlenmesine yönelik olarak oluşturulan probleme BAHP Yöntemiyle çözüm aranmıştır. Çalışmada belirlenen amaç ekseninde oluşturulan uygulama süreci Şekil 3'te sunulmaktadır.

Şekil 3. Uygulama Süreci

6.1. Uzman Grubun Oluşturulması

Çalışmada yer alan uzman grup, uluslararası hukuk alanında bilimsel çalışmalara sahip akademisyenlerden oluşmaktadır. Çözüm yollarının değerlendirilmesine katılan beş akademisyenin yer aldığı uzman gruba yönelik bilgiler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Uzman Gruba Yönelik Bilgiler

Uzman	Unvan	Akademik Çalışma Süresi	Çalışma Sayısı
Uzman 1	Prof. Dr.	> 15	12
Uzman 2	Prof. Dr.	> 10	14
Uzman 3	Doç. Dr.	> 10	11
Uzman 4	Doç. Dr.	> 8	15
Uzman 5	Dr. Öğr. Üyesi	> 6	8

6.2. Çalışmada Yer Alan Çözüm Yolları

Bu çalışmada kullanılan çözüm yolları BMDHS ile ilgili literatür araştırması ve uluslararası kurum ile kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlar incelenerek belirlenmiştir. Çalışmada yer alan deniz çatışmalarının çözümüne yönelik başvurulacak yollar ve bu yollara ait notasyonlar Şekil 1’de gösterilmiştir.

6.3. BAHP Yöntemi Aracılığıyla Hiyerarşik Yapının Düzenlenmesi

BAHP yönteminden faydalanılarak çözüm yollarının etkinlik derecelerinin tespit edilmesi aşamasında ilk olarak probleme yönelik hiyerarşik yapı oluşturulmuştur. Bu aşamanın gerçekleştirilmesi için ilgili literatür ile çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlardan yararlanılmıştır.

Çözüm yollarının hiyerarşik yapısının düzenlenmesinin ardından uluslararası hukuk çalışmalarına sahip beş akademisyen ile yüz yüze görüşülerek her birinin ayrı ayrı görüşleri alınmıştır. Her bir akademisyen için 2*2 ana çözüm, 5*5 ve 4*4 alt çözüm yollarının yer aldığı matrisler oluşturulmuştur. Bu matrislerin geometrik ortalama ile birleştirilmesi sonucunda bulanık ikili kıyaslama matrisine ulaşılmıştır. Bulanık ikili kıyaslama matrisinin oluşturulmasının ardından yöntem kısmında yer alan aşamalar takip edilerek çözüm yollarının sahip olduğu etkinlik dereceleri tespit edilmiştir. Son aşamada ise elde edilen sonuçların tutarlılık oranları hesaplanmıştır.

6.4. Çözüm Yollarının Etkinlik Derecelerinin Belirlenmesi

Gerçekleştirilen uygulama kapsamında çözüm yollarının etkinlik dereceleri uluslararası hukuk alanında çalışmalara sahip olan beş akademisyenden oluşturulan uzman grup ile yapılan yüz yüze görüşmeler çerçevesinde elde edilen bilgiler bağlamında belirlenmiştir. Çalışmada iki ana ve dokuz alt başvuru yoluna göre gerçekleştirilen ikili kıyaslamalar sonucunda elde edilen bulanık karar matrisi Ek-1’de verilmektedir.

Gerçekleştirilen ikili kıyaslamalar sonucunda, kıyaslama matrislerinin tutarlılık oranlarının 0,10’un altında olduğu görülmüştür. Bu bilgi ışığında çalışmada gerçekleştirilen ikili kıyaslamalar sonucunda elde edilen verilerin tutarlı olduğu söylenebilmektedir. Çalışmada gerçekleştirilen uygulama sonucunda çözüm yollarının sahip olduğu göreceli etkinlik dereceleri ile global etkinlik derecelerine ait sonuçlar Tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Çözüm Yollarının Göreceli-Global Etkinlik Dereceleri

Ana Yollar		Alt Yollar		
	Ana Yol Etkinlik Derecesi		Alt Yolun Göreceli Etkinlik Derecesi	Alt Yolun Global Etkinlik Derecesi
Diplomatik Çözüm Yolları	0,2638	Görüşmeler	0,4629	0,1221
		Arabuluculuk	0,1690	0,0446
		Araştırma ve Soruşturma	0,0698	0,0184
		Dostça Girişim	0,1384	0,0365
		Uzlaştırma	0,1599	0,0422
Yargısal Çözüm Yolları	0,7362	Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi	0,1696	0,1249
		Genel Tahkim Mahkemesi	0,0969	0,0713
		Uluslararası Adalet Divanı	0,6494	0,4781
		Özel Tahkim Mahkemesi	0,0841	0,0619

Tablo 4’te yer alan bilgiler ekseninde BAHP yöntemine göre ana çözüm yolu olan Yargısal Çözüm Yolları (0,7362) en etkili çözüm yolu olarak belirlenmiştir. En etkin çözüm yolu olarak belirlenen Yargısal Çözüm

Yollarının bünyesinde yer alan alt çözüm yolları arasında ise en etkin çözüm yolu, Uluslararası Adalet Divanı (0,6494) olarak saptanmıştır. En düşük etkinliğe sahip olan alt çözüm yolu ise Diplomatik Çözüm Yolları bünyesinde yer alan Araştırma ve Soruşturma (0,0184) çözüm yolu olarak tespit edilmiştir. Genel olarak alt çözüm yolları incelendiğinde ise en etkin ilk üç çözüm yolu sırasıyla Uluslararası Adalet Divanı (0,6494), Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (0,1249) ve Görüşmeler (0,1221) olarak tespit edilmiştir.

7. Sonuç

Denizler, tarih boyunca toplumların hayatında önemli bir yere sahip olmuş; ekonomik, askeri, kültürel, güvenlik ve politik açıdan devletlere fayda sağlayarak ulusal çıkarlarına hizmet etmiştir. Özellikle 21. yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeyle birlikte deniz kaynaklarından faydalanmanın daha imkânlı bir boyut kazanması, deniz alanlarını 21. yüzyılın rekabet alanlarına dönüştürürken aynı zamanda denizlerde yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkların sayısında da artışa sebep olmuştur. Karasal kaynakların hızla tükenmesi ve deniz yataklarında hidrokarbon kaynaklarının keşfiyle birlikte denize kıyısı olan devletler için denizlerdeki egemenlik haklarının korunması daha kritik bir boyut kazanmıştır. Deniz alanları ve deniz yatağıyla ilgili uluslararası hukuk kişilerinin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen uluslararası deniz hukuku, ortaya çıkan deniz uyuşmazlıklarının çözümünde başvurulacak en temel yolu oluşturmaktadır. Uluslararası deniz hukuku kurallarının yazılı hale getirilmesi 20. yüzyılda mümkün olurken bu alandaki en temel ve yürürlükte olan sözleşmelerden birini BMDHS temsil etmektedir. Deniz alanında uluslararası teamül kurallarının kodifiyesi sürecinin en önemli çıktılarından birini temsil eden bu sözleşme, deniz alanlarının sınırlandırılmasındaki ilke ve kuralları, bu sınırları temsil eden kavramları, devletlerin deniz alanlarındaki hak ve yetkileriyle sorumluluklarını belirlemekte ve özellikle deniz uyuşmazlıklarının çözümü amacıyla “Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi”ni kurarak uluslararası hukukta uzmanlaşmaya dayanan bir yapı oluşturulmasına olanak sağlamaktadır.

1982’de imzaya açılmasından itibaren 40 yıl ve 1994’te yürürlüğe girmesinden itibaren 28 yıl geçen BMDHS, deniz uyuşmazlıklarının barışçıl yollarla çözülmesini öngörmektedir. Çalışmanın dördüncü başlığında detaylı olarak açıklanan uyuşmazlık çözüm yolları; diplomatik ve yargısal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Diplomatik çözüm yolları; görüşmeler, arabuluculuk, araştırma ve soruşturma, dostça girişim, uzlaştırma olarak belirlenirken yargısal çözüm mekanizmaları ise; Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, Genel Tahkim Mahkemesi, Uluslararası Adalet Divanı ve Özel Tahkim Mahkemesi’dir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu uyuşmazlık çözüm yollarından hangisinin daha etkin olduğunu BAHF Yöntemi aracılığıyla tespit etmektir. Bu alandaki uzman görüşlerin yansıtıldığı araştırma sonucunda yargısal çözüm yolları (0,7362) en etkin çözüm yolu olarak belirlenmiştir. Deniz uyuşmazlıklarının çözümüne ilişkin hem yargısal hem de diplomatik çözüm yollarının birlikte ele alınması durumunda ise, en etkin çözüm yolu *Uluslararası Adalet Divanı* (0,6494) olarak saptanmıştır. Tüm çözüm yolları içerisinde en düşük etkinliğe sahip olan alt çözüm yolu ise diplomatik çözüm yolları bünyesinde yer alan *Araştırma ve Soruşturma* (0,0184)’dır. Genel olarak alt çözüm yolları incelendiğinde ise en etkin ilk üç çözüm yolu sırasıyla *Uluslararası Adalet Divanı* (0,6494), *Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi* (0,1249) ve *Görüşmeler* (0,1221) olarak tespit edilmiştir. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde Uluslararası Adalet Divanı’nın diğer tüm uyuşmazlık çözüm yollarından önemli oranda öncelikli görüldüğü sonucuna varılmakta, bu durum Divan’ın evrensel yargı yetkisiyle örtüşmektedir.

Çalışmada gerçekleştirilen uygulama sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde; yargısal çözüm yolunun diplomatik yollara kıyasla daha etkin görüldüğü izlenmiştir. Bu durum, uyuşmazlık taraflarının diplomatik yolları kullandığı durumlarda çıkar çatışması yaşanması nedeniyle bir sonuca ulaşamadıkları ve bu uyuşmazlığı çözecek bir karar mercii ihtiyacı duyulduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Çalışmada 0,6494 etkinlik derecesiyle *Uluslararası Adalet Divanı*’nın evrensel yargı yetkisi, karar mercii ihtiyacını ilk sırada karşılayan önemli bir çözüm mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. 0,1249 etkinlik derecesiyle uyuşmazlık çözümüne ilişkin en etkin ikinci başvuru yolunun *Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi* olduğu görülmektedir. Ancak çalışmada dikkat çeken en önemli sonuçlardan biri uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin başvurulacak diplomatik yollardan ‘*Görüşmeler*’in 0,1221 etkinlik derecesiyle üçüncü en etkin başvuru yolu olarak tespit edilmesidir. Görüşmeler şeklinde gerçekleşen diplomatik başvuru yolunun diğer diplomatik yollara kıyasla daha etkin görülmesi, uyuşmazlık taraflarının

çözüm sürecine bizzat katkı sunması ile ilerlemesi ve üçüncü tarafların müdahil olmamasının sürecin verimli zeminde yönetilmesine katkıda bulunduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Özetle Uluslararası hukuk alanında güvenilir bir uluslararası mahkemenin yargı yetkisi, deniz uyuşmazlıklarının çözümünde oldukça etkin görülürken buna ek olarak tarafların sorunun çözümüne yönelik yazılı ya da sözlü biçimde iletişime geçmesi olarak tanımlanan görüşme yöntemi de uyuşmazlıkların çözümünde öncelikli görülen çözüm yollarından birini temsil etmektedir. Görüşme yöntemini diğer diplomatik yöntemlerden ayıran en önemli nokta ise uyuşmazlık tarafı olmayan üçüncü aktörlerin sürece dâhil olmamasıdır.

Bu çalışma, deniz uyuşmazlıklarının çözümüne ilişkin en etkin başvuru yolunu BAHF Yöntemiyle belirleyen literatürdeki ilk çalışmadır. Mevcut araştırma, literatürde var olan söz konusu boşluğu doldurması yönüyle özgün değer taşımaktadır. Çalışmanın sonuçları bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde ilgili literatürde yer alan araştırmalarla uyumlu olduğu görülmektedir. Uluslararası Adalet Divanı'nın deniz uyuşmazlıklarının çözümünde diğer başvuru yollarına kıyasla önemli oranda öncelikli görülmesi bir taraftan Divan'ın evrensel yargı yetkisiyle örtüşürken diğer taraftan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi kurulduğunda yaşanan uluslararası hukukun parçalanması tartışmalarını da destekler niteliktedir. Sonuç olarak uluslararası hukuk, son yirmi yılda önemli bir gelişim göstermiş olsa da uluslararası sistemin kendine özgü yapısı gereği devletlerin sadece kendi rızalarıyla uluslararası mahkemelerin yargı yetkisini tanımaları, devletlerin üstünde bir otoritenin yer almaması gibi faktörler bu alandaki gelişmeleri yavaşlatan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçapar, B. (1996). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde Deniz Hukuku Uluslararası Mahkemesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51 (1), 19-42.
- Akince, B. (2021). Uluslararası Hukuk'ta Çözüm Mekanizmaları ve Uygunluğun Sağlanması Mekanizmaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 99-114.
- Aksar, Y. (2017). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk -II-*. 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Altınok, M. S. (2019). 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne Göre Derin Deniz Yatağı Madencilikinin Tabi Olduğu Hukuki Rejim. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara.
- Ásgeirsdóttir, Á. ve Steinwand, M. (2015). Dispute Settlement Mechanisms and Maritime Boundary Settlements. *The Review of International Organization*, 10, 119-143, DOI 10.1007/s11558-015-9217-9.
- Ata, E. (2018). Uluslararası Adalet Divanı'nın Reform İhtiyacı. *Ankara Hacı Bayram Veli Ün. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 77-109.
- AU Washinton College of Law (2020). UNCLOS I 1958. <https://wcl.american.libguides.com/c.php?g=563260&p=3877785> (02.03.2022).
- Balcıoğlu, H. (2016). Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlıkları Kapsamında Doğu Akdeniz'de Durum Değerlendirmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baumler, R. Arce, M. C. ve Pazaver, A. (2021). Quantification of Influence and Interest at IMO in Maritime Safety and Human Element Matters. *Marine Policy*, 133, <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104746> (21.05.2022).
- Boyle, A. (1997). Dispute Settlement and the Law of the Sea Convention: Problems of Fragmentation and Jurisdiction. *International and Comparative Law Quarterly*, 46(1), 37-54.
- Calabrese A., Costa R., Menichini T. (2013). Using fuzzy AHP to Manage Intellectual Capital Assets: An Application to the ICT Service Industry. *Expert Systems with Applications*, 40, 3747-3755.
- Chandra, V. ve Morss, J. R. (2022). UNCLOS and Maritime Boundary Disputes in Areas of Hydrocarbon Potential: Oil Under Troubled Waters?. *Ocean Development & International Law*, 53(1), 1-18.

- Chang, Yen-Chiang (2021). The Use of Force During Law Enforcement in Disputed Maritime Areas. *Marine Policy*, 124, <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104382> (22.05.2022).
- Churchill, R.R. ve Lowe, A.V. (1988). *The Law of The Sea*. Manchester Universty Press, Second Edition, Manchester.
- Da Silva, A. P. (2020). The Concept of Brazilian Jurisdictional Waters and its Impact on the Freedom of the High Seas. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 35(2), 295-324.
- Darmayadi, Andrias ve Purnamasari, E. Nabilah (2022). Indonesia-China Relations in the Natuna Sea Dispute Resolution: Struggle for Sovereignty. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 9 (1), 41-48.
- Druel, E. ve Gjerde, K. M. (2014). Sustaining Marine Life Beyond Boundaries: Options for an Implementing Agreement for Marine Biodiversity Beyond National Jurisdiction Under the United Nations Convention on the Law of the Sea. *Marine Policy*, 49, 90-97.
- Erdem, M. (2015). Bangladeş-Myanmar Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Davası Işığında Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nin Kuruluşuna İlişkin Bir Değerlendirme. *AÜHFD*, 64 (2) 2015: 329-364.
- Garcia, María C. ve Gupta, J. (2022). Environmental and Sociocultural Claims within Maritime Boundary Disputes. *Marine Policy*, <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105043> (20.05.2022).
- Göksu A, Güngör İ. (2008). Bulanık Analitik Hiyerarşik Proses ve Üniversite Tercih Sıralamasında Uygulanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1-26.
- Groves, S. (2011). U.N. Convention on the Law of the Sea Erodes U.S. Sovereignty over U.S. Extended Continental Shelf. *The Heritage Foundation*, Washington, DC. <http://report.heritage.org/bg2561> (17.05.2022).
- Guajardo, D. (2019). China's Claim Over the South China Sea Before International Law. *Revista Chilena De Derecho*, 46 (2), 501-525.
- Hasan, Md. M., Jian, H., Alam, M. W ve Chowdhury K. M. A. (2019). Protracted Maritime Boundary Disputes and Maritime Laws. *Journal of International Maritime Safety, Environmental Affairs, and Shipping*, 2(2), 89-96, <https://doi.org/10.1080/25725084.2018.1564184> (20.05.2022)
- Hillier, T. (1999). *Principles of Public International Law*. Cavendish Publising, Second Edition, London.
- Hoagland, P., Jacoby, J., Schumacher, Mary, Burns, C. (2019). Law of the Sea. *Encyclopedia of Ocean Sciences*, 6, 526-537.
- International Arbitration (2015). *Law of the Sea Dispute Settlement Mechanism*. <https://www.international-arbitration-attorney.com/law-of-the-sea-dispute-settlement-mechanism/> (30.05.2022).
- ITLOS (2022). Home. <https://www.itlos.org/en/main/latest-news/> (25.05.2022).
- Karataş, S.(2015). Münhasır Ekonomik Bölge Üzerinde Üçüncü Devletlerin Hak ve Yetkileri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 33 (2), 79-110.
- Kaya, G. (2021). Uluslararası Hukukta Bölümleme'nin Uluslararası Deniz Hukuku Yönünden İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29 (3), 2009-2049.
- Kaya, İ. S. (2017). Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7(2), 153-163.
- Keyuan, Z. (2010). The International Tribunal for the Law of the Sea: Procedures, Practices, and Asian States. *Ocean Development & International Law*, 41(2), 131-151.
- Nazim, M., Mohammad, CW, Sadiq, M. (2022). A Comparison Between Fuzzy AHP and Fuzzy TOPSIS Methods to Software Requirements Selection. *Alexandria Engineering Journal*, 61, 10851-10870.
- Nwachukwu, T. N. ve Nwakoby, I. (2021). Maritime Dispute Resolution Mechanisms and Their Downsides. *Law and Social Justice Review*, 2 (3), 184-190.
- Orallı, L. E. (2014). Uluslararası Krizler ve Bağımsız Soruşturma Komisyonlar. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 3(2), 91-118.

- Osthagen, A. (2020). Maritime Boundary Disputes: What Are They and Why Do They Matter?. *Marine Policy*, <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104118> (20.05.2022).
- Özman, A. (1984). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi. *İstanbul Deniz Ticaret Odası Yayınları*, <http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/153-unclos-turkish> (18.04.2022).
- Öztürk, C. (2016). Açık Denizlerde Düzen ve Güvenlik. *Bitlis Eren Ün. İİBF Akademik İzdüşüm Dergisi*, 1 (1), 112-132.
- Roach, J. A. (2014). Today's Customary International Law of the Sea. *Ocean Development & International Law*, 45(3), 239-259.
- Skalar, M. ve Cecanpınar, H. (2019). Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesinin İhtiyati Tedbir Yetkisi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25 (2), 1264-1287.
- Sur, M. (2011). *Uluslararası Hukukun Esasları*. Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Tahri M., Kaspar J., Madsen AL., Modlinger R., Zabihi K., Marusak R., ve Vacik, H. (2022a). Comparative Study of Fuzzy-AHP and BBN for Spatially-Explicit Prediction of Bark Beetle Predisposition. *Environmental Modelling and Software*, 147, 1-17.
- Tahri, M., Maanan, M., Tahri, H., Kaspar, J., Purwesti, CR., Mohammadi, Z., ve Marusak, R.(2022b). New Fuzzy-AHP Matlab Based Graphical User Interface (GUI) for a Broad Range of Users: Sample Applications in the Environmental Field. *Computers and Geosciences*, 158, 1-8.
- Tim, D., Kendall, F. ve London, S. (2005). Legal Aspects of Marine Scientific Research (MSR) and Part XIII of the UN Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). *ABLOS Conference—Monaco*.
- UN Audiovisual Library of International Law (2008). *Law of the Sea*, <https://legal.un.org/avl/ha/gclos/gclos.html> (12.03.2022).
- UN Oceans & Law of the Sea (1982). *United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 Overview and Full Text*. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm (15.03.2022).
- UNCLOS (1982). *10 Aralık 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm (23.05.2022).
- UNCTAD (2018). *50 Years of Review of Maritime Transport, 1968-2018: Reflecting on the Past, Exploring the Future*. https://unctad.org/system/files/official-document/dtl2018d1_en.pdf (22.05.2022).
- United Nations (1982). *United Nations Convention on the Law of the Sea*. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (05.04.2022).
- Wallece, R. ve Martin, O. (2009). *International Law*. 6th Edition, Sweet & Maxwell, Mytholmroyd.

EK-1. Ana ve Alt Çözüm Yollarına İlişkin İkili Kıyaslama Matrisleri

Ana Çözüm Yolları

	C_1	C_1	C_1	C_2	C_2	C_2
C_1	1.0000	1.0000	1.0000	0.2971	0.3560	0.4353
C_2	2.2974	2.8094	3.3659	1.0000	1.0000	1.0000

Diplomatik Alt Çözüm Yolları

	C_{11}	C_{11}	C_{11}	C_{12}	C_{12}	C_{12}	C_{13}	C_{13}	C_{13}	C_{14}	C_{14}	C_{14}	C_{15}	C_{15}	C_{15}
C_{11}	1.0000	1.0000	1.0000	2.1689	2.8094	3.5652	3.0863	4.2823	5.3868	1.8442	2.3714	2.9302	2.9926	3.6297	4.2236
C_{12}	0.2805	0.3560	0.4611	1.0000	1.0000	1.0000	2.1689	2.8252	3.4375	0.8219	1.0592	1.3797	0.4353	0.5942	0.8219
C_{13}	0.1856	0.2335	0.3240	0.1856	0.2335	0.3240	1.0000	1.0000	1.0000	0.3081	0.3839	0.5296	0.2682	0.3196	0.4014
C_{14}	0.3413	0.4217	0.5422	0.3413	0.4217	0.5422	1.8882	2.6052	3.2453	1.0000	1.0000	1.0000	0.4251	0.5024	0.6006
C_{15}	0.2368	0.2755	0.3342	0.2368	0.2755	0.3342	2.4915	3.1291	3.7279	1.6651	1.9905	2.3522	1.0000	1.0000	1.0000

Tutarlılık Oranı: 0.0254

Yargısal Alt Çözüm Yolları

	C_{21}	C_{21}	C_{21}	C_{22}	C_{22}	C_{22}	C_{23}	C_{23}	C_{23}	C_{24}	C_{24}	C_{24}
C_{21}	1.0000	1.0000	1.0000	1.8882	2.2552	2.7019	0.1410	0.1648	0.1986	1.7188	2.1118	2.5695
C_{22}	0.3701	0.4434	0.5296	1.0000	1.0000	1.0000	0.1324	0.1528	0.1807	1.0000	1.2457	1.5157
C_{23}	5.0363	6.0688	7.0903	5.0363	6.0688	7.0903	1.0000	1.0000	1.0000	4.1930	4.7433	5.2780
C_{24}	0.3892	0.4735	0.5818	0.3892	0.4735	0.5818	0.1895	0.2108	0.2385	1.0000	1.0000	1.0000

Tutarlılık Oranı: 0.0127

Sosyal Güvenlik Sistemi Çerçevesinde Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonunun İncelenmesi

Eyüp Çikolar¹

Özet

İnsanlık tarihinde sosyal güvenlik uygulamalarını görmek mümkündür. Hasta bakım evleri, aş evleri, hastane kardeşlik birlikleri, defin demekleri bunlar arasında yer alır. Sosyal yardımlar sosyal güvenliğin tarihinde önemli örnekler arasında gelir. Modern sosyal güvenlik denildiğinde ise; prim karşılığı emeklilik, sosyal yardımlar, sağlık sigortası, sosyal güvence gibi unsurlar akla gelmektedir. Temeli Bismarck ve Beveridge Raporu ile şekil alan sosyal güvenlik; toplumların yaşam standartlarının iyileştirilmesinde, sağlık, eğitim, gıda, barınma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında vazgeçilmez hale gelmiştir. İnsan hayatında sosyal risklerin karşılanması devletlerin uyguladıkları sosyal güvenlik sistemi ile mümkün olmaktadır. Bu sosyal risklerin önemi, uzun ve kısa vadeli sigorta kolları dikkate alındığında anlaşılabilmektedir. Kırgız sosyal fonunda uzun vadeli sigorta kollarına ve kısa vadeli sigorta kollarına yönelik uygulamalar yer almaktadır. Aynı zamanda zorunlu sağlık sigortası, emeklilik de bu fon içerisinde yer almaktadır. Çalışmada, Kırgız sosyal fonunun gerek Kırgız vatandaşları için, gerekse yabancı ülke vatandaşları için önem teşkil eden sosyal riskleri ne ölçüde karşıladığı amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Kırgız sosyal fonundaki sosyal güvenlik istatistikleri araştırılmış ve yarattığı etkileri Kırgızistan sosyal güvenlik sistemi açısından değerlendirilmiş ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Sosyal Güvenlik Sistemi, Sosyal Sigorta

Investigation of the Social Fund of the Kyrgyz Republic within the Framework of the Social Security System

Abstract

It is possible to see social security practices in human history. Patient care homes, soup kitchens, hospital fraternity units, burial associations are among them. Social benefits are an important example in the history of social security. When modern social security is mentioned; factors such as pension, social benefits, health insurance, social security come to mind for premiums. Social security, whose foundation is shaped by the Bismarck and Beveridge Report, has become indispensable in improving the living standards of communities and meeting their needs such as health, education, food and housing. Meeting social risks in human life is made possible by the social security system implemented by the states. The importance of these social risks will be understood when long and short-term insurance arms are taken into account. Kyrgyz social fund includes applications for long-term insurance arms and short-term insurance arms. At the same time, compulsory health insurance and retirement are also included in this fund. The study aims to the extent to which the Kyrgyz social fund meets the social risks that are important both for Kyrgyz citizens and for foreign nationals. Accordingly, social security statistics in the Kyrgyz social fund were investigated and the effects it created were evaluated in terms of kyrgyzstan social security system and solutions were proposed.

Keywords: Social Security, Social Security System, Social Insurance

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Çalışma "Etik kurul kararı gerektirmemektedir."
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Yazar araştırmanın tasarımına ve uygulanmasına, sonuçların analizine ve metnin yazılmasına katkıda bulunmuştur. Makaleye katkısı % 100'dür.
Çıkar Beyanı	Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmada çıkar ilişkisi/çatışması bulunmamaktadır.

1. Giriş

Dünya'nın bütün değerli eşyaları, ganimetleri sömürge devletlerin kontrolünde İngiltere'ye taşınarak dev endüstri devrimi başlamış oldu. Bu dönemde buhar gücüyle çalışan makine ve araçların çok fazla olmasından dolayı, endüstri 1.0, buhar gücü olarak sanayi devrimini tanımladı. Buhar gücüyle başlayan bu süreç, birçok dönüşümler geçirerek günümüz dünyasında iktisadi ve sosyal hayatı olumlu ve olumsuz

¹ Öğr. Gör., Toktomamatov Üniversitesi, Jalalabad/Kırgızistan, Ebilim_27@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2697-4407>

manada etkilemiştir (Çikolar, 2022, s.1). Bu bağlamda sanayi devrimi kapitalist sınıfın işine yaradığı gibi, fabrikalardaki aşırı üretim sonucunda da işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Özellikle bu devirde çocuk işçilerin ağır şartlar altında çalıştırıldığı görülmektedir. Nitekim sanayi devrimindeki zor çalışma koşulları iş kazalarını artırarak, iş sağlığı ve güvenliğini de tehlikeye sokmuştur. Dolayısıyla bütün bu yaşanan olaylardan sonra ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) gibi bir teşkilatın kurulma gereksinimi önem arz etmiştir.

Sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal sigortalar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Sosyal yardımlar, kimsesiz, muhtaç, yaşlı, malûl, dul, yetim ve korumaya muhtaç çocuklara karşılıksız olarak yapılan ve finansmanı merkezi yönetim bütçesi, belediyeler, vakıf ve gönüllü kuruluşlar yoluyla gerçekleştirilen yardım ve hizmetlerdir. Sosyal sigortalar ise, bireylerin karşılaştığı risklerin azaltılmasında ve sosyal güvenliklerinin artırılmasında devletin sosyal güvenlik sistemini kurup yürütmesine dayanan, primli (katkıya dayalı) dağıtım yöntemidir (Akgeyik vd., 2006, s.122).

Bir mesleki veya sosyal risk yüzünden geliri veya kazancı kesintiye uğramış kimselerin başkalarının yardımına ihtiyaç kalmaksızın, geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem olarak tanımlanan sosyal güvenlik kavramı; Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) göre ise "toplumun kendi üyelerine bir takım kamusal tedbirlerle, hastalık, hamilelik, iş kazası, işsizlik, yaşlılık ve ölümden kaynaklanan tamamen veya esaslı bir şekilde kazanç kaybının neden olacağı ekonomik ve sosyal zorluklara karşı sağladığı koruma, tıbbi bakım tedariki ve çocuklu ailelerin desteklenmesidir (SGK, 2016).

Sosyal güvenlik içerisinde birçok konuları kapsar. Bunlar şu temel özellikleri içerir; sosyal güvenlik bir insan ihtiyacıdır, sosyal hizmetlerdir, sosyal yardımlardır, bir sosyal politika aracıdır, bir hukuk dalı çerçevesinde inceleme alanı bulmuştur. Aynı zamanda bir sistemdir. Buna sosyal güvenlik sistemi demek fayda olacaktır. Dolayısıyla, (Yazgan, 1969: 11-12) sosyal güvenliğin bir kurtarıcı sistem olduğunu ifade etmiştir. Bilindiği gibi sosyal güvenlik esas itibarıyla tehlikelerin zararlarından kurtarıcı bir sistemdir. Tehlikelerin zararları da "gelir kesilmesi" veya "gelir eksikliği" olarak özetlenebilir. Ancak tehlikelerin çoğunda gelir ihtiyacını arttıran faktör "kaybolan çalışma gücünün yeniden kazanılması için gerekli tedavi edici sağlık hizmetidir". Bundan dolayı "koruyucu" sağlık hizmeti sosyal güvenliğin dışında tutulurken "tedavi edici sağlık hizmeti" sosyal güvenlikle ayrılmamaktadır (Yazgan, 1992, s.31).

(Egeli, 2009, s.43) 'ye göre bu sistem, sosyal sigortalar sistemine dayanmaktadır. Sosyal güvenlik sistemi, her bireye, yaşamın türlü olayları karşısında aşırı muhtaçlığa düşmeden ve özgürlüğünden fedakârlık ettirmeden, insan onuruna yaraşır bir varlık düzeyi sağlamaya yönelik kamusal, sosyal düzenleme ve önlemler bütünüdür (Erol ve Yıldırım, 2003, s.37).

Sosyal güvenlik sistemi sosyal sigortalar, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden oluşan primli ve primsiz rejimleri kapsar (Tuncay, 2000, s.43).

Araştırma, Kırgız Cumhuriyeti sosyal fonunun, Kırgız vatandaşlarına ve yabancı ülke vatandaşlarına ne gibi faydalar sağladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.1. Sosyal Güvenliğin Kavramsal Çerçevesi

Sosyal güvenlik, kelimelerin anlamları dikkate alındığında toplumun tüm üyeleri için olası tehlikelere karşı çeşitli önlemler alınmasıdır. Kişi gerçekten bir tehlike ile karşı karşıya ise bu tedbirlerin alınması ve tehlikenin yol açacağı zarardan kişinin kurtarılması gerekmektedir. Bu durumda sosyal güvenlik, bir toplum üyesinin karşılaşacağı tehlikelerin zararlarından kurtuluş garantisi anlamına gelir. Bir yandan bu garantinin sağladığı bu tatmin duygusu, diğer yandan bu garantiyi sağlayan tedbir ve araçları hatırlatır (Yazgan, 1992, s.18). (Çubuk, 1978, s.93)'a göre, sosyal güvenlik, insanları risklere karşı koruyacak bir faaliyet olmamakla beraber, insanları risklerin vereceği zararlara karşı koruma sağlar. Sosyal güvenlik aslında insanla ilişkilidir. (Arıcı, 2018) 'ya göre, sosyal güvenlik insanı tanımlar. Sosyal güvenlikte güvenliğin boyutu vardır ve toplum içinde yaşamının riskleri yaratması söz konusudur. Sosyal güvenlik

(Mcgee, 1999, s.595)'e göre ise bireyler için bir yatırım değil, sosyal güvenlikteki mevcut primlerin tekrardan dağıtımıdır. (Yazgan, 1975, s.13 ve Şenocak, 2009, s.410) sosyal güvenlik sosyal risklerin önemine değinmişlerdir. Sosyal güvenlik (Gökbayrak, 2010, s.142 ve Güzel ve Okur, 2003, s.2)' a göre tehlikelere karşı bir sosyal güvenlik arayışıdır. Sosyal güvenlik devletin bir sosyal politika aracıdır. Nitekim (Gerek, 2019, s.196)'e göre sosyal güvenlik, sosyal politika alanında girişimleri gündeme alır. Öyle ki sosyal güvenlik sosyal politikaların uygulanmasında bir araç görevi taşır ve sosyal politikalar da diğer tüm teorik düşünceler gibi hayata geçebilmek için çeşitli araçlara ihtiyaç duyarlar (Özdemir ve Dura, 2010, s.47).

1.2. Sosyal Güvenliğin Tarihçesi ve Sosyal Güvenlik Modelleri

Sosyal güvenlik tarihinde, ilk sosyal yardımların Eski Mısır'da yapıldığı görülür. Yine Antik Yunan'da da sosyal yardımlara rastlanır. Hastane birlikleri, defin dernekleri bunlar arasında gelmektedir. Orta Çağ'da ise manastırlarda hastanelerde yardıma muhtaç insanlara yemek verildiği görülmüştür. Modern anlamda ise sosyal güvenlik ilk olarak Almanya'da Bismarck tarafından uygulamaya konulmuştur. Osmanlı'da ise vakıflar, loncalar, sosyal güvenlik anlamında önemli atılımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal güvenlik tarihinde Bismarck ve Beveridge raporu gibi iki önemli model önem taşır. Öyle ki Bismarck, bir Alman şansölyesidir ve bu sistemin öncüsüdür. (Olsen, 2009)'a göre Bismarck modeli, insanların hayatı süresince herhangi karşılaşılabilecekleri sağlık riskleri sonucu ileriki dönemlerde oluşabilecek mali yüke karşı koruma sağlar. Bu modelde mali risklerin bir sigorta havuzu içerisinde sistem içindeki diğer bireylere dağıtılıp, risklerin azaltılması ve bu risklerin asgari düzeye indirilmesi yatar. Bu sistemde gönüllü katılım olduğu gibi devlet tarafından zorunlu katılım da vardır.

Diğer önemli bir model ise 1948'de W.Beveridge tarafından hazırlanan bir sağlık sistemi raporudur. Bu modelde, sigorta sistemine bireyler prim ödeyerek dahil olur ve sağlık hizmetlerinden düşük ücretli ya da ücretsiz olarak faydalanabilmektedir. Adını İngiltere'nin Ulusal Sağlık Servisi'ni tasarlayan cesur sosyal reformcu William Beveridge 'den almıştır. Bu sistemde sağlık hizmetleri, tıpkı polis teşkilatı veya halk kütüphanesi gibi vergi ödemeleri yoluyla devlet tarafından sağlanıp finanse edilir. Hastaneler ve kliniklerin çoğu, ancak hepsi değil, hükümete aittir; bazı doktorlar devlet çalışanıdır, ancak ücretlerini devletten toplayan özel doktorlar da vardır. Beveridge planını veya varyasyonlarını kullanan ülkeler arasında, İngiltere, İspanya, İskandinavya ve Yeni Zelanda gelmektedir (PNHP, 2010).

En önemlisi de sosyal güvenlik, bünyesinde sosyal yardım kuruluşlarını barındırır. Örneğin Türkiye'de AFAD, Kızılay, Kırgızistan için ise insani yardım birimi olarak "Гуманитарная помощь" (гуманитарная помощь), Soros ve Ağa Hanlar'a ait yardım kuruluşlarını söyleyebiliriz. Aynı şekilde Beveridge raporunda da bu sosyal yardım kuruluşlarına yer verilmiştir. Dolayısıyla sosyal yardım müesseseleri gönüllü kuruluşlardır. Modern sosyal güvenlik müesseselerini ise, bunu devlet görevi kabul eden anlayış çerçevesi içinde, devletçe kurulan, yürütülen veya devletin mesuliyeti altında devletin görevini yüklenen müesseseler olarak kabul etmek gerekir. İşletme içi, işletme dışı cemiyetler ve vakıflar tamamen ferdi irade beyanları ile kurulur. İşletme içi cemiyet, diğer cemiyetlerden farklı olarak karşılıklı bir yardımlaşma teşkilâtıdır (Allan vd., 1949).

Belirtmek gerekirse, sosyal güvenlik çerçevesinde, sosyal yardımlar ile sosyal güvenlik faaliyeti ayrımı da önemlidir. Sosyal yardım müesseseleri ile, modern sosyal güvenlik müesseseleri faaliyet alanları arasında da farklı olabilir. Gerçekten sosyal yardım müesseselerinin birçoğunda şuurlu bir tehlike kavramı söz konusu olmaksızın, her alanda yardım fikri vardır. Teşkilâtlı sosyal yardım müesseselerinde, önceden belirtilmiş bir gaye esas alınır. Fakat bu modern sosyal güvenlik müesseselerinin konusuna giren bir alan olabileceği gibi girmeyen bir alan da olabilir. Meselâ çeşmeler yaptırmak, tahsil yaptırmak, yetimleri besleyip büyütme... Çeşme yapımı, bir sosyal yardımdır, fakat sosyal güvenlik alanına dahil değildir. Yetimlerin geçiminin sağlanması ise ölüm tehlikesinin geride kalanlar için doğurduğu zararların ortadan

kaldırılması veya hafifletilmesi anlamında tamamen sosyal güvenlik alanına dahildir. Sosyal yardımlar genellikle sebebi ne olursa olsun fakirlikle mücadeleye yönelmiştir (Yazgan, 1992, s.67).

1.3. Sosyal Güvenlikte Sigorta Kolları

Sosyal güvenlik sistemi insanın bugününü ve yarınını güvence altına alan, insanın gençliğinde, hastalık durumunda ve yaşlılık durumunda her türlü karşılaşılabileceği riskleri önlemek amacıyla oluşturulmuş bir sistemdir. İnsanın hayat süreci göz önünde bulundurulduğunda; ölüm, yaşlılık, malûllük olarak bilinen uzun vadeli sigorta kolları ile analık, hastalık, iş kazaları ve meslek hastalıkları olarak bilinen kısa vadeli sigorta kolları bu sistem içinde önemli bir yer tutar. Ayrıca ILO' nun 102 sayılı sözleşmesinde bu sigorta kolları ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu sözleşmenin kapsamı analık, hastalık, iş kazası ve meslek hastalıkları, yaşlılık, işsizlik, sakatlık, ölüm ve aile yardımlarını içerir.

Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi, 1952 (No. 102), temel sosyal güvenlik ilkelerine dayanan ve dokuz sosyal güvenlik kolu için dünya çapında kararlaştırılan asgari standartları belirleyen tek uluslararası araç olduğu için tüm ILO sosyal güvenlik sözleşmelerinin en önemlisidir. (ILO, 2022).

1.4. Türkiye- Kırgızistan Sosyal Güvenlik Anlaşmaları ve Kırgızistan Sağlık Sistemi

Kırgızistan ile Türkiye arasında sosyal güvenlik anlaşması bulunmaktadır. Söz konusu anlaşma, 4 Nisan 2020 tarihinde kabul edilmiştir. 7230 sayılı kanun, 14 Nisan 2020'de Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Bkz. (<https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2020-04-14>).

Kırgızistan'daki mevcut sağlık sisteminin temeli, bölgedeki diğer eski Sovyet ülkelerine benzer şekilde, SSCB'nin ilk yıllarında atıldı. SSCB'de uygulamaya konan sağlık sisteminin ayrıntıları, Kırgızistan'ın yanı sıra diğer Orta Asya ülkelerindeki önceki açıklamalarda gösterilmiştir (Meimanaliev vd., 2005; Ahmedov vd., 2007; Kulzhanov & Rechel, 2007; Khodjamurodov & Rechel, 2010).

SSCB'nin parçalanması sonrasında hükümet gelir ve harcamalarındaki dramatik düşüş, eski SSCB'nin hemen hemen tüm ülkelerinde cepten yapılan ödemelerin dramatik bir şekilde büyümesine yol açtı ve bunun sonucunda sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlikler ortaya çıktı (Sargaldakova vd., 2000; Meimanaliev vd., 2005; Rechel & McKee, 2009).

Bölgenin diğer ülkelerinde olduğu gibi (Ahmedov vd., 2007; Kulzhanov & Rechel, 2007; Khodjamurodov & Rechel, 2010; Rechel vd., 2011), bu gelişmeler Kırgız Hükümetini halk sağlığı sisteminde maliyetleri düşürmenin yollarını aramaya zorladı (Jakab & Manjjeva, 2008). Kırgız sağlık sisteminin finansmanı üç ana kaynaktan geliyor: kamu sektörü, özel fonlar ve dış fonlardır (Temirov & Akkazieva, 2007). Kırgızistan'ın sağlık sistemi Sovyetlerden miras kalan merkezi bir yapıdan çıkarak, yapılan reformlarla birlikte Sağlık Bakanlığı ile diğer kurumların iş birliği içinde olduğu nispeten demokratik bir yapıda olmaya başlamıştır (Ibraimova vd., 2011).

2. Literatür Araştırması

Sargutan (2006), çalışmasında Kırgız sağlık sistemini tüm hatlarıyla ele alarak incelemiştir. Sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer alan zorunlu sağlık sigortasındaki uygulamalara ilişkin bilgileri aktarmıştır. Bu kapsamda zorunlu sağlık sigortası fonunun işleyişi üzerinde durmuş; burada fonların elde edilmesi, fonların bütçelenmesi ve sağlık hizmetlerinin arz ve talebe göre karşılanmasına dikkat çekmiştir. Ayrıca zorunlu sağlık sigortasındaki prim kesintilerini değerlendirmiş ve Türkiye'deki benzer uygulamaları karşılaştırmıştır.

Caparova (2014), çalışmasında Kırgızistan'daki tedavi etkinliğinin yetersizliğini ve kamudaki tedavi etkinliği için nelerin yapılması gerektiğini problem olarak belirlemiş ayrıca 2009-2013 yıllarına ilişkin Kırgızistan zorunlu sağlık sigortasına (OMS- Обязательное медицинское страхование - Obyazatel'noye

meditsinskoye strakhovaniye) ait istatistiksel verilerin analizini yapmıştır. Çalışmada, Bişkek dahil Kırgızistan'ın 7 bölgesinde hastane ve polikliniklerde çalışan doktorlara ve hastalara yönelik 150 anket uygulanmıştır. Araştırma sonuçları çerçevesinde, sosyal güvenlik yardımı alan emeklilerin, çocukların kamu bütçesi içerisindeki payının artırılması gerektiğine dikkat çekilmiş, zorunlu sağlık sigortasına ait kaynakların kişiselleştirilmesinin gerektiği belirtilmiş, emekliler ve 16 yaşından küçük çocuklar için devlet bütçesinden sağlanan kaynakların gözden geçirilmesi vurgulanmış ve ayrıca yabancı vatandaşlar için bir sigorta sisteminin oluşturulmasının önemli olduğu, yine ilaçlara ayrılan fonun da kamu bütçesindeki payının yetersiz olduğu değerlendirilmiştir.

Yıldıran vd., (2017), çalışmalarında Orta Asya ve Kafkasya ülkelerindeki sağlık sistemindeki finansal sorunların çözümü için önem arz eden finansman modellerini analiz etmişlerdir. Bu kapsamda SSCB dönemindeki sosyal güvenlik politikalarının Orta Asya ülkelerine etkilerini incelemişler ve sağlık sistemindeki uygulamalara ilişkin eksikliklere yönelik çözüm önerilerini sırlamışlardır. Araştırma çerçevesinde, Orta Asya ülkeleri düşük gelir grubuna ve kırsal kesime sağlık hizmeti sunacak büyük ölçekte bir finansman sistemine sahip olamadığı için, enerjiden elde edilen gelirlerin kamuya vergi ve sigorta sistemi olarak aktarılmasının gerektiği ifade edilmiştir. Yine bu ülkelerde vergi gelirleri ve kamu hizmetlerinden alınacak harçların kamu finansmanındaki payının artırılması ile bir ulusal sağlık sisteminin oluşturulabileceği sonuç olarak ortaya konulmuştur.

Ceylan (2018), uzun vadeli sigorta kolları (ölüm, malûllük, yaşlılık) arasında incelenen yaşlılıkla ilgili olarak, Kırgızistan'da yaşlanma olgusunu, yaşlı nüfusu ve statüsünü genel hatlarıyla değerlendirmiştir. Bu çerçevede yaşlılık bilincinin önemi vurgulanmış, yaşlıların toplumsal bir değer olarak kalması gerektiği belirtilmiştir.

Aydeniz (2019), çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti ve diğer Türkiye Cumhuriyetleri'nin sosyal güvenlik sistemlerinin oluşturulma aşamalarını ekonomik göstergeler çerçevesinde ele alarak incelemiştir. Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyetleri'nin, sosyal güvenlik sisteminde Türkiye Cumhuriyeti'ni örnek olarak aldığı altı çizilmiş ve kendilerini bu doğrultuda geliştirmeye çalıştıkları değerlendirilmiştir.

Demirkaya (2020), yapmış olduğu çalışmada, AB ülkeleri, Balkan ülkeleri, Güney Kore, İran ve Azerbaycan gibi ülkelerle Türkiye arasında ortak sosyal güvenlik anlaşmalarını araştırmış. Türkiye ve Kırgızistan ile imzalanan ortak sosyal güvenlik anlaşmalarında bağımsız ve serbest çalışanları kapsayan kısa vadeli sigorta kollarına (iş kazası, meslek hastalıkları, analık) ilişkin hükümlere yer verildiğine değinerek, istatistiksel değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bulut (2021), Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasında imzalanan sosyal güvenlik anlaşmalarındaki eksiklikleri ortaya koymuş, bu bağlamda Orta Asya ülkeleri ile sosyal güvenlik anlaşmalarının yaygınlaştırılması gerektiğini, iç hukuk sistemlerinin de anlaşmaların uygulanmasında önemli olduğunu vurgulamıştır.

3. Yöntem

Araştırmanın yöntemi belge (doküman) analizidir. Doküman analizi uzun yıllar boyunca antropoloji, kütüphanecilik ve tarih gibi disiplinlerin tekelinde bir araştırma yöntemi olarak algılanmasının yanı sıra sosyal bilimlerde de anket, görüşme ve gözlem gibi yöntemlerin yanında ilave bir yöntem olarak kullanılmıştır (Mogalakwe, 2006). Çalışmada Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonunun, sosyal güvenlik bağlamında faydalarını, hane halkına etkileri amaçlanmaktadır. Bu bölümde evren, örneklem ve verilerin toplanması hakkında bilgilere yer verilecektir.

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni bağımsızlığını ilan etmesinin ardından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçen ve birçok uluslararası kuruluşlara üyeliği bulunan coğrafik olarak Orta Asya'da yer alan, yaklaşık 6,5 milyon

nüfusa sahip, Şangay İşbirliği Örgütü, Türk Devletleri Teşkilatı ve TÜRKSOY üyesi olan Kırgızistan seçilmiştir. Örneklem olarak başkent dahil olmak üzere Kırgızistan'ın illerine ait bölgeler baz alınmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Veriler, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 2017-2019 Kırgızistan Sağlık Sistemi finansman göstergeleri ile Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonu'nun resmî sayfasındaki 2009-2013 yıllarına ait sosyal güvenlik bütçe kalemleri ve 2019 ve 2020 yıllarına ilişkin emekli sayıları, ortalama maaş, sosyal güvenlik kapsamında ödenen elektrik yardımı, enflasyon oranı, bütçe kalemleri gibi nicel (sayısal) değişkenlerden oluşmaktadır. İkincil veriler, araştırma yapan kişinin dışında başka kişi veya kurumca daha önceden yapılmış verilerdir. Açıktır ki ikincil verilerin toplanmasında mükemmel tekniklere ihtiyaç yoktur. Önemli olan bu verilerin nerede olduğunu bilmek ve araştırma problemini çözmeye yararlı olacak şekilde veri kaynaklarını kullanabilmektir (Atlas, 2003, s.25-41).

3.3. Bulgular

Resmî verilerden yola çıkılarak Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6 oluşturulmuştur. Tablo 1'e bakıldığında başkent Bişkek dahil Kırgızistan'ın 8 yerleşim yerlerine ait emekli sayısı, emeklilere ödenen ortalama maaş ve elektrik yardımı gibi değişkenler görülmektedir. Kırgızistan'da ulusal para birimi som kullanılmaktadır. T.C. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, GSYİH (Nominal) 2019 yılı için 8,1 milyar dolar, kişi başı milli gelir nominalde 1270\$, enflasyon oranı %1,5 olarak hesaplanmıştır. <https://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi:18.02.2022). İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER) raporunda 2019 reel büyüme hızı %4,4 yoksulluk oranı %20,1'dir. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-kirgizistan/> (Erişim Tarihi:18.02.2022). 2019 yılı için belirlenen elektrik yardımı ise en yüksek olarak 250 som olarak hesaplanmıştır. Kırgızistan'da tüketici fiyatları Şubat 2019'da bir önceki aya göre yıllık bazda %0,7 azalırken, aylık bazda tüketici fiyatları, bir önceki aydaki %0,4'lük artış sonrasında %0,2 azaldı (TRADING, 2022).

Tablo 1. Kırgızistan Sağlık Sistemi Temel Finansman Göstergeleri (2017-2019)

	2017	2018	2019
CSH (Cari Sağlık Harcaması)	6	5	4
GSYİH (%)	37	33	33
Genel Devlet Harcamaları (GSYİH %)	6	7	8
Sosyal Sigorta Primleri (CSH %)	0	0	0
Çalışanlardan Sosyal Sigorta Primleri (CSH%)	6	7	8
İş Verenlerden Sosyal Sigorta Primleri (CSH%)	0	0	0
Diğer Sosyal Sigorta Primleri (CSH%)	0	0	0
Gönüllü Sağlık Sigortası (CSH%)	7	8	10
Sosyal Sağlık Sigortası	7	8	10
Mevcut Sağlık Harcaması (%)			
Zorunlu Sağlık Sigortası (CSH%)			

Kaynak: Yazar tarafından Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerinden oluşturulmuştur. <https://apps.who.int/nha/database/ViewData/Indicators/en>, (15.06.2022)

Cari Sağlık Harcaması; kamu ve özel sektör payı olarak ayrılmaktadır. Genel bir tanımlama yapacak olursak, bir harcama kalemi olup her türlü tedavi, ilaç, tıbbi malzemeler ile sağlık personellerinin için önem arz eden ücret ve maaş harcamalarını kapsar. Sağlık harcamasının bileşenlerinde sosyal güvenlik kurumları tarafından yapılan harcamalar da önem taşır. Baktığımız zaman Kırgızistan'ın GSYİH'yi dikkate aldığımızda sağlık harcamalarının oldukça düşük olduğunu görmekteyiz. ,

Tablo 2. 2019 Emekli Sayısı ve Aylık Tutarları

Bölgeler	Emekli	Ortalama Emekli Aylığı (Som)	Elektrik İçin Ortalama Tutar (Som)
Bişkek	83.869	7.238	196
Çuy bölgesi	100.191	5.635	235
Narın bölgesi	50.021	5.986	231
Talas bölgesi	29.014	5.139	246
Oş bölgesi	129.169	5.198	250
Batken bölgesi	56.131	5.113	250
Celalabat bölgesi	117 512	5.191	244
Issık-Kul bölgesi	61 474	5.394	241

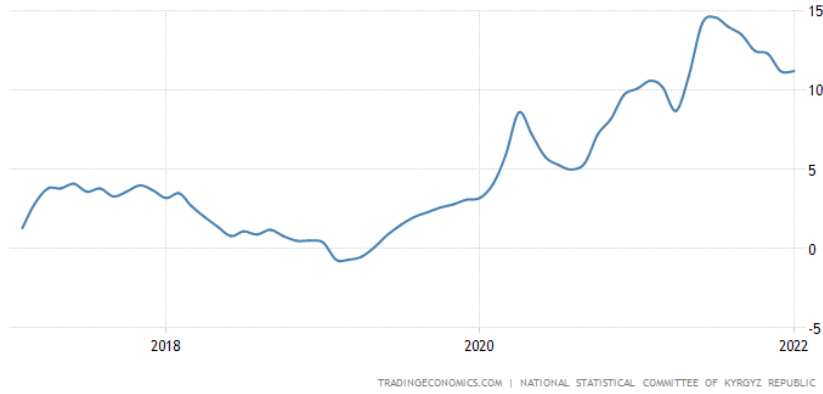
Kaynak: Yazar tarafından Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonu verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.
http://socfond.kg/ru/about_fund/otchi-et-za-19/ (18.06.2022)

Tablo 3. 2020 Emekli Sayısı ve Aylık Tutarları

Bölgeler	Emekli	Ortalama Emekli Aylığı (Som)	Elektrik İçin Ortalama Tutar (Som)
Bişkek	83.833	7.657	194
Çuy bölgesi	103. 884	5.743	231
Narın bölgesi	50.851	6 146	230
Talas bölgesi	30.192	5.323	242
Oş bölgesi	132 683	5.365	246
Batken bölgesi	58.506	5.304	245
Celalabat bölgesi	122.675	5.353	240
Issık-Kul bölgesi	63.298	5.535	239

Kaynak: Yazar tarafından Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonu verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur
http://socfond.kg/ru/about_fund/otchi-et-za-19/ (18.06.2022)

Tablo 3'te Kırgızistan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi 2020 verilerinde en yüksek emekli aylığı 7657 Som'dur. Kırgızistan'da yıllık enflasyon oranı Ocak 2020'de bir önceki ayda %3,1'den %3,2'ye yükseldi. Öncelikle gıda ve alkolsüz içecekler ve çeşitli mal ve hizmetler için Şubat 2018'den bu yana en yüksek enflasyon oranı oldu. Öte yandan, enflasyon, alkollü içecekler ve tütün için yavaşladı. Konut ve kamu hizmetleri, mobilya ve sağlık aynı zamanda, ulaşım ve restoranlar ve de oteller için maliyet düştü. Aylık bazda tüketici fiyatları bir önceki aya göre %0,9 yükseldikten sonra %0,6 arttı (TRADING, 2022).

Grafik. Kırgızistan 5 Yıllık Enflasyon Oranı

Kaynak: <https://tradingeconomics.com>, veri tabanından yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4. 2019 Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonu Bütçesi

	2019 Yılı Bütçe Hedefi	2019 Yılı Gerçekleşen Bütçe
Toplam Gelir	54.562.418,0	53.843.021,7
GSYİH(%)	9.0	9.1
Emeklilik	50.215.498,0	49.472.083,0
Devlet Katkılı Emeklilik	1.668.427,1	1.767.478,8
Zorunlu Sağlık Sigortası	2.388.285,3	2.319.774,9
İşçi Rehabilitasyon Fonu	290.207,6	283.685,0
Toplam giderler	53.095.587,7	53. 506.294,0
GSYİH(%)	8.8	9.1
Emeklilik	48.748.667,7	49.131.664,8
Devlet Katkılı Emeklilik	1.668.427,1	1.767.478,8
Zorunlu Sağlık Sigortası	2.388.285,3	2.320.002,6
İşçi Rehabilitasyon Fonu	290.207,6	287.147,8
Bütçe Fazlası	1.466.830,3	336. 727,7
GSYİH	604.707.200,0	590.042.400,0

Kaynak: Yazar tarafından Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonu verileri kullanılarak oluşturulmuştur. http://socfond.kg/ru/about_fund/otchiet-za-19/ (18.06.2022)

Not: Kırgızistan para birimi KGS (Kırgız Somu)'dur.

2019 bütçe kalemleri Tablo 4'te yer almaktadır. Tabloda bütçe kalemlerini gelir ve gider bağlamında; ilgili fonlar, zorunlu sağlık sigortası oluşturmaktadır. 2019 fon bütçesi gelir olarak hükümet tarafından 54 milyon som hedeflenirken, yıl sonunda 53 milyon som olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde emeklilik fonu için 50 milyon som hedefi konulmuş, yıl sonunda 49 milyon som olarak gerçekleşmiştir. Devlet Emeklilik Fonunda hedeflenen bütçe 1 milyon 668 bin som, yıl sonunda ise bu fon 1 milyon 767 bin som olarak hesaplanmıştır. Bakıldığında bütçe kalemlerinde en yüksek tutarın emeklilik fonunda yer aldığı görülmektedir. Zorunlu Sağlık Sigortası 2 milyon 388 bin som hedeflenirken, yıl sonunda 2 milyon 319

bin som olarak hesaplanmıştır. Yine aynı bütçe kalemlerinde, giderler olarak hedeflenen bütçe emeklilik fonu için; 48 milyon 748 bin som, gerçekleşen bütçe ise 49 milyon 139 bin Som'dur. Zorunlu Sağlık Sigortası'nda ise 2 milyon 388 bin som, gerçekleşen bütçe 2 milyon 320 bin Som'dur.

Tablo 5'te 2020'de bütçe kalemlerinin bazılarında artış görülmüştür. Gelir bağlamında emeklilik fonu için 51 milyon 680 bin som bütçe hedefi konulurken, yıl sonunda ise 51 milyon 561 bin som olarak gerçekleşmiştir. Devlet Emeklilik Fonu'nda hedeflenen bütçe 1 milyon 724 bin som, yıl sonunda ise bu fon 1 milyon 814 bin som olarak hesaplanmıştır. Zorunlu Sağlık Sigortası'nda 2 milyon 377 bin som hedefi konulmuş ve yıl sonunda 2 milyon 388 bin som kayda geçmiştir. Gider bütçesi 2020'de 57 milyon 444 bin som hedeflenirken, yıl sonunda 56 milyon 635 bin som olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5. 2020 Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonu Bütçesi

	2020 Yılı Bütçe Hedefi	2020 Yılı Gerçekleşen Bütçe
Toplam Gelir	56.080.933,0	56.056.085,4
GSYİH(%)	9.0	9.1
Emeklilik	51.680.191,9	51.561.688,0
Devlet Katkılı Emeklilik	1.724.944,1	1.814.211,1
Zorunlu Sağlık Sigortası	2.377.727,0	2.381.902,5
İşçi Rehabilitasyon Fonu	298.070,0	298.283,8
Toplam giderler	57.414.240,1	56. 635.942,0
GSYİH(%)	9.8	9.5
Emeklilik	53.013.499,0	52.261.929,3
Devlet Katkılı Emeklilik	1.724.944,1	1.814.211,1
Zorunlu Sağlık Sigortası	2.377.727,0	2.361.500,0
İşçi Rehabilitasyon Fonu	298.070,0	198.301,6
Bütçe Açığı	-1.333.307,1	-579. 856,6
Bütçe Kapama	1.333.307,1	579.856,6
Diğer Kalem	1.333.307,1	579.856,6
GSYİH	583.161.900,0	598.344.500,0

Kaynak: Yazar tarafından Kırgız Cumhuriyeti Sosyal Fonu verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

http://socfond.kg/ru/about_fund/otchet-za-19/ (18.06.2022)

Not: Kırgızistan para birimi KGS (Kırgız Somu)'dur.

Tablo 6. 2009-2013 Toplam Sağlık Harcamaları Finansman Payı

Göstergeler	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2009 yılı göre mln. Som	2013/2009 yılı (%)
Bütçe	78,5	79,0	80,2	81,9	80,5	-	+2,0
ZSSF ²	15,0	14,5	14,1	12,5	13,2	-	-1,8
Özel	6,5	6,5	5,7	5,6	6,3	-	-0,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-

Kaynak: Yazar tarafından, Kırgızistan'da Sağlık Sektörünün Ekonomik Analizi Raporu verilerinden alınmıştır.
[https://www.google.com/search?q=CAPAROVA,\(05.07.2022\)](https://www.google.com/search?q=CAPAROVA,(05.07.2022))

Caparova (2014), çalışmasında toplam sağlık harcamalarına ilişkin finansman kaynaklarının paylarını Tablo 6'da göstermiştir. Caparova'ya göre, ülke bütçesinden sağlık sektörüne ayrılan pay %13'tür. Zorunlu sağlık sigortası fonu temel programının yürütülmesi 205,6 milyon som bir açıyla gerçekleşmiştir. Söz konusu buradaki kaynak eksikliği ek ödemeler ve sağlık tesislerinin özel fonlarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca son 5 yıl içerisinde 288.9 milyon som toplanamamıştır. Değerlendirecek olursak 2009-2013 tarihleri karşılaştırıldığında, 2019 ve 2020 yılındaki zorunlu sağlık sigortasına ayrılan kaynağın oldukça düşük olduğu görülmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Ülkelerin sağlık sistemleri ile sosyal güvenlik modelleri arasında yakın ilişki vardır. Her ülke kendi sağlık sistemi bünyesinde farklı sağlık modellerini barındırır. İngiltere için bu model; Beveridge, Almanya için ise Bismarck modelidir. Beveridge modeli evrensel sağlık modeli olduğu gibi Bismarck ise hem modern sosyal güvenliğin temelini oluştururken hem de sosyal sigorta modelinin kendisidir. Geçmiş tarihe bakıldığında; Kırgızistan toprakları, SSCB'nin kontrolü altında idi. Dolayısıyla SSCB bünyesinde birçok devletleri barındırdığı için, tek bir merkezden Sovyet sağlık sistemi uygulanıyordu. Özellikle sağlık hizmetinin alınması noktasında arzın kısıtlı talebin ise çok olması nedeniyle Sovyet sağlık sistemi yetersiz kalmaktaydı. Bunlar arasında donanımlı hastanelerin ve yetişmiş sağlık personellerinin azlığını da sıralayabiliriz. Akabinde ise Kırgızistan'ın kendi bağımsızlığının ardından, sağlık sistemi daha da sekteye uğramış ve sağlık finansmanındaki sorunlardan dolayı cepten ödeme denilen sağlık hizmetini satın alma durumu yaygınlaşmıştır.

Öyle ki, Kırgızistan CSH'nin (Cari Sağlık Harcaması) GSYİH'ye oranı oldukça düşüktür. CSH içerisinde yer alan ilaç, Kırgızistan'da oldukça pahalı olmakla beraber, insanlar bu ihtiyaçlarını bireysel olarak cepten ödeme şeklinde karşılamaktadırlar. Dolayısıyla bu da gelir eşitsizliği olan bir ülkede satın alama gücü düşük olan ailelerde sorun oluşturmaktadır. Bu kapsamda kişi başı milli gelir iyileştirilmeli, sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı artırılmalıdır. İkinci bir konu ise sağlık hizmetlerinde en önemli yer tutan sağlık arzı durumudur. Bu hususta, gerek kamu gerekse özel sektör tarafından tam teşekküllü hastanelere ihtiyaç vardır. Özellikle donanımlı, alanında uzman sağlık personellerini de buna eklemekte fayda olacaktır. Ayrıca, Kırgızistan'ın sosyal güvenlik fonuna ayrılan bütçenin oldukça yetersiz olduğu bir gerçektir. Verileri değerlendirdiğimizde, bu bütçe ile Kırgızistan'da sosyal güvenlik faaliyetlerinin yürütülmesi imkânsızdır.

² Zorunlu sağlık sigortası fonu (ZSSF) (FOMS-ФОМС)

Öneriler olarak Kırgızistan'da sosyal güvenlik bilinci çok azdır. En başta bu bilincin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Özellikle emeklilik maaşları çok düşük olup, zorunlu sağlık sigortasına ilişkin eksiklikler ivedilikle giderilmeli, bunun yanında emekli maaşları ve çalışan memurların özlük hakları da yasa çerçevesinde iyileştirilmelidir. Sağlık sisteminde ilaç ve hastane masraflarına bakıldığında ise önemli sağlık revizyonlarının yapılması gerekmektedir. Bu noktada sosyal güvenlikle önemli bir yer tutan; ilaç, tedavi ve bakım giderleri için genel bütçe içerisinde sağlık harcamalarının payı artırılmalıdır.

Kaynakça

- Arıcı, K. (2018). Genel olarak sosyal güvenlik (kavram -amacı-konusu ve tarihi gelişimi). Y. Alper ve S. Tekeli (Eds). Sosyal güvenlik içinde (3-30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Akgeyik, T., Yılmaz, B. E., Oktayer, N., Susam, N. ve Şeker, M. (2006). Bireysel Emeklilik Sistemi ve Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılması, İstanbul Ticaret Odası, 2006-21.
- Aydeniz, M. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenliği ve Diğer Türk Cumhuriyetleri'nin Ekonomik Göstergeleri Bağlamında Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Karşılaştırılması, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 6(4), ss. 2287-2312
- Allan, G. ve Unwin. (1949). Lord Beveridge; (Voluntary Action, A Report on Methods of Social Advance ,London, (ilk üç kısım).
- Atlas, M. (2003). Bilimsel Bir Araştırmanın Adımları, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(1), 25 – 41.
- Ahmedov, M., et al. (2007). Uzbekistan: Health system review. Health Systems in Transition, 9(3):1–210. 13.02.2022 tarihinde https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/142613/e95045.pdf erişildi.
- Bulut, M. (2021). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Arasında Sosyal Güvence İş Birliklerinin Değerlendirilmesi. bilig, no. 99, ss. 85-113.
- Caparova, D. (2014). Kırgızistan'da Sağlık Sektörünün Ekonomik Analizi, Bışkek.
- Ceylan, H. (2018). Kırgız Toplumunda Yaşlılık ve Yaşlılığın Sosyal Statüsü, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(4), 508-519.
- Çikolar, E. (2022). "The Effects Of Technological Developments On The Country's Economy: Comparison Of Industry 1.0 and Industry 4.0" Materials of the International Scientific and Practical Conference "Mechanisms of Accounting, Audit and Analysis, in the Conditions of Digitalization of the Economy", dedicated to the 70th anniversary of Doctor of Economics, Professor Nazarova Vera Leonidovna February 23, Алматы, p.227.
- Çubuk, A. (1978). Sosyal politika-sosyal güvenlik-sosyal sigortalar ders notları. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Demirkaya, S. (2020). Yurt Dışında Bulunan Türk Vatandaşlarının Sosyal Güvenlik Hakları, Türk Metal Sendikası, Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-51, Ankara.
- Erol, A. ve Yıldırım, A. (2003). Ercan, Tüm Yönleri İle Bireysel Emeklilik Sistemi, Yaklaşım Yayınları, Ankara.
- Egeli, H. (2009). Parafiskalite ve Parafiskal Gelirler (Sosyal Güvenlik Reformu Kapsamında), Altın Nokta Basın Yayın Dağıtım, İzmir.
- Gökbayrak, Ş. (2010). Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü, Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 25(2), 141-162.
- Güzel, A. ve Okur, A. R. (2003). Sosyal Güvenlik Hukuku, İstanbul.
- Gerek, H. N. (2019). Sosyal Güvenlik Hukuku Hakkında Genel Bilgiler ve Ülkemizde Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Kurumsal Yapısı. H. N. Gerek ve F. Kocabaş (Eds). İş ve sosyal güvenlik hukuku içinde (195-228). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- ILO (2022). The ILO Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102), https://www.ilo.org/secsoc/areas-of-work/legal-advice/WCMS_205340/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi:01.03.2022).
- Ibraimova, A., Akkazieva, B., Ibraimov, A., Manzhieva, E. ve Rechel, B. (2011). Kyrgyzstan: Health system review, *Health Systems in Transition*, Vol. 13(3), WHO, Denmark.
- Jakab, M. ve Manjeva, E. (2008). The Kyrgyz Republic: good practices in expanding health care coverage. In: GOTTRET P, SCHEİBER G, WATERS H, eds. Good practices in health financing: lessons from reforms in low- and middle-income countries. Washington, DC, World Bank: 269–310 (<http://siteresources.worldbank.org/INTHSD/Resources/376278-1202320704235/GoodPracticesHealthFinancing.pdf>, accessed 7 March 2011). 12.06.2022 tarihinde https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/142613/e95045.pdf erişildi.
- Kulzhanov, M.ve Rechel, B. (2007). Kazakhstan: Health system review. *Health Systems in Transition*, 9(7):1–158. 13.02.2022 tarihinde https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/142613/e95045.pdf erişildi.
- Khodjamurodov, G. ve Rechel, B. (2010). Tajikistan: Health system review. *Health Systems in Transition*, 12(2):1–154. 13.06.2022 tarihinde https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/142613/e95045.pdf erişildi.
- Mcgee, Robert, W. (1999). Is It Unethical To Evade The Social Security Tax?, *Journal of Accounting, Ethics & Public Policy*, Vol. 2, No. 3, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=242507, (Erişim Tarihi: 12.12.2011).
- Meimanaliev, A.S., et al. (2005). Health care systems in transition: Kyrgyzstan. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe on behalf of the European Observatory on Health Systems and Policies. 13.06.2022 tarihinde https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/142613/e95045.pdf erişildi.
- Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African Sociological Review*, 10(1), 221-230.
- Olsen, J.A. (2009). *Principles in health economics and policy*, Oxford: Oxford University Press.
- Özdemir, M. Çağlar ve Dura, O. (2010). Sosyal Politika Aracı Olarak Dernek ve Vakıflarda Gıda Bankacılığı, *İnsan Hakları Yıllığı, TODAİ Yayınları*, Cilt 28, s. 45- 66, Ankara.
- PNHP (2010). Health Care Systems- Four Basic Models, https://www.pnhp.org/single_payer_resources/health_care_systems_four_basic_models.php (Erişim Tarihi:01.06.2022).
- Rechel, B., & McKee, M. (2009). Health reform in central and eastern Europe and the former Soviet Union. *Lancet*, 374:1186–1195. 13.06.2022 tarihinde https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/142613/e95045.pdf erişildi.
- Rechel, B., et al. (2011). Lessons from two decades of health reform in Central Asia, *Health Policy and Planning* (in press). 13.06.2022 tarihinde https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/142613/e95045.pdf erişildi.
- Sarkaldakova, A., et al. (2000). Health care systems in transition: Kyrgyzstan. Copenhagen, European Observatory on Health Care Systems. 13.06.2022 tarihinde https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/142613/e95045.pdf erişildi.
- SGK (2016). Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz>, (Erişim Tarihi:01.06.2022).
- Sargutan, A.E. (2006). *Kırgızistan Sağlık Sistemi*. Kırgızistan.
- Şenocak, H. (2009). Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı:56, s.409-468.

- Temirov, A. ve Akkazieva, B. (2007). Report on national health accounts in Kyrgyzstan: review of total health expenditures for 2006. Bishkek, World Health Organization and Health Policy Analysis Center (Policy Research Paper No. 54). 13.06.2022 tarihinde https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/142613/e95045.pdf erişildi.
- TRADING (2022). Kyrgyzstan Inflation Rate, <https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/inflation-cpi> (Erişim Tarihi:18.02.2022).
- Tuncay A. Can (2000). Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Yenilenmiş Dokuzuncu Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.
- Yazgan, T. (1975). Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası İşletmesi, İstanbul.
- Yazgan, T. (1969). Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi . İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Yazgan, T. (1992). İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Yıldıran, M. ve Gülşen, M. A. (2017). Kamu Sağlık Politikalarının Oluşturulmasında Finansman Sorunları: Orta Asya ve Kafkasya Ülkelerinden Örnekler, TİKA, Avrasya Etüdleri, 52 (2), s.111-151.
- <https://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 18.06.2022).
- <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-i-kirgizistan/> (Erişim Tarihi:13.06.2022).
- http://socfond.kg/ru/about_fund/otchiet-za-19/ (Erişim Tarihi:13.06.2022).
- <https://apps.who.int/nha/database/ViewData/Indicators/en>, (Erişim Tarihi:15.06.2022).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2020-04-14> (Erişim Tarihi:13.06.2022).
- <https://www.google.com/search?q=CAPAROVA>, (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

Gürcistan'daki Etnik Çatışmalarda Rusya'nın Rolü¹Barış KOMAR², Nihat YILMAZ³

Özet

SSCB'nin dağılmasının ardından gelen sürecin ilk zamanlarında Kafkasya'nın genelinde bir güç boşluğu ve güvensizlik ortamı oluşmuştur. Rusya Federasyonu ise bu ortamda SSCB'nin eski gücü ve prestijini miras olarak görmüş ve bu bölgede aktif rol oynamaya çalışmıştır. Bölgenin stratejik ülkelerinden biri olan Gürcistan'da da özellikle etnik meselelerde Rusya'nın etkisi görülmüştür. Bölgedeki yer altı kaynakları da bu isteğin önemli tetikleyicilerinden biri olmuştur. Özellikle Osetya ve Abhazya bölgelerinde yaşanan ayrılıkçı etnik çatışmalar bölgede istikrarsızlığın temel sebebi olmuştur. Bu makalede söz konusu çatışmalar ve istikrarsızlık ortamında Rusya'nın rolü irdelenecektir. Elbette bu inceleme Rusya, Gürcistan ve bölge halklarının perspektifi ayrı ayrı göz önünde bulundurularak yapılacaktır. Ayrıca tarihsel bir perspektif ile güncel durum değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Etnik Çatışma, Rusya, Gürcistan, Abhazya, Osetya

Russia's Role in Ethnic Conflicts in Georgia

Abstract

In the early days of the process following the collapse of the USSR, a power vacuum and an atmosphere of insecurity emerged throughout the Caucasus. The Russian Federation, saw the former power and prestige of the USSR as a legacy in this environment and tried to play an active role in this region. In Georgia, which is one of the strategic countries of the region, Russia's influence was observed, especially in ethnic issues. The underground resources in the region have also been one of the important triggers of this desire. Particularly, separatist ethnic conflicts in Ossetia and Abkhazia regions have been the main cause of instability in the region. In this article, the role of Russia in the aforementioned conflict and instability environment will be examined. Of course, this examination will be made by considering the perspectives of Russia, Georgia and the peoples of the region separately. In addition, the current situation will be evaluated with a historical perspective.

Keywords: Ethnic conflict, Russia, Georgia, Abkhazia, Ossetia

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı "Etik kurul kararı gerektirmemektedir."

Çıkar Beyanı Yazarlar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmada çıkar ilişkisi/çatışması mevcut değildir.

¹ Makale Barış Komar tarafından Prof. Dr. Nihat YILMAZ danışmanlığında hazırlanan Gürcistan'da Etnik Çatışmalar: Abhazya ve Osetya Örneği başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² bariskomarr@gmail.com

³ Prof. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane/Türkiye, nihatts@hotmail.de

Giriş

Etnik çatışmaların ortaya çıkmasında pek çok etken söz konusudur. Fransız devriminin başlattığı milliyetçilik duygusu birden fazla etnisiteye sahip olan imparatorlukların çözülmesine sebep olmuştur. Bunlar arasında Sovyetler gibi kolektif yapılar da yer almaktadır. Milliyetçiliğin beslediği bağımsız olma düşüncesi de her ulusun kendi hür olduğu ayrı bir devlet kurma fikrini de beraberinde getirmiştir. Bu düşünce sonucu her ülkenin bağımsız bir devlet statüsü elde etme girişimlerini etki eden faktörler de değişkenlik gösterebilir. Dolayısı ile bahse konu bu çalışmaya kaynaklık eden ülke ve etnik grupları kendilerine münhasır özellikleri ile ele almak gerekmektedir.

Çalışma konusunu oluşturan Gürcistan ve sınırları içerisindeki etnik çatışmaların geçmişi oldukça eskiye uzamaktadır. İlk olarak Gürcistan'ın Sovyetler Birliği döneminde bu birlik içinde yer alan ve tam anlamıyla bağımsız olmayan bir devlet olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla Gürcistan'ın Rusya ile arasında ortak tarih, geçmiş ve yaşanmışlıklar kapsamında bir bağ vardır. Dahası Gürcistan'da ortaya çıkan tüm etnik sorun, çatışma ve savaş durumunda Rusya'nın olumlu ve olumsuz manada mecburi bir dahili söz konusudur. Bu açıdan ele alındığında Rusya'dan bağımsız olarak Gürcistan'daki etnik meseleleri ele almak hem gerçek dışı hem de eksik bir değerlendirme olacağı kaçınılmaz bir durumdur. Bu bölümde doğrudan Rusya üzerinden Gürcistan'daki etnik çatışmalar değerlendirilecektir. Bunu yaparken tarihsel süreç olarak bir sıra takip edilmeyerek kronolojik bütünlük yerine Rusya'nın uyguladığı politikalar doğrultusunda bazı tarihsel olaylara yer verilecektir.

Sovyet Rusya'nın Kafkasya ve Trans Kafkasya Politikaları

Kafkasya, Rusya için Avrupa ve Orta Asya arasındaki geçişi sağlaması ve bir köprü vazifesi görmesinden ötürü oldukça önemlidir. Bununla birlikte Karadeniz ve Hazar Denizine kıyısının olması Rusya açısından, Boğazlar, Akdeniz ve Süveyş kanalına inmek, bölgesel çıkarlarına bir olanak sağlayacağından kritik öneme sahip stratejik bir bölgedir. Kafkasya sahilindeki Abhazya ve Hazar denizi kıyısındaki Dağıstan önemi artmaktadır. Zira yine Rusya açısından Kafkasya'daki deniz ticareti ve taşımacılığının önemi giderek artmaktadır. Rusya'nın çıkarları açısından Kafkasya bölgesindeki etnik Rus nüfusun daha fazla olduğu Krasnodar, Rostov ve Stavropol gibi şehirlerde istikrarın sağlanması ve korunması önem arz etmektedir. Rusya'nın çıkarlarının güvence altında kalması durumu, Kafkasya'da ortaya çıkabilecek bir etnik çatışma ile tehlikeye girebilir. Sözelimi, Karadeniz, Boğazlar, Akdeniz ve Süveyş kanalı ile sıcak denizlere inme imkânı ve dahi dünya pazarına ürün ihracı noktasında oldukça büyük zarar ortaya çıkacaktır. Kafkasya bölgesinde Rusya'nın Novorossisk ve Tuapse olmak üzere iki limanı bulunmaktadır. Bu limanlarda petrol tesisleri yer almaktadır. Novorossisk limanı, eski Sovyetler Birliği döneminin önemli üç limanından biriydi, ayrıca Bakü ve Kazakistan'dan gelen petrol boru hatlarının Karadeniz'e açılma noktasında yer almaktadır.⁴

Rusya'nın Kafkasya'da bulunan petrol rezervlerinin % 34'ü Stavropol bölgesinde, % 33'ü Çeçenistan ve İnguş Cumhuriyeti'nde, % 27'si Krasnodar bölgesinde, % 5'i Dağıstan'da ve % 1'i Kabardey-Balkarya Cumhuriyeti'nde yer almaktadır. Kafkasya petrol ve doğalgaz rezervleri, Rusya için çok fazla öneme sahip olmasa bile, Hazar petrollerinin batı ülkelerine ulaştırılması bağlamında planlanan boru hatlarının geçtiği yer olması nedeniyle Kafkasya Rusya için çok önemli bir değere sahiptir. Aynı zamanda bu bölgede petrol rafinerilerinin ve petrokimya tesislerinin bulunması Rusya için stratejik ve ekonomik önem taşıması anlamına gelir. 1994-1996 ve 1999-2000 senelerini kapsayan günlerde devam eden Çeçen-Rus savaşı sırasında Çeçenlerin nüfusunun büyük çoğunluğunu kaybettiği bilinmektedir. Rusya'nın sahip olduğu doğal kaynaklar ile stratejik bölgelerde konumlanan Kafkas ülkeleri Rusya Federasyonu için vazgeçilmez

⁴ Sapmaz, A. (2008). Rusya'nın transkafkasya politikası ve Türkiye'ye etkileri (Vol. 356).Ankara: Ötügen Neşriyat. a.g.e., s. 3444.

bir değerde olduğu da vurgulanmaktadır.⁵

Orta Asya ile Ortadoğu'yu Avrupa Rusya'sı birbirine bağlar. Doğu-batı yönünde denizlere en kısa ve uygun olarak Orta Asya üzerinden bağlanır.⁶

Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran bölgenin yüzölçümü yaklaşık 450.000 km²'dir. Büyük Kafkas dağları bölgenin en değerli yükseltisidir. Bu dağ kuşağı Hazar Denizi sahilindeki Bakü'den, Karadeniz sahilindeki Anapa'ya kadar uzanmaktadır. Bu dağlar aşılması zor olan birer coğrafi engeldirler. Bu dağ kuşağının iki tarafının geçişi düzenleyen başlıca noktalar Hazar Denizi'nin batı kıyı kesiminde bulunan ve Dağıstan ile Azerbaycan arasında bağlantıyı sağlayan Derbend Geçidi ile Kuzey Osetya ile Güney Osetya'yı birbirine bağlayan Büyük Kafkas Dağları, Kafkasya'yı iki kısma ayırır: Kuzey Kafkasya Transkafkasya (Güney Kafkasya/Mavera-i Kafkasya/Zakafkasya) Güneyden Samur Nehri, Kafkas Dağ silsilesi ve İngur nehri, doğudan Hazar Denizi, batıdan Azak Denizi ve Karadeniz, kuzeyden ise Kuma Nehri ve birçok gölün oluşturduğu Maniç Hattı ile çevrelenmiş bölgeye Kuzey Kafkasya denmektedir.⁷

Bölgesel olarak Kuzey Kafkasya, Rusya Federasyonu'na bağlı yedi otonom cumhuriyetten oluşmaktadır. Bunlar; Adıgey, Kara-çay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan cumhuriyetleridir. Transkafkasya konum olarak, kuzeyinde Büyük Kafkas Dağları, doğusunda Hazar Denizi, güneyinde İran, batıda Türkiye ve Karadeniz arasında kalan bölge olarak tanımlanmaktadır. Transkafkasya bölgesinde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsız devletleri bulunmaktadır. Coğrafi konum olarak Kuzey Kafkasya Avrupa kıtasına, Transkafkasya ise Asya kıtasının içerisinde kalan bölgelerdir. Dil, din ve etnik gruplar bağlamında Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan farklı yapıya sahip oldukları halde bu üç ülkeyi bir bütün bölge olarak tanımlamada ekonomik bağlar, tarih ve coğrafya gibi kavramlar yeterli olmuştur. Rusya yıllardır süregelen sıcak denizlere inme arzusunu gerçekleştirmek için Balkanlar ve Türkiye'de bulunan Boğazlar ile birlikte stratejik öneme sahip Transkafkasya'ya da büyük değer atfetmektedir.⁸

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağıtılmasının ardından ciddi anlamda zihni bir bunalım yaşayan, 1990'lı yılların ilk yarılarında "parçalanabileceği" dahi söylenen ve özellikle Çeçenistan'daki bağımsızlık mücadelesi bağlamında bunun gerçekleşebileceğine dair analizler yayınlanan Rusya, o dönemde ve günümüz itibarıyla de 'saygın' bir küresel güç olarak sistemdeki konumunu almış durumdadır.⁹

Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna olmak üzere üç Slav Cumhuriyeti 8 Aralık 1991 tarihinde bir araya gelerek SSCB'yi (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) dağıttıklarını resmen ilan etmişlerdir. Bu siyasi yapının yerine ise Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurduklarını açıklamışlardır. 21 Aralık 1991 tarihinde SSCB'nin beynelmilel bir varlık olarak görünürlüğü kalmamıştır. Bu tarihte Baltık Cumhuriyetleri, Azerbaycan ve Gürcistan haricinde bütün SSCB devletleri Almatı şehrinde toplanarak " Almatı Deklarasyonu" olarak da bilinen Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kuruluş bildirgesini imza altına almışlardır.¹⁰

1991 senesinde SSCB'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası ilişkiler anlamında yeni bir düzen yeni bir sistem kurulmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan mirasın büyük bir kesimini kendisine alan Rusya

⁵ <http://www.cerkes.net/bilgi-deposu/kafkasya-nin-cografi-konumu-ve-stratejik-onemi-t21112.html>, 06.09.2021 adresinden erişildi.

⁶ Okan Mert. **Türkiye'nin kafkasya politikası ve Gürcistan**, İstanbul: 2004, s. 16.

⁷ Sapmaz, a.g.e, s. 20.

⁸ Sapmaz, a.g.e., s. 19-23.

⁹ Göktürk Tüysüzöğlü, "Rusya Dış Politikası'nın Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri", Güvenlik Stratejileri, C. 13, S. 26, 2017, s. 188.

¹⁰ Shantadze, B. (2006). Gürcistan'nın komşuları ile ilişkileri ve jeopolitik etkinin incelenmesi. (Yüksek Lisans). YÖK Ulusal Tez Merkezi. (187781). , a.g.e., s. 1.

Federasyonu, uluslararası arenada bir aktör olarak kendine yer edinmiştir. Gorbaçov'un şeffaflık (glasnost) ve ekonomide yediden yapılanma (perestroyka) politikalarının uygulanmasıyla daha da derinleşen buhran, birlik üyesi olan devletler- cumhuriyetler peş peşe bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Devamında SSCB'nin yerini alan Rusya Federasyonu yeniden inşa edilen coğrafi sınırları, bu paralelde dış politika ve güvenlik algısı ve milli kimlik arayışı ile yeni dünya düzeni içinde ve uluslararası sistem dâhilinde kendi varlığını korumak ve güçlendirmek için mücadele etmeye başlamıştır.¹¹

Konu başlığına tam anlamı ile giriş yapmadan önce çalışma bağlamında bahsedilen bölgelerden ilk olarak Kafkasya daha sonra ise Transkafkasya kelimelerinin mana ve me hazlarını ifade etmek yerinden olacaktır. "Kafkas" ya da "Kafkasya" adı tarihte ilk olarak Yunan filozoflardan Aiskhylos'un M.Ö. 490'da yazdığı, "Zincire vurulmuş Zevk ve Eğlence" adlı eserinde kullandığı "Kavkasos Dağı" de yimi ile ortaya çıkmıştır. Kafkas kelimesi, Farsça Kâfkah yani Kaf Dağı'ndan türetilmiştir. Bölge eski Yunan'dan Romalılar'a kadar "Kavkasus" olarak bilinmekte, Rönesanstan sonra ise Hümanistlerin eserlerinde, "Caucasus", "Caucasia", "Caucasie" gibi isimlerle nitelendirilmiştir.¹²

Transkafkasya bölgesine ise Ruslar "Zakavkaz", İngilizler "Transcaucasus", Osmanlı ve Araplar "Mavera-i Kafkasya" şeklinde ifadeler kullanmıştır ve Güney Kafkasya anlamından çok "Kafkas ötesi" anlamını kullanması tercih edilmiştir.¹³

Transkafkasya bölgesi, küresel jeopolitik olarak zengin doğal kaynak rezervlerinin olduğu, önemli ulaştırma hatlarının üzerinde bulunan coğrafyadır. Bu konum özelliği ile Avrasya'nın günümüze ve dahi geleceğe yön verecek kadar önemli bir alan olduğu açıktır. Bölgenin bu nitelikleri hem bölgesel hem de küresel söz sahibi güçlerin ekonomik, askeri, jeopolitik olarak menfaat odağındadır. Bu coğrafyadaki güvenlik ve güç merkezi boşluğu Avrasya'daki istikrara gölge düşürebilir niteliktedir.¹⁴

Transkafkasya dünyanın zengin doğal kaynaklara sahip bölgeleri arasındadır. Petrol ve doğalgaz jeopolitiği o coğrafyadaki başta ekonomik olmak üzere siyasi ve askerî gelişmelere etki eden ve önde gelen faktörlerdendir. SSCB'nin dağılmasıyla beraber Transkafkasya, Orta Asya'da Hazar Denizi bölgesinde yer alan zengin petrol yatakları uluslararası şirketlerin yoğun rağbetine konu olmuş ve ardı ardına milyarlarca dolarlık projeler hayata geçirilmiştir. Bakıldığında güçlü devletler için sahip oldukları doğal kaynaklar, jeopolitik konumları önemli avantajlar sağladığı görülmektedir. Ancak bu durum Transkafkasya bölgesi ve onun olduğu gibi küçük, güçsüz ve geçmişte devlet geleneği olmayan devletler için bu şahsi olarak büyük olumsuz durumlara maruz kalma olayı yaşanabilmektedir. Küresel ve bölgesel güçler menfaatleri dolayısı ile bölgede etkin konumda olup söz sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra Transkafkasya, Rusya-Ortadoğu, Rusya-Akdeniz ve Rusya-Afrika arasında bağlantıyı sağlayan tek geçit konumundadır.¹⁵

Rusya Federasyonu; ABD, AB, Türkiye, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi dış güçlerin bu bölgede etkisiz olması gayreti içerisindedir. Rusya Federasyonu SSCB'nin çökmesiyle eski nüfuz bölgesinde etkinliğini kazanarak canlılığını ve kalıcılığını sağlama hedefindedir. Bu kapsamda güney kuşağını oluşturan Basra Körfezi, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bütünlüğü, Rusya'nın oldukça eski olan ve halen de devam eden jeopolitik hedeflerinin odağı olmaya devam etmektedir. Transkafkasya ise Rusya'nın bu bölgelere kolayca müdahale olmasını sağlayan bir coğrafyadır.¹⁶

Kafkasya bölgesini Rusya, 16. yüzyılın sonlarından itibaren kontrol altına almaya başlamış, fakat bu hedefine tam anlamı ile 1860'larda ulaşabilmiştir. Çarlık Rusya döneminde emperyalizm fikriyle işgal

¹¹ Rami Şayılman ve Çiğden Şayılman, **Rusya'nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu**, Ankara: Phoenix, 2004, s. 294.

¹² Ali Faik Demir, **Türk Dış Politika Perspektifinden Güney Kafkasya**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003, s. 59.

¹³ Demet Şefika Acar, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kafkaslar ve Güvenlik Sorunları", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S. 5, 2005, s. 164-166.

¹⁴ Alexander Goncharenko, "Caspian-black Sea Security Challenges and Regional Security Structures", *The Quarterly Journal*, C: 3, S. 2, 2004, s. 1-7.

¹⁵ Sapmaz, a.g.e., s. 33-36.

¹⁶ Yaşar İ. Hacısalıhoğlu, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye: Jeopolitik Analiz**, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2001, s. 131.

edilen bu bölge, I. Dünya savaşı sırasında Çarlık Rusya'nın yıkılmasıyla bağımsızlığını elde etmiştir. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ise bağımsızlıklarını 1918 yılında ilan etmiş olmalarına rağmen bağımsızlıklar sadece 3 yıl sürebilmiştir. Kızıl ordunun 1921 yılında Kafkasya bölgesine girmesi sonrasında Ruslar, Sovyet sistemi anlayışıyla bölgede egemenlik kurmuşlardır. Sovyetler Birliği ele geçirdiği coğrafyada strateji olarak coğrafyayı otonom cumhuriyetlere ve bölgelere ayırarak yönetme yoluna gitmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliğinin çökmesiyle birlikte Rusya'nın Kafkasya politikasını da yeniden stilize etmeye başlamıştır.¹⁷

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte dış politikada nasıl bir yol takip edeceğini kestiremeyen Rusya Federasyonu, kısa bir zaman sonra “yakın çevre” doktriniyle bölgede etkin olmaya çalışmıştır.¹⁸

Rusya'nın yakın çevre politikasında iki önemli etken söz konusudur. Bu etkenlerden birincisi, Rusya Federasyonu'nun sınırlarında, yakın çevresinde meydana gelen sınır anlaşmazlıkları kaynaklı çatışmalarda arabulucu rolü üstlenme girişimleridir. Bu söz konusu girişimler hem bir siyasi hem de bir stratejik amaç içerir. Böylece Rusya Federasyonu bölgeye kendisinin sağlamış olduğu istikrar sayesinde hâkim olabilecektir. Bunun yanında da ulaşım ve iletişim yollarının kontrolü de amaçlamaktadır. Yakın çevre politikasıyla Rusya Federasyonu'nun gerçekleştirmeye çalıştığı ikinci hedefi ise “yeniden entegrasyon” dur. Bundan kasıt, eski SSCB cumhuriyetleriyle tekrar siyasi, ekonomik ve askeri bir birlikteliğin yeni bir entegrasyonla sağlanmasıdır. SSCB'nin dağılması ile soğuk savaş sonrası dönemde oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) bu amaçla kurulmuştur.¹⁹

Rusya Federasyonu'nun uluslararası ve dünya siyasetinde daha fazla etkin olma talebi 1990'ların sonlarında başa geçen Vladimir Putin döneminde etkili olmaya ve hayata geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu durum Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikasını da bizzat ve doğrudan etkilemiştir. Bakıldığında Rusya Federasyonu genel olarak Putin döneminde, nüfuzu altındaki bölgelerde siyasi ve askeri etkinliğini artırmaya, enerji politikalarında söz sahibi olmaya ve bölgesel istikrarın ve istikrarsızlığın kaynağı olduğunu göstermek amacıyla hareket etmektedir.²⁰ Bölgede yaşanabilecek tüm faktörlerdeki hareketliliğin bizzat muhatapları olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Rusya'nın çok eski tarihlerden bu yana temel ve asıl hedefi olan “sıcak denizlere” inebilmesi için Güney Kafkasya bölgesi hayati öneme haizdir. Bu önemin asıl temelinde; jeopolitik ve jeostratejik açıdan Rusya'nın güvenliği, ekonomik çıkarları ve siyasi hedefleri yatmaktadır.²¹

Rusya'nın bu bölgede takip ettiği politikada yatan paradoks, Güney Osetya ve Abhazya'da izlediği politika ele alındığında hem bölgedeki sorunları besleyen ve tırmandıran hem de bu sorunlara çözüm bulacak yegâne diyaloglardaki işbirliğine dâhil olan paradoksal bir yapı karşımıza çıkmaktadır.²²

Rus Egemenliği Altındaki Abhazya

Tarih boyunca Rusya kendi menfaatlerini ön planda tutmayı hedefleyen ve bu uğurda adımlar atan bir ülke olmuştur. ‘Böl ve yönet’ politikasını benimsemiş ve uygulamış bir devlet olmuştur. Bu politika Çarlık Rusya ve SSCB döneminde de uygulanmıştır. Tabi Sovyet döneminin ardından da bu politika ile başarı

¹⁷ Paul B. Henze, “Russia and the Caucasus”, *Perceptions*, C. 1, S. 2, 1996, s. 53-58.

¹⁸ Murat Gül, “Russian and Azerbaijan: Relations After 1989”, *Turkish Journal of International Relations*, C. 7, S. 2-3, 2008, s. 46-48.

¹⁹ Jim MacDougall, “Russian Policy in The Transcaucasian ‘Near Abroad’: The Case of Azerbaijan”, *Demokratizatsiya*, C. 5, S. 1, 1997, s. 89-92.

²⁰ Pavel K. Baev, “Russia’s Policies in Southern Caucasus and the Caspian Area”, *European Security*, C. 10, S. 2, 2001, s. 94-99

²¹ Duhan Kalkan, “Güney Kafkasya Bölgesi’ndeki Etnik Çatışma Alanları”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 138.

²² Özge Bozkaya ve Sedef Eylemler, “Güney Kafkasya’da Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler Sorunu: Avrupa Birliği’nin Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 18, S. 1, 2019, s. 128.

sağlanmaya çalışılmıştır. Birden çok etnik, ulusal, maddi ve manevi varlıklara karşı bu asimilasyon içeren politika dayatılmıştır. Milli ve etnik tüm unsurları bastırarak bir ve tek sınıflı toplum (Sovyet Halkı) oluşturma çabası Lenin döneminde hayata geçmeye başlayan ‘Milletler Politikası’ bağlamında göç, iskân gibi uygulamalar SSCB sonrasında neticesi ağır olan hadiseler meydana getirmiştir. Etnik çatışmalar Rusya sonrasına taşan en çıkmaz mirastır. Bu anlamda etnik çeşitliliğin en fazla olduğu bölge olan Kafkasya’da SSCB sonrasında en fazla problem yaşayan bölge olmuştur. Birden fazla etnik grubu içinde barındıran Gürcistan’da bu durumdan payına düşeni hiç şüphesiz almıştır.²³

Gorbaçov’un öncülük ettiği Glasnost (açıklık) ve Perestroyk (yeniden yapılanma) sürecinde Gürcistan’da baş gösteren bağımsızlık kapsamında atılan adımlar Abhazya ve Güney Osetya’da etnik hareketliliğe sebep olmuştur. 1989’dan itibaren başlayan ve Abhazya’dan başlayarak Güney Osetya bölgesini de kapsayan statü ve kimlik sorunlarını meydana çıkarmıştır. Her iki özerk bölge de Gürcistan’dan ayrı olarak, bağımsız cumhuriyet kurmak istemişlerdir. Zviad Gamsahurdia’nın milliyetçi tutumu ve tavrı etnik bölgelerdeki ayrılık hareketlerine hız kazandırmış ve çatışmalar başlamıştır. Başlayan bu çatışmalar Osetya’da 1992’ye, Abhazya’da ise 1994’e kadar süre gelmiştir.²⁴

Meydana gelen bu çatışmalara Rusya arabuluculuk vesilesiyle karışmış, ancak kesin bir çözüm üretilmemiştir. Güney Osetya’da, barış gücü Gürcü, Oset ve Rus askerlerinden, Abhazya’da ise Birleşmiş Milletler Askeri Gözlemci Misyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ortak Barış Gücü’nden oluşmaktadır.²⁵

Rusya’nın böl, parçala ve yönet politikası burada da görülmektedir. Açıktır ki Gürcistan’ı güç bir durumda bırakan bu kötü hadiseleri Rusya gizliden desteklemiştir. Yapılan bu destekleme hareketini, yani Abhazya’daki gergin çatışmaları Rusya’nın desteklediğini de bizzat Abhazya yetkilileri açıklamıştır. Burada dikkat çeken kısım ise Rusya’nın bu tehlikeli karışıklıkları kendi menfaatleri doğrultusunda stilize etmesidir. Rusya’nın Abhazya’yı destekleme veya desteklememesinin altında tamamen kendi çıkarlar ve bölgesel politikaları yatmaktadır. Menfaatlerine ulaşınca Abhazya’dan desteğini çekmesi ve Gürcistan’ı desteklemesi bu duruma bir örnektir. Fakat Abhazya bağımsızlığını ilan edince Rusya buna sessiz kalmış ve Abhazya’yı gizlice desteklemiştir. Çünkü Abhazya, Rusya sınırında yer alan ve Karadeniz bağlantısını sağlayabilecek Shumi limanına sahip bir kenttir. Bu liman aynı zamanda turizm ve tatil bölgesi olarak ilgi görmekte olan turistik bir coğrafyadır. Rusya’nın evveliyatından günümüze en büyük amaçları arasında bulunan sıcak denizlere inme planları bu ölçüde Abhazya’ya ayrıcalıklı bir değer kazandırmaktadır.²⁶

Uluslararası arenada Güney Kafkasya, transit pazar yolu üzerinde olduğu için önemi büyüktür. Bu önem sebebi ile Hazar Enerji Rezervlerinin hem siyasi hem de ekonomik anlamda fayda alanı geniştir. Bu fayda alanı Güney Kafkasya açısından Rusya Federasyonu’nun Hazar Bölgesine olan etkisi, ekonomik gibi birçok açıdan faydalı olduğu kadar batı ülkelerinin bu bölgeye ilgi duymasını da tehlike olarak algılayıp endişe uyandıran durumlarda meydana getirebilir.²⁷

26 Ağustos 2008 tarihi Abhazya ve Güney Osetya için önemli bir tarihtir. Rusya Hem Abhazya’nın hem de Güney Osetya’nın bağımsızlığını resmi olarak bu tarihte tanımıştır. Rusya’nın Bu resmi tanıma kararı dış politika açısından radikal bir dönüşümün belirtisi olmuştur. Bununla birlikte Rusya Federasyonu o coğrafyadaki ‘Hami Devlet’ olarak varlığını da pekiştirmiştir. Özellikle Abhazya’nın tanınma kararının hemen ardından Gürcistan Bağımsız Devletler Topluluğu’ndaki üyeliğine son vermiştir. Çünkü Gürcistan zaten bir taviz olarak bu topluluğa girmişti. Bu zaman diliminde BDT güçleri de Abhazya’dan çekilmiş, 2009 Haziran’ında da UNOMIG’in Abhazya’daki misyonu sonlandırılmıştır. Ancak UNOMIG’in

²³ Shantadze, a.g.e., s. 108-109.

²⁴ Shantadze, a.g.e., s. 109-110.

²⁵ Shantadze, a.g.e., s. 109.

²⁶ Shantadze, a.g.e., s. 109-110.

²⁷ Alexander Rondeli, ‘Pipelines and Security Dynamics in The Caucasus’ **Insight Turkey**, C. 4, S. 1, 2002, s.13-14.

misyonunun uzatılmamasında BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak Rusya devreye girmiştir. Rusya'nın bu politikasında değişikliğe gitmesinde ve Abhazya'yı desteklemesinde etken olan ilk sıradaki sebeplerinden birisi Gürcistan ile dış politika yönelimlerindeki farklılık ve çelişkilerdir.²⁸

2008 Ağustos ayında yaşanan savaş Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını kazanması ile sonuç bulurken aynı zamanda Rusya'nın da üstünlüğünün ortaya çıktığı söylenilebilir. Bu netice Gürcistan'ın Batı'ya olan güvenine zarar vermiştir. Türkiye açısından bakıldığında sınırlı imkânlardan dolayı yeterli ve etkin desteği sağlayamamış olması ile bölgedeki olumlu imajının sekteye uğradığı ifade edilmektedir. Henüz yakın sayılabilecek bir geçmişte 2010 yılında Şubat ayında Rusya'nın Abhazya'da askeri üs kurmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Rusya'nın Karadeniz'deki varoluşunu daha da kuvvetlendirmiş, bölgede hâkim bir güç olma yönünde Rusya adına önemli bir adım atılmıştır.²⁹

Rusya'nın Abhazya'yı tanıması menfaatleri doğrultusunda olduğunu söylemek mümkündür. Abhazya açısından Rusya'nın resmi olarak tanınması, memnuniyet verici olmuştur. Ancak tarihsel geçmiş ve deneyimler bu duruma ihtiyatlı yaklaşmayı da beraberinde getirmiştir. Burada BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan Rusya'nın Abhazya'yı tanıması da beynelmilel anlamda asimetrik bir güce sahip olduğunu da vurgulamak gerekmektedir.³⁰

Abhazya ve Güney Osetya Rusya tarafından tanınmış ancak batılı ülkeler tarafından tanınmamıştır. Ayrıca Bağımsız Devletler Topluluğu tarafından da tanınmamıştır. Ekonomik, sosyal, jeopolitik olarak ilişkilerin ve iş birliğinin çok fazla bir şey değiştirmedikleri ülkeler Abhazya'yı tanımıştır. Rusya'nın Abhazya'yı tanımasından sonra Rusya ile olumlu bir ilişki bağı bulunan Venezüella, Nikaragua gibi ülkeler Abhazya'yı tanımıştır. Pasifik Okyanusun tam ortasında konumlanmış olan Nauru adası da 2009 yılında Abhazya'yı tanımıştır. 2018 yılında ise Çerkes-Abhaz diasporasının yaşadığı ve Rusya'nın etkin konumda olduğu Suriye de Abhazya'yı tanımıştır.³¹

Rusya ve Abhazya arasında 2015 yılının Mart ayında askeri ve güvenlik açısından stratejik değere haiz bir anlaşma zemini hazırlanmıştır. Üzerinde mutabakata varılan bu anlaşma ile Rusya ve Abhazya arasında bir ittifak sağlanmıştır. Bu ittifak askeri anlamda maddeleri de kapsamaktadır. Hususi olarak beş, altı ve yedinci maddelere bakıldığında Abhazya için Rusya'nın hava, kara ve deniz üzerinden güvenceci bir pozisyon veya bir rol üstlenmek istediğini söylemek mümkündür. Abhazya açısından bu anlaşma aynı zamanda dışarıdan gelebilecek tehlikelere veya Gürcistan üzerinden gelebilecek herhangi baskılara karşı bir güvenlik duvarı olma görevi üstlenme amacı da taşımaktadır. Ancak bunun yanında Rusya açısından bakıldığında Doğu Karadeniz'deki özellikle askeri anlamdaki varlığının ve etkinliğinin artması anlamına gelmektedir. Süreç içerisindeki gelişmeler Rusya'nın Abhazya'daki askeri olarak varlığını ve durumunu korumasına rağmen hem global hem de ekonomik açıdan yaşanan sorunlar ile 2014 yılından bu yana Kırım meselesiyle meydana gelen ekonomik boyuttaki problemlerden kaynaklı olarak Abhazya'ya ekonomik getirilerinde azalma olmuştur.³²

Rus Egemenliği Altındaki Osetya

Rusya Federasyonu egemenliği altında bulunan Osetya'yı iyi analiz edebilmek için Osetya ve Rusya arasında tarihsel olarak gelişen olayları tüm faktörleri ile ele almak gerekmektedir. Osetya ve Rusya arasındaki tarihi bağa bakıldığında aralarındaki ilişki 18. yüzyıla kadar uzamaktadır. Rusların Kafkasya'da ilerlemeye başlamaları ile birlikte Osetler Rus egemenliği çatısı altına girmeyi pek çok kez denemişlerdir.

²⁸ Muhittin Tolga Özsağlam, "Sınırlı Tanınan Abhazya Cumhuriyeti ve Rusya'nın Abhazya'daki Rolü", **Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 6, S. 11, 2020, s. 12.

²⁹ Aslıhan P. Turan, "Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi", **"Bilge Strateji"**, C. 2, S. 2, 2010, s. 68.

³⁰ Özsağlam, a.g.e., s. 12.

³¹ Özsağlam, a.g.e., s. 13-14.

³² Özsağlam, a.g.e., s. 1-20.

Bu doğrultuda Osetler 1749-1752 yılları arasında S. Petersburg'da devamlı elçilik bulundurma hakkı elde etmiştir. 1751 yılının Aralık ayında Rus Çariçesi Elizavete Petrovna Osetya'dan gelen elçilik heyetini görüşe kabul etmiştir. Bu kabulden sonra gerçekleştirilen görüşmelerde Osetya heyeti, Çariçe Elizaveta'dan Osetya'nın Rusya toprakları ile birleştirilmesini, Kafkaslar'da bağımsız dolanım hakkı ve Ruslar ile gümrüksüz ticaret yapabilme ayrıcalığı gibi isteklerde bulunmuşlardır. Rus Çariçesi taleplerin son iki tanesine ılımlı yaklaşmıştır. Osetya'nın Rusya'ya katılma isteğine karşın ise Osmanlı ve İran ile aralarındaki münasebetlerin bozulabilme ihtimaliyle olumlu değerlendirmemiştir. Ancak bunlara ek olarak Rusya yönetimi, Osetlerin Rusya saflarında olmalarını, inanç bakımından ise Ortodoksluğu yaymaları istenmiştir. Bu duruma emsal olarak 1768 yılında yaşanan Osmanlı Rus savaşı verilebilir. Bu savaşta Osetler Rusya'nın tarafında yer almışlardır. Bu gelişmenin devamında 1770 senesinde Osetler tekrar Rusya ile birleşme talebini yinelemiştir. Bu talebe Rusya, Rus İmparatorluğu Daryal vadisindeki Oset köyü Tsimi'de ilk karakolunu ve gözetleme istasyonunu kurarak karşılık vermiştir. Rus-Osmanlı savaşında Rusya'nın zafer elde etmesi neticesinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla birlikte de Osetya toprakları Kabardino topraklarıyla birlikte Rusya'nın hâkimiyeti altına girmiştir.³³

Küçük Kaynarca anlaşmasının imzalanmasıyla Rus egemenliğine geçen Osetlerin belli bir kesimi inanç olarak İslam dinine mensuplardır. Müslüman olan bu halk anlaşma sonrasında 19. yüzyıl içerisinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göç etmiştir. Genellikle Kars, Muş, Yozgat, Tokat dolaylarındaki köylere yerleştirilmişlerdir.³⁴

Gürcistan ve Güney Osetya'nın beraber yönetilmesi bölgenin Ruslar tarafından işgal edilmesiyle 19. yüzyılın ortalarından sonra olmuştur. Çarlık Rusya bu bölgenin idaresini Gürcü feodallerine bırakmıştır. Böylelikle de Gürcüler Güney Osetya bölgesini kendi toprakları olarak ilan etme hakkına sahip olmuşlardır. Çarlık Rusya'sı bu konuyu deklare etmiştir.³⁵

Rusya'nın uyguladığı politikalara bakıldığında etnik gruplar ile samimi bir şekilde ilgilenmediği açıktır. Rusya daha çok coğrafi ve stratejik bölgeler ile ilgilenmektedir. Kafkasya özelinde bu duruma bakıldığında durumun askeri ve jeopolitik-jeostratejik bir yönü bulunduğu aşikardır. Bu politikanın neticesi olarak da Osetya bölgesi Kuzey ve Güney olarak Kafkas sıradağları boyunca iki bölüme ayrılmıştır. Bu ayrılan iki bölüm; Kuzey Kafkasya'da olan ve Güney Kafkasya'da olan Rus yerel idarelerine bırakılmıştır. Kuzey Osetya'nın bir bölümü 19. yüzyılın ortasında önce Vladikafkas ilçesi olarak sonra da Askeri Oset ya da Oset ilçesi olarak ifade edilen Terek Eyaletine bağlı olan tek bir idari birim içinde toplanmıştır. Güney Osetya bölgesinin çoğu ise Tiflis'e, küçük bir kısmı da Kutais eyaletine bırakılmıştır. 18. yüzyıl içinde, Oset feodalleri, Kabardey prenslerine ait toprakları kiralayarak Osetlerin köylere doğru hareket etmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu strateji sonucu Osetler Mozdok ve Vladikafkas etrafındaki düz alanlara yerleşmiştir. Bu süreçlerin sonunda Osetler için 19. yüzyılın ilk yarısında ovaya göçme süreci toplu ve düzenli bir biçimde tamamlanmış oldu.³⁶

Güney Osetya bölgesine ve bu bölgede yaşanan sorunlar Sovyetler Birliği döneminde de süregelmiştir. Rusya'da patlak veren iç savaş 1918-1920 yıllarında neredeyse tüm Kafkasya'ya yayılmıştır. Menşevikler ve Kızıl Ordu kuvvetlerinin karşılıklı olarak girmiş oldukları mücadele kısa zamanda Osetya bölgesinde de baş göstermiştir. Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi'nin Güney Osetya teşkilat yapılanması 1918 senesinde oluşturulmuş ve etkin hale gelmiştir. Burada Osetler Gürcistan'daki Menşevik hükümetini karşılarına alarak fiili tavırlar sergilemişlerdir. Bu girişilen mücadele isyana dönüşmüş ancak Gürcistan Sosyal Demokratik Hükümeti tarafından kontrol altına alınmıştır. 1918 yılının 26 Mayıs'ında Gürcistan yönetimi toprakları içerisinde yaşayan tüm etnik gruplara karşı ılımlı bir tutum sergileyerek azınlıklara eşit siyasi ve sosyal haklar ile kendilerini bağımsız bir şekilde geliştirme imkanları sağlamıştır. Gürcistan

³³ Kalkan, a.g.e, s. 112.

³⁴ Kalkan, a.g.e., s. 112-113.

³⁵ Kalkan, a.g.e., s. 113.

³⁶ Kalkan, a.g.e., s. 113.

bunlara ek olarak 1919 yılında uyguladığı farklı bir karar ile yerel yönetim mekanizmalarını ortadan kaldırarak Güney Osetleri geleceklerini belirleme noktasında alacakları kararları kendilerinin belirlemesine izin vermemiştir.³⁷

Bu bağlamda Oset sorununun meydana çıkması 1920'lere dayandığı söylenebilir. Osetya'nın bağımsızlık serüveninde Kızıl Ordu'nun Gürcistan'ı işgali ve nihayetinde Sovyet hâkimiyetine girmesiyle tamamlanamamıştır. Sovyet yönetimi Osetya bölgesini önce ikiye ayırmıştır. Güney Osetya bölgesini Güney Osetya Özerk Bölgesi ismiyle 20 Nisan 1922 tarihinde Gürcistan'a bırakmıştır. Kuzey Osetya bölgesini ise 7 Temmuz 1925 tarihinde Rusya Federasyonu'na bırakmıştır. Ancak Kuzey Osetya Özerk Bölgesi 5 Aralık 1936'da Özerk Cumhuriyet statüsü almıştır. SSCB dönemi etnik ve milli ayrılıkların nispeten daha durgun olduğu bir dönem olmuştur. Bu paralelde Kafkasya'da ve tabi Güney Osetya'da da bu tip ayrılıklar açısından sessiz ve yavaş bir dönem olmuştur. Bu durumda etkili olan ana unsur hiç şüphesiz SSCB'nin yaydığı korku ve baskılayıcı politikasıdır. Bakıldığında Güney Osetya Gürcistan'a bağlı bir özerk bölge olsa da nihayetinde SSCB'nin çatısı altında olması dolayısıyla sorunlar tehlike arz edecek boyuta ulaşamamıştır. Ancak SSCB'nin çöküş sürecine girmesiyle bu durum değişiklik göstermiştir.³⁸

Osetlerin milli bir varlık ortaya koyma çalışmaları tarihin her döneminde az ya da çok kendini göstermiştir. Bunlardan en belirginini 'Birleşik Osetya Projesi'dir. Kuzey ve Güney'de yaşayan Osetleri bir araya toplayarak tek çatı altında birleştirme talebi bu projede yoğun olarak görülmektedir.³⁹

Güney Osetya'nın maddi manevi varlık gösterme taleplerinin karşısı olarak Kasım 1988 yılında Gürcü dilinin Güney Osetya bölgesinde kuvvetlenmesine yönelik olarak kabul edilen kanun Gürcü ve Osetleri tekrar karşı karşıya getirmiştir. 1989 tarihinde iki taraf arasında bir kanun savaşı başlamıştır. 26 Eylül 1989 tarihinde Oset dilini geliştirme programı kabul edilmiştir. Bu programa göre; Gürcü ve Rus dilleri ile birlikte Oset dilinin de bölgenin resmi dili olması talep edilmiştir. Fakat Gürcü basını Cumhuriyetteki tek resmi dilin Gürcüce olması yönünde haberler yapmıştır. Güney Osetya'da ki insanların az bir kısmı Gürcüce bildiğinden aradaki ilişkiler yeniden gergin hale gelmiştir. Güney Osetya bu yayınlara tepki olarak Moskova'ya mektup göndermiş, Gürcistan'ın dil politikasını anti-demokratik temellere kaynak göstererek şikâyetle bulunmuşlardır.⁴⁰

Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya ile yaşadığı sorunlarda Rusya sürekli olarak müdahil olmuştur. Bu minvalde Rusya 2 Aralık 2007 tarihinde gerçekleştirilecek olan genel seçimler için Abhazya ve Güney Osetya'ya da sandık kurulacağını ilan etmiştir. Bu ilan Gürcistan tarafından olumsuz bir tepki ile karşılanmıştır. Rusya'yı uluslararası normlara aykırı davrandığı gerekçesiyle protesto etmiştir.⁴¹

2008 senesi Gürcistan ile Güney Osetya arasında oldukça hareketli geçmiştir. O dönem Kosova'nın bağımsızlık sürecinin yaşandığı bir dönemdi. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Kosova'nın bağımsızlığını ilan ederse kendisi de Gürcistan topraklarındaki Abhazya ve Güney Osetya ile ilgili politikalarını değiştirmek durumunda kalacaklarını ifade etmiştir. Batılı ülkelere Abhazya ile Güney Osetya'yı tanıyabilecekleri yönünde korkutucu söylemlerde bulunmuştur. 17 Şubat 2008 yılında Kosova Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlık birçok devlet tarafından resmen tanınmıştır. Kosova'nın bağımsızlığı Abhazya ve Güney Osetya halkları tarafından büyük bir umut kaynağı olmuştur. Rusya'nın Batı'ya verdiği gözdağı ile bu Abhaz ve Oset halkları ileri gelenleri Rusya ile diyaloglarını artırmışlardır. Moskova'ya gelen Abhazya ve Güney Osetya Devlet Başkanları Sergey Bagapş ve Eduard Kokoeti yakında bağımsızlıklarının tanınması için Rusya Federasyonu, Bağımsız

³⁷Yapıcı, M.İ. (2007). Kafkasya'nın sorunlu bölgesi: güney osetya. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 71-104. , a.g.e., s. 73-74.

³⁸ Kalkan, a.g.e., s. 115.

³⁹ Yapıcı, a.g.e., s. 74.

⁴⁰ Kalkan, a.g.e., s. 116.

⁴¹<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=7704940>, Erişim tarihi: 12.11.2021.

Devletler Topluluğu ve diğer uluslararası örgütlere başvuracaklarını bildirmiştir. En nihayetinde 26 Ağustos 2008 tarihinde Abhazya ve Güney Osetya halklarının bağımsızlıkları Rusya tarafından tanınmıştır. Çok uzun bir süreden beri bağımsızlık için verilen mücadelede Abhazya ve Güney Osetya nihai hedeflerine ulaşmışlardır. Bunda Rusya'nın payı da vardır. Rusya böylece Gürcistan ile olan mücadelesindeki amaçlarından birini gerçekleştirmiş oldu. Ancak altını çizmenin fayda mülhaza edeceği konu ise Rusya'nın bu bağımsızlıkları tanıma kararına başta AGİT olmak üzere pek çok ülke tarafından tepki gösterilerek bu tutum eleştirilmiştir.⁴²

Etnik Çatışmalarda Rusya Federasyonu Etkileri

Kafkasya bölgesi tarihin her döneminde tartışmasız bir öneme sahip olmuştur. Yüzyıllar boyunca medeniyetlerin geçiş noktası olması, coğrafi özellikleri, önemli yollar üzerinde bulunması, sahip olduğu jeopolitik konum, enerji kaynakları, sıcak denizlere ulaşım anlamında önemli bir kilit noktası olması gibi pek çok faktör Kafkasya'nın ilgi odağı olmasında etkili olmuştur. Bunun yanında zengin dini, sosyal ve kültürel yapısı Kafkasların önemli olmasında etkili olmuştur. Kaçınılmaz olarak tüm bunların yanında bazı olumsuz durum ve gelişmelerde ortaya çıkmıştır. Bu bölgenin bir rekabet sahası olması bölgedeki hâkim gücün hangi devlet yada devletler olacağı gibi konular da gündeme gelmiştir.⁴³ Tam bu noktada Rusya bölgedeki sahnede yerini almaktadır. Genel olarak Kafkasya da ancak Kafkasya politikaları kapsamında ise Gürcistan'da Rusya'nın hâkimiyet kurma çabaları her devirde süre gelmiştir. Gürcistan genelinde veya ülke içindeki belli etnik gruplar üzerinden bu ülkeye hakim olma, ülkenin aldığı kararlarda doğrudan veya dolaylı olarak söz sahibi olma gibi bir mücadelesi söz konusu olmuştur ve olmayı da devam etmektedir.

Rusya'nın Gürcistan'a ve ülke sınırları içinde kalan her gelişmeye veya çatışmaya müdahil olmasının altında birden fazla sebep vardır. Dünya'da söz sahibi olma yarışı, iki kutuplu dünyada varlığını ve egemenliğini ortaya koyma amacı bunlardan genel olanları arasında sayılabilir. En eski bilinen ve vazgeçilmez değere sahip amaçlardan biri de Rusya Devleti'nin sıcak denizlere inme, Karadeniz'de tam bağımsız olma hayalidir.⁴⁴ Kafkasya bu noktada önemli bir konumu teşkil etmektedir.

Kafkasya'da etkin olan güçlerden konumuz gereği Rusya ele alınmaktadır. Rusya'nın Kafkasya üzerindeki temel politikalarına yön veren belli başlı hususlar söz konusudur. Rusya'nın Kafkasya'daki etkin olması açısından Gürcistan önemli bir aktördür. Rusya'nın Gürcistan bölgesindeki etkinliğini anlayabilmek için öncelikli olarak Rusya için Kafkasya ve Gürcistan'ın önemini, anlamını bilmekte fayda vardır. Sıcak denizlere inmek, güneyin kontrol altında tutulması, Karadeniz limanlarının anahtarı olması, güvenlik gibi pek çok etken bunlar arasında sıralanabilir. Aynı zamanda Avrupa ve Orta Asya'nın geçiş konumunda bulunması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Tüm bu sebepler beraberinde Rusya için Kafkasya'ya hâkim olmak ya da bölgede etkili bir güç olmak hem askeri hem de stratejik anlamda her dönem önem arz etmiştir.⁴⁵ Rusya bu politikalar doğrultusunda 1801'de Gürcistan'ı ardından 1810 yılında ise Abhazya'yı ele geçirmiştir. Daha sonra Osetya bölgesinde de etkin olarak stratejik yararlılık anlamda adımlar atmıştır.⁴⁶ Çalışmanın ilgili bölümlerinde Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'yı resmi olarak tanıdığı ifade dılmıştır. Bu müdahalelerin ardında Rusya'nın gerçekleştirmeye çalıştığı belli amaçlar olduğu göz önündedir.

Çalışmanın birinci ve ikinci kısmında Gürcistan'da var olan etnik grupları ve bu grupların Gürcistan ile olan ilişkileri izah edilmiştir. Bu bölümde ise Gürcistan'da olan etnik gruplara, Rusya'nın bahsi geçen çıkarları doğrultusunda müdahaleleri ifade edilecektir. Gürcistan ile ilişkileri ve Abhazya ve Osetya

⁴² Kalkan, a.g.e., .s. 133-135.

⁴³ Fatih Yoldaş, "Soğuk Savaş Sonrası Rusya' nın Kafkasya Politikası", Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 17-18.

⁴⁴ Derviş, L., ve Devrisheva, K. (2015). Çarlık rusyası'nın akdeniz politikası'nın arka planı. Cedrus, 3, 351-364.

⁴⁵ Yoldaş, a.g.e., s. 20-23.

⁴⁶ Yoldaş, a.g.e., s. 66.

bölgelerinde yaşanan bağımsızlık mücadelelerindeki rolü bu anlamda ele alınacak temel konudur. Rusya'nın Gürcistan'daki etnik çatışmalara etkisini konu alırken tarihsel sıralı bir şekilde Abhazya ve Güney Osetya'ya müdahalesi izah edilmeye çalışılacaktır.

Gürcistan bağımsızlık sonrasında kendi geleceğini tayin planları yaparken aynı zamanda ülkede toprak bütünlüğünü sağlamaya çalışmaktadır. Ancak birden fazla etnik yapıya sahip olduğu için yönetim anlamında bazı sorunlar ile yüzleşmek durumunda kalmıştır. Ülke toprakları içinde yer alan Abhazya ve Güney Osetya kendi etnik, milli değerleriyle ayrı ve bağımsız birer yapı olmak istemektedirler.⁴⁷

Rusya için Gürcistan stratejik bir konuma sahip bir ülkedir. Bölgedeki enerji kaynaklarının varlığı ve bunların Avrupa pazarlarına ulaşım yolları, son dönemde Batı'nın Kafkasya'ya ve özellikle Gürcistan'a olan ilgisinin artmasına açıkça bir sebep olarak gösterilebilir. Bu kapsamda bölgedeki etnik çatışmalarda bir taraf olmak o bölgede doğrudan ziyade genellikle dolaylı yönden söz sahibi olmak anlamını taşımaktadır.⁴⁸

Rusya'nın Gürcistan üzerinden etnik çatışmalara bakış açısı ve yaklaşım tarzı mercek altına alındığında söylenmesi gereken ilk şey bu etnik gruplar üzerinden bölgesel ve uluslararası platformda yerini kuvvetlendirmektir. Etnik çatışmalar bir anlamda Rusya için Gürcistan ve Kafkasya'da söz sahibi olmak adına bir araç konumundadır.⁴⁹ Özellikle 1990'lı yıllardan sonra Rusya, Güney Kafkasya'daki etnik karışıklıklara daha da yakından müdahale etmeye, ilgi/alaka göstermeye başlamıştır. Bölgede aynı zamanda askeri bir varlık da gösteren Rusya, bu varlığını daimi tutmak için oradaki yönetimlere ve idarelere belli başlıklarda baskı yapma yoluna da gitmiştir. Bununla birlikte etnik gerginlik ve çatışmalarda arabuluculuk vesilesi olmaya çalışarak Kafkasya'da çatışmalar konusu bağlamında da Gürcistan'da etkin bir rol üstlenmeyi amaçlamıştır. Rusya sözde Transkafkasya'da barış ve istikrarın olmasını, ekonomik olarak kalkınmasını, etnik çekişmelerin ve çatışmalı süreçlerin sona ermesini istemektedir. Fakat burada altı çizilmesi gereken bir konu mevcuttur. O da Rusya için en mutlak olanı, ilgili coğrafyada istikrarın olması değil o istikrarı kimin sağladığı veya temin ettiği konusudur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Gürcistan milliyetçi bir yönetim kurarak daha önce bağımsızlıklarını ilan eden etnik grupları birer birer Gürcistan'a bağlama düşüncesi ile harekete geçmiştir. Ancak beklenmedik şekilde Abhazya ve Güney Osetya bu görüşteki Gürcistan'a karşı direniş göstermiştir. Rusya burada desteğini etnik gruplar tarafından kullanmıştır. Bununla da kalmamış doğrudan Gürcistan ve Abhazya ve Güney Osetya arasında yaşanan çatışmalara müdahil olmuştur. Bu gibi çatışmalı süreçlerin neticesinde Rusya ateşkes sağlamak için de çaba harcamayı ihmal etmemiştir. Bu çabası Rusya'nın gücünü sergilemesi ve olaylara doğrudan müdahil olması anlamına da gelmektedir. Rusya bu şekilde Abhazya ve Güney Osetya'da esen bağımsızlık rüzgarlarını daha da kuvvetlendirmiştir. Ayrıca bu düşünce için Abhazya ve Güney Osetya liderlerini cesaretlendirmiş, Gürcistan'dan ayrılmaları konusunda teşvik etmiş ve telkinlerde bulunmuştur. Devamında ise Rusya ile birleşmeleri için açık olarak düşüncesini karşı tarafa aksettirmiştir. Başka bir ifade ile asıl olarak Rusya hem askeri hem de siyasi olarak verdiği destek ile etnik çatışmalar daha da büyümüştür. Bu hareket ile Rusya'nın bilfiil çatışma sahalarına müdahalesi söz konusudur.⁵⁰ Burada Güney Osetya'ya bir parantez açmak yerinde olacaktır. Çünkü Güney Osetya ile ilgili problemlerin kaynağına bakıldığında Gürcistan ve Rusya arasındaki ilişkilere yani 19. yüzyıla kadar gidildiği görülmektedir. Rus-Kafkas savaşları sırasında Rusya bölgeyi daha rahat idare altına almak, Gürcü feodallerini yanına çekme amacı doğrultusunda Osetya'yı bölerek Güney Osetya kısmını Gürcülerin idaresine bırakmışlardır. Böylece Güney Osetya toprakları Gürcistan'ın mülkü sayılmıştır. Bu durum

⁴⁷ Güngör, B. (2013). Kafkasya bölgesinde uluslararası aktörlerin değişmeyen mücadele alanı: Gürcistan., a.g.e., s. 46.

⁴⁸ Fırat Karabayram, "**Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası**", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2007, 138.

⁴⁹ Nazakat Karıмова, "**Rusya'nın Kafkasya Politikası Ve Azerbaycan İle İlişkileri**", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 41.

⁵⁰ Reha Yılmaz, "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma Noktaları", Avrasya Etüdleri, C. 38, S. 2, 2010, s. 26-28.

Sovyetler döneminde de devam etmiştir. Rusya burada Osetlerin birleşmesine engel olan bir aktör konumunda olmuştur.⁵¹

Rusya'nın en önemli Gürcistan politikası, Abhazya ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılmasını sağlamaktır denilebilir. Bu da ancak etnik çatışmaların körüklenmesi ile gerçekleşecek bir amaç olmuştur.⁵² Bakıldığında Rusya'nın Güney Osetya ile ilgili temel düşüncesi Osetlerin bağımsızlığından ziyade Gürcistan'ın Batı tarafından tanınan toprak bütünlüğünün bozulmasını sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Güney Osetya'nın sık sık beyan ettiği Rusya'ya katılma fikri uygun görüştür. Bunun bir diğer ifadesi de Güney Osetya'nın ilhak edilmesidir. Burada Güney Osetya'nın bağımsız olma çabaları ve Rusya'nın da bunu desteklemesi kadar beynelmilel aktörlerin de desteğini almak da önem arz eder. Çünkü Batı tarafından tanınan Gürcistan'ın sınırları için askeri ve diplomatik faaliyetler sonucunda Rusya'nın bu bölgeye nüfuz ettiği ispatlanmış olacaktır. Rusya Gürcistan'daki etnik çatışmalardan kendi menfaatleri ışığında sonuçlar elde etmek için bir taraftan Gürcistan'a askeri birlik sevkiyatı yaparken bir taraftan da savaş bölgesinde gerçekleştirilen savaş suçlarını delilleri ile belgelendirmek maksadı ile ekipler oluşturmıştır. Bu ekiplerin nihai görevi oradaki suçlarla ilgili delil toplamak ve bu delilleri kabul görülebilirlik açısından belgelendirmektir. Rusya'nın buradaki amacı Gürcistan'ın Güney Osetya'da savaş suçu işlediğini ortaya koymak ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını meşrulaştırmaktır.⁵³ Bu uygulama Rusya'nın Gürcistan'daki etnik çatışmalardaki asıl hedeflerinin alt metni niteliğindedir. Bununla birlikte Rusya yalnızca askeri olarak bölgeye müdahale etmemiştir. Basın ve medya araçlarını da etkin bir şekilde kullanmıştır. Gürcistan'ın bölgede Osetlere karşı savaş suçu işlediğine dair Rus basın yayın organları sürekli duyurularda bulunmuştur. Rus basınının bu haberlerin üzerinde durmasının özellikle bir sebebi vardır. Kosova'nın bağımsız olduğu dönemlerde Rusya Gürcistan'daki etnik çatışmaları daha da yakın mercek altına almıştır. Amaç özellikle Güney Osetya'yı da Kosova gibi dünya kamuoyunda göstermektir. Böylece batılı ülkelerden ve dünyadan destek almayı sağlamak Rusya'nın politikaları kapsamındadır.⁵⁴

Osetler iki farklı bölgeye ayrılmış bir etnik yapıya sahiptirler. Kuzey Osetler Rusya hâkimiyeti altında hayatlarını sürdürürken Güney Osetler ise Gürcistan hâkimiyeti altında yaşayan etnik millettir. Güney Osetlerin aslolan hedefleri daha öncede belirtildiği gibi 1992 yılında imzalanan Dagomis Antlaşması ile Kuzey Osetler ile beraber 'birleşik osetya' projesini hayata geçirmektir. Bu anlaşmada Kuzey Osetya, Güney Osetya, Gürcistan ve Rusya temsilcileri yer almıştır. Rusların bu anlaşma komisyonunda yer alması Gürcistan'daki etnik çatışmalarda etkin bir aktör olduğunun da göstergesidir.⁵⁵ Rusya'nın etnik çatışmaları dış politikada, bölgesel olarak ise Güney Kafkasya'da kendi çıkarları/faydaları ışığında kullandığının en açık örneği olarak Abhazya ve Güney Osetya bölgelerindeki tutumu verilebilir.⁵⁶

Abhazya bölgesi Rusya için ayrı bir önem arz etmektedir. Ekonomik ve stratejik anlamda Gürcistan ve Abhazya Karadeniz'e açılan önemli bir ticaret hacmine sahip bir limandır. Bu hususta Rafet Altunkaya'nın "Rusya, Abhazya aracılığı ile Karadeniz'de daha çok yer kazanmak istiyor." şeklindeki ifadesi Abhazya'nın Rusya için ne anlama geldiğini açıklar niteliktedir. Bunlara ek olarak Abhazya turistik ve tarımsal anlamda oldukça zengin bir coğrafyaya sahiptir. Dolayısıyla Abhazya Rusya için her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir bölgedir.⁵⁷

⁵¹ Karabayram, a.g.e.,s 148.

⁵² Cenap Çakmak, "Rusya'nın Güney Osetya Politikası, Neo-Self Determinasyon Ve Ucm'nin Rolü", **Bilge Strateji**, C. 1, S. 1, 2009, s. 53.

⁵³ Çakmak, a.g.e., s. 54.

⁵⁴ Çakmak, a.g.e. s. 58.

⁵⁵ Girişen, S.(2019).Tarihçe ve ilişkiler bağlamında 2000-2018 yılları arasında abhazya ve osetya (kuzey- güney) sorunu, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi,(552532). a.g.e, s. 187.

⁵⁶ Tüysüzöğlu, a.g.e., s. 198.

⁵⁷ Güner. F. (2010). Gürcü-abhaz çatışması ve türkiye'ye yönelik yansımaları, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi, (27302). , a.g.e., , s. 98.

Eduard Şevardnadze döneminde Gürcistan Abhazya bölgesinden çekilmek durumunda kalmıştır. Eski Gürcistan cumhurbaşkanının Rusya'ya verdiği tavizlerden birisi de Gürcistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) üye olması denilebilir. Bu üyelik sonrasını Abhaz tarafla 1994 yılında bir ateşkes anlaşmasının yapılması izlenmiştir. Yapılan bu anlaşma ile BDT barış gücü adına Rus askerlerinin görev yapma imkanı gündeme gelmiştir.⁵⁸ Gürcistan Bağımsız Devletler Topluluğu'na ilk etapta katılmamıştır. Rusya uluslararası arenada Kafkasya'nın sisteme dâhil olma eğiliminden dolayı bütün Güney Kafkasya'nın BDT'ye katılması tarafında görüş ve düşüncelere sahip olmuştur. Gürcistan ve Abhazya arasında vuku bulan olaylar Rusya'nın bu isteğine cevap verecek nitelikte bir zemin oluşturmıştır. 1992 yılında Abhazya Gürcistan'dan ayrılmak istediğini dile getirmişti. Bu istek Gürcistan ve Abhazya yönetimini karşı karşıya getirmişti. Tarihi bu süreçler ayrıntılı olarak iltisaklı bölümlerde izah edilmiştir. Bu süre zarfında Rusya'nın tutumu Abhazya'nın bağımsızlığını onaylar bir nitelikte değildi. Çünkü Abhazya'nın bu bağımsızlık isteği sınırları içindeki Çeçenleri de öncülük ederek ayaklandırmıştı. Bu sebep ile Rusya 26 Kasım 1993 tarihinde Abhazlar'ın bağımsızlık isteğini kınadığını duyurmuştur. Bu konjonktürde Gürcistan-Abhazya arasındaki çatışmaya Batılı ülkelerin ve Birleşmiş Milletlerin etkisi yeterli olmayınca Gürcistan Rusya ile aynı doğrultuda bir politika izlemek durumunda kalmıştır. Bu kapsamda Gürcistan BDT'ye katılma konusunda istekli olmadığı halde dahil olmuştur. Hatta Kasım 1993'te Şevardnadze, 'Abhazya düştükten sonra istemediğim halde BDT'ye katılmak tek seçenektir.' şeklindeki ifadesi ile o gün ki mevcut zorunluluğu dile getirmiştir. Bu cümle aynı zamanda Rusya'nın Gürcistan'daki dengelerde etkin ve yönlendirici bir konumda olduğunu göstermektedir. Ancak burada Gürcistan'ın Abhazya'yı tekrar hakimiyeti altına almak gibi bir düşüncesinin her dönem geçerli olduğunu belirtmek gerekir.⁵⁹

4 Nisan 1994 tarihinde Gürcistan ve Abhazya meselesinde baş aktör olarak Rusya'nın ev sahipliğinde bir araya gelen bu iki taraf arasında bir deklarasyon imzalanmıştır. Bu deklarasyona Rusya, AGİT ve BM temsilcileri de imza atmıştır. 1994 Mayıs'ında BDT bünyesinde çatışma bölgelerine Rus birliklerinden oluşan barış güçlerinin gönderilmesi kararı alınmıştır. Bu hamle ile aslında Rusya Gürcistan'da ve ülkenin iç işlerindeki etnik meselelerde aktif olmanın yanı sıra bölgede resmi olarak asker bulundurma hakkını da bilfiil elde etmiştir. Ayrıca askeri üs kurmuştur. 1994 yılından sonra ise Rusya Abhazya'yı ekonomik olarak da kontrol etmeye başlamıştır. 1995'de Rusya ve Gürcistan arasında bir başka anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma her beş yılda bir yeniden uzatılması kaydı ile 25 yıl boyunca Rus askeri üssünün Gürcistan'da konuşlanmasını içermektedir. Bu anlaşmayı iki taraf da kabul etmiş, her iki tarafın meclisinin onayı ile yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. Özellikle 1990'lı yıllara ve daha çok 1994-1995 yılları arasındaki gelişmelere bakıldığında Rusya'nın Gürcistan üzerinde askeri, ekonomik, diplomatik olarak nüfuzu olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁰

Rusya dış politikada 1991 yıllarında ve sonrasında bazı halklara vatandaşlık vermiştir. Bu uygulama Rusya'nın nüfuz alanını genişletmek için gerçekleştirilmiş bir adımdır. Uygulama alanlarından ikisi de Abhazya ve Güney Osetya'dır. Bu bağlamda kimlikler üzerinden Rusya'nın Gürcistan'daki etnik çatışmalara haklılık payı ile müdahil olduğu söylenebilir. Ortak geçmişe bakıldığında Bolşevik devrimi sonrasında Gürcistan (1918-1921) bağımsızlığını korumak istemiştir. Ancak Bolşevikler Gürcistan'ı kontrol altında tutabilmek için Çarlık zamanında Tiflis yönetiminden yani Gürcistan'dan kısmen ayrılmış olan Abhazya ve Güney Osetya'dan alternatif bir basamak olarak faydalanmak istemiştir. 1920'li yıllarda Abhazya bölgesine Sovyet Sosyalist Cumhuriyet, Güney Osetya ise özerk bölge olarak ilan edilmiştir. Gürcistan'ın bu dönemde bu iki bölge ile ilgili sorunu meydana çıkmış ancak çözüm sağlanamadan SSCB dönemine devredilmiştir. 1991 yılından sonra kimlik algısı biraz daha çatışmacı bir nitelik kazanmıştır. Mihail Gorbaçev gergin durumda olan Gürcü-Abhazya ilişkilerinin eski yapısına dönmek için referandum

⁵⁸ Mitat Çelikpala, "Başarısız Devlet- Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı", *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, C. 7, S. 14, 2012, s. 5-6.

⁵⁹ Hayri Çapraz, "**Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası ve Batılı Devletler (1991-2000)**", Fatih Bayram ve Şakir Yılmaz (Der.), *Avrasya Edütleri* içinde (ss. 125-146), Ankara: Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2006, s. 129-130.

⁶⁰ Çapraz, a.g.e., s. 130-131.

teklif etmiştir. Bu referandumda Abhazlar özerk bir statü ile Moskova'ya bağlanmak istediğini belirtmiştir.⁶¹

Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'ya vatandaşlık vermesi ile ilgili süreç 1991 yılından sonra gelişme göstermiştir. Bu süreçte, 1991 yılı ve sonrasında Güney Osetya ve Abhazya'da yalnızca SSCB pasaportu bulunmaktaydı. Bu sıralarda Gürcistan pasaportlarının dağıtımı durdurulmuş fakat yerine muadil bir belge verilmemiştir. Güney Osetya'nın evvelden beri gelen Rusya hâkimiyetine girme arzusu 1992 yılında tekrarlanmıştır. O yıl Güney Osetya Rusya'dan kendilerine vatandaşlık verilmesi yönünde talepte bulunmuştur. Ancak bu talep Gürcistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğunda olmasından kaynaklı kabul görülmeyerek reddedilmiştir. Ancak Rusya yurt dışı seyahatlerinde kolaylık sağlamak adına her iki etnik gruba da pasaport vermiştir. Rusya açısından dünyada aktüel siyasette yaşanan gelişmeler neticesinde 2002 Vatandaşlık Kanunu yürürlüğe koyulmuştur. Bu kanun bağlamında Rusya soydaşlarının hak ve hukuklarının korunması söylemiyle Abhazya ve Güney Osetya'ya vatandaşlık verme süreci başlatmıştır. Bu hamlenin Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya'ya olan askeri müdahale ihtimali kapsamında geliştiği söylenebilir. Aynı zamanda Rusya'nın bu bölgelere bir taahhüdü olarak nitelendirilmiştir. İfade edilen verilere göre 2007 yılına kadar Abhazya nüfusunun yaklaşık olarak yüzde seksenine Rus pasaport verilmiştir. Güney Osetya için ise 2007 yılı sonunda nüfusun yüzde doksan yedisine vatandaşlık verildiği kaydedilmiştir.⁶²

Rusya için Kafkasya aynı zamanda bir tampon bölgesi niteliğindedir. Bu coğrafyada her zaman varlığını devam ettirmek istemiştir. Bu sebeple bu coğrafyadaki etnik gruplara karşı göç politikası ve dil açısından asimile etme politikaları yürütülmüştür. Örneğin Abhazlar köken itibarıyla 12. yüzyıldan daha eskiye kaynaklık eden tarihi bir yapıya sahiptir. Devlet geleneği anlamında da eski Kafkas halklarına münhasırdırlar. Konuşma dili kapsamında Abhazca dili hakimdir. Ancak 19. Yüzyıl sonlarına doğru Rus hâkimiyeti ile birlikte Rus alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Her manada bağımsızlığı savunan Abhazlar dil olarak da Gürcü ve Rus etkisinde kalmış ancak günümüzde Latin alfabesini kullanmaktadırlar.⁶³

Rusya için Abhazya sıcak denizlere ulaşmak ve Karadeniz hakimiyeti için önemli bir kapıdır. Bu sebeple bu bölgede sorun yaşamadan uzun süre hâkimiyet kurabilmek adına göç ve iskân politikasını etkin kullanmıştır. Abhazya açısından Rusya ele alındığında, Gürcistan'ın saldırgan, sert tavır ve tutumlarına karşın Rusya ile yakın ilişkiler kurmak zorunda kalmışlardır. Fakat kaderlerinin tayinini kendileri tarafından şekillendirilmesi açısından çaba sarf etmişlerdir. Hem Abhazya hem de Osetler Rusya ve Gürcistan'ın uyguladığı iskân ve zorunlu göç politikaları neticesinde kendi coğrafyalarında azınlık durumuna düştüğü görülmektedir.⁶⁴

Güney Kafkasya, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin geçiş güzergahı olan ve sahip olduğu coğrafi ve stratejik konum sebebiyle büyük devletlerin mücadele ve rekabet alanı olmuştur. Tabi aynı zamanda etnik ve dini anlamda da farklı gruplarında yaşadığı bir coğrafya olmuştur. Bu nedenle çatışma ve güç mücadelelerinin sıklıkla yaşandığı bir bölgedir. Sovyetlerin Birliğinin dağılmasının ardından Gürcistan'ın bağımsızlığını deklare ederek kendi sınırları içerisinde hâkimiyet kurma girişimleri bazı etnik gruplar ile arasında çekişmeleri beraberinde getirmiştir. Bunların en başında Abhazya ve Güney Osetya gelmektedir. Rusya yeni dünya düzeninde Batı ile giriştiği nüfuz mücadelesinde Güney Kafkasya önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Sovyet sonrasında tekrar etkin ve güçlü bir aktör olmak için bölgedeki etnik

⁶¹ F.Didem Ekinci, "İnşacılık, Kimlik, 'Üretilmiş' Vatandaşlar: Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'da Vatandaşlık Politikaları", *Uluslararası İlişkiler*, C. 16, S. 61, 2019, s. 103.

⁶² Ekinci, a.g.e., s. 104.

⁶³ Şabanov Şabanov, M. (2012). Rusya federasyonu'nun güney kafkasya politikası. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi, (330302) , a.g.e., s. 144.

⁶⁴ Şabanov, a.g.e., s. 144-147.

çatışmaları kendi faydaları, çıkarlarına yönelik olarak ülkeleri baskı altına almak istemektedir. Bu anlamda Abhazya ve Güney Osetya'ya Gürcistan ile olan sorunlarda gerektiğinde askeri olarak yardım etmiştir. Ekonomik olarak kalkınmaları için Rusya kendi bütçesinden para ayırmıştır. Bunun yanında bu etnik gruplara Rusya'da serbest dolaşım, seyahat ve ticaret hakkı tanınmıştır. En kayda değer olanı ise bu etnik gruplara Rus vatandaşlığı verilmesidir. Bu hamle etnik grupların ileriki süreçlerde Gürcistan'dan koparılacak, Rusya'nın hakimiyeti altına getirilmesi bakımından önemli bir yerde durmaktadır.⁶⁵

Çalışmanın tarihsel ve analiz kısımları toparlandığında Abhazya ve Güney Osetya'nın da belli dönemlerde Rusya idaresi altına girmek istediği görülmektedir. Bu durum aslında Rusya'nın Kafkasya'da, Gürcistan'da ve etnik gruplar üzerinde oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Gürcistan'ın ise mevcut yapıyı toprak bütünlüğünü korumak ve kontrol altında tutmak için Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık düşüncelerine ve dahi bu yöndeki eylemlerine ılımlı yaklaşmamıştır. Bu zıtlık içeren durum her iki tarafı zaman zaman karşı karşıya getirmiştir. Dönemsel olarak da bölge kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Burada Rusya etkin güç göstergesi anlamında bazen arabuluculuk görevini üstlenmiştir bazen de çıkarları doğrultusunda ayrılıkçı bölgeler lehine tavır/tutum sergilemiştir. Ancak Rusya'nın ana hedefi etnik grupların bağımsızlığından ziyade her daim kendi bölgesel faydaları ve çıkarları söz konusu olmuştur. Bu durum Rusya'nın tarihsel süreç şeması içerisinde Gürcistan, Abhazya ve Güney Osetya ile ilgili politika, uygulama ve yaptırımlarını açıkça destekler niteliğe sahiptir.

Sonuç

1991 Yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonucunda Kafkasya Bölgesinde bir güç boşluğu ve güvensizlik ortamı oluşmuştur. Eski gücünü, konumunu ve prestijini kaybeden Rusya Federasyonu bölgede ve uluslararası arenada eski etkinliğini geri kazanma arayışları içerisine girer. Bu arayış kapsamında bölgede egemenliğini kazanan, bağımsızlığını ilan eden ve halihazırda bağımsızlık isteyen toplumlar Rusya Federasyonu'nun bölge politikaları arasında yerlerini almışlardır. Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'ın iç ve dış sorunlarına müdahil olarak eski etki alanını tesis etmeye yönelik uyguladığı politikalar, bölge ülkelerinin toprak bütünlüğüne ve güvenliğine gölge düşürdüğü aşıkardır.

SSCB'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya Ülkeleri aniden gün yüzüne çıkan bağımsızlık ortamına plansız ve hazırlıksız yakalanmışlardır. Bu bağımsızlık ekseninde Abhaz ve Oset Halkları da egemenliklerini istemişlerdir. Bu istekler söz konusu olduğunda Rusya Gürcistan'ın karşısında yer almıştır. Bu sebeptendir ki Gürcistan batı eksenli politikalar benimseyerek bölge dışı güçler ile etkileşim haline girmek zorunda kalmıştır.

Kafkasya Bölgesinin coğrafi yapısı, jeopolitik konumu, enerji kaynakları ve bu kaynakların pazarlara ulaştırılmasındaki avantajları göz önünde bulundurulduğunda dünya siyasetinde bu bölgenin önemi artmaktadır.

Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki önemli hedeflerinden biri, petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına sahip olmaktır. Kafkasya'daki bu enerjiyi de dünya pazarlarına götürebilecek köprü olması açısından Gürcistan kilit noktası konumundadır.

'Yakın Çevre' doktrini kapsamında Rusya Federasyonu Güney Kafkasya'da özellikle de Gürcistan üzerindeki eski hegemonyasını kurma çabası içerisinde olmuştur. Nitekim bölgede meydana çıkan güvenlik çatışmaları ilgili ülkelerin uluslararası ve bölgesel örgütlere katılımını tetiklemiş ve bu da kutuplaşmalara sebep olmuştur.

Bölgenin güvenli bir ortama dönüştürülmesi, kalkınması ve istikrarının sağlanması için bu sorunların çözülmesi gerekmektedir. Devletler Kafkasya Bölgesinde etkin olma, buradaki bölge devletleri ile

⁶⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 21-39.

ittifak kurarak kendi çıkarları güdümünde politikalar ve stratejiler üretmektedirler. Bu sebepten ötürü Güney Kafkasya bölgesindeki sorunlara ve çatışmalara çözüm arayışları sonuçsuz kalmaktadır.

Gürcistan bu sorunları çözümü odaklı olarak Abhazlara ve Osetlere geniş kapsamlı bir özerklik telifinde bulunmuştur. Bu teklif Rusya'nın hakimiyeti altında bulunan Kuzey Osetya Cumhuriyetine tanınan haklardan daha ayrıcalıklı bir teklif olmuştur. Ancak Osetler özerklik yerine egemenlikleri için savaşmadan yana tercihlerini kullanmışlardır. Abhazya ise geçmişte Rusya'nın da desteği sayesinde Gürcistan'a karşı başarı ile sonuçlanan savaşların ardından son zamanlarda Rusya'nın desteğini çekmesi üzerine daha ılımlı bir tavır sergilemeye çalışmıştır.

Abhazya, uluslararası antlaşmalarla kurulan ve dış ilişkilerde federe devletlerin birbirinden bağımsız olduğu Konfederasyon yönetim şeklini istemekle beraber, Gürcistan'dan teklif gelmesi halinde anayasa ile kurularak devletlerin birbirine bağlı olduğu Federasyon yönetim şekli içinde masaya oturabilecekleri tarzında söylemlerde bulunmuştur. Ancak Gürcistan yönetimi milliyetçi bir bakış açısı ile Abhazyadan sürgün edilen 250.000 Gürcü Halkının topraklarına geri dönmesi şartı ile bir anlaşma ortamının sağlanacağını dile getirmiştir.

Sonuç olarak; SSCB'nin dağılmasının ardından bölgedeki etnik gruplar (Abhazya ve Osetya) etnik kimlik ve milliyetçilik duyguları ile daha da istekli bir şekilde haklarını aramaya başlamışlardır. Ancak bu arayış esnasında ne kendileri ne de karşılarındaki muhatapları (Gürcistan) kendilerinden taviz verme yoluna gitmemişlerdir. Bu yaklaşım tarzı bölgedeki etnik çatışmaları daha çok kuvvetlendirerek sorunun yerel aktörler (Abhazya-Gürcistan, Osetya-Gürcistan) arasında çözülmemeyecek hale getirmiştir.

Bahse konu Etnik çatışmalar bölgede mevcut politikaları olan ve bölgede söz sahibi olmak isteyen devletlerin kullandığı bir araç haline gelmiştir. Bu aracı da en etkin şekilde kullanan devlet ise SSCB'nin dağılmasından önce bölgedeki en önemli güç merkezi olan Rusya Federasyonu olduğu anlaşılmaktadır. Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin bağımsızlık ve egemenlik çabalarını kendi çıkarları ve politikalarını uygulamak için kullanmakta olduğu açıkça söylenebilir. Aslında bu bölgelerin egemenliklerini ilan edip bağımsız olmaları Rusya açısından dezavantajlı bir durumu ortaya çıkarır.

Kısacası; Kafkasya bölgesini yer küre üzerinde anlamlı kılan, jeopolitik ve jeo-stratejik konumunun yanı sıra zengin enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Dünya üzerinde insan nüfusunun artması ile hem gıda hem de enerji tüketimi doğru orantılı olarak artış göstermektedir. Tükenen enerji kaynakları, bu kaynakların üretim maliyetini ve tüketim bedelini de artırmaktadır. Günümüzde doğalgaz ve petrol gibi enerji kaynakları konusunda bölgesel ve uluslararası yaşanan sorunlar konunun önemini açıkça ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple söz gelimi devletler yeni enerji kaynakları keşfetmek yerine var olan kaynakların bulunduğu bölgeler üzerinde hakimiyet kurarak enerjiyi daha az maliyetli bir şekilde dünya pazarlarına ulaştırmanın yollarını aramışlardır. Rusya da bu amaç çerçevesinde politikalarını şekillendirmektedir. Bunu gerek Gürcistan gerek Abhazya ve Güney Osetya gibi etnik gruplara olan müdahalelerinden görmek mümkündür.

Gürcistan sınırları içerisindeki, Abhazya ve Osetya'nın konu olduğu etnik kimlik çatışmalarının çözüme ulaşması Rusya Federasyonu'nun aleyhine bir durum olacağı için bu sorunların bölgedeki enerji kaynaklarının tükenme noktasına gelene kadar devam edeceği öngörülmektedir.

Günümüzde Rusya ile Ukrayna arasında savaş eşiğine kadar gelen kriz bu çalışmamızı destekler niteliktedir. Aynı benzerlikte Ukrayna da SSCB'nin dağılmasından sonra özerkliğini kazanmış bir ülke konumundadır. SSCB'nin dağılmasından sonra Ukrayna sınırları içerisinde kalan Kırım'ın Sivastopol kenti bölgenin stratejik öneme sahip alanlarından birisidir. Sivastopol önemli bir liman şehri olmakla birlikte aynı zamanda Karadeniz Donanmasına sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Sivastopol'un Ukrayna toprakları içerisinde kalması Rusya ile aralarında bir çok kez sorun çıkarmıştır. Karşılıklı yapılan

müzakereler sonrası Rusya belli bir yıla kadar bu limanı kullanma hakkını elde etmiştir.

Kırım kara sahası içerisinde zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarını bulunduran bir adadır. Adada nüfus çoğunluğunun da Rus olduğu bilinmektedir. Rusya hem kaynak temini hem de bölgedeki eski hakimiyetini geri kazanması konusunda Kırım Adasını önemli bir toprak parçası olarak görmektedir. Bu sebeplerden ötürü Rusya, Ukrayna'nın ABD ve NATO'ya yakınlaşmasını istememektedir. ABD ise bölgede Ukrayna'yı destekler nitelikte söylemlerde bulunmuştur. Bu durumun Rusya-Ukrayna ilişkilerini daha da çıkmaza yönlendirdiği açıkça görülmektedir. Rusya tarafından yapılan açıklamalar Avrupa'da savaşın istenmediği yönünde olsa da, NATO ve ABD tarafından yapılan açıklamalar ise Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesinin an meselesi olduğu yönündeydi.

Nisan 2022 tarihlerinde devam etmekte olan Rusya-Ukrayna savaşında bir çok ülke gibi Gürcistan yönetiminin de Ukrayna lehine yapmış olduğu açıklamalar sonucu gündeme gelen Güney Osetya konusu bahse konu bu çalışmayı destekler niteliktedir. Güney Osetya yönetimi, Güney Osetya'nın Rusya Federasyonuna dahil olması doğrultusunda referandum hazırlıkları yapıldığı şeklinde yapmış olduğu açıklamalar haber ve medya kaynaklarında yer almıştır. Bu kapsamdaki açıklamalar Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya politikalarında izlemiş olduğu yol ve yöntemlerin güncelliğini koruduğunu açıkça göstermektedir

Rusya Kafkasya Bölgesi'ndeki varlığını korumak daha güçlü bir konuma getirmek ve bölgedeki enerji kaynaklarını/koridorunu özgürce kullanmak için her türlü savaşı göze alacağı konusunda şüpheye mahal vermemektedir.

Kaynakça

- Acar, D. Ş. (2005). Soğuk savaş sonrası dönemde kafkaslar ve güvenlik sorunları. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5, 163-182
- Baev, P. K. (2001). Russia's policies in the southern caucasus and the caspian area. *European Security*, 10(2), 95-110.
- Bozkaya, Ö. ve Eylemler, S. (2019). Güney kafkasya'da ülke içinde yerinden edilmiş kişiler sorunu: avrupa birliği'nin yaklaşımı üzerine bir değerlendirme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18 (1), 109-142.
- Çakmak, C. (2009). Rusya'nın güney osetya politikası, neo-self determinasyon ve ucm'nin rolü. *Bilge Strateji*, 1(1), 51-70.
- Çapraz, H. (2006) Rusya'nın güney kafkasya politikası ve batılı devletler (1991-2000), F. Bayram ve Ş. Yılmaz (Der.),Avrasya Edütleriğinde (ss. 125-146), Ankara: Türk İş Birliği ve Kalkınma idaresi Başkanlığı.
- Çelikpala, M. (2010). Başarısız devlet- demokratik model ülke sarmalında gürcistan'ın 20 yılı. *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, 7 (14), 1-35.
- Demir, A. F. (2003). Türk dış politika perspektifinden güney kafkasya. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Derviş, L., ve Devrisheva, K. (2015). Çarlık rusyası'nın akdeniz politikası'nın arka planı. *Cedrus*, 3, 351-364.
- Ekinci, F. D. (2019). İnşacılık, kimlik, 'üretilmiş' vatandaşlar: rusya'nın abhazya ve güney osetya'da vatandaşlık politikaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(61), 97-109.

- Girişen, S.(2019).Tarihçe ve ilişkiler bağlamında 2000-2018 yılları arasında abhazya ve osetya (kuzey- güney) sorunu, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi,(552532).
- Goncharenko, A. (2004). Caspian–black sea security challenges and regional security structures. The Quarterly Journal, 3 (2), 1-7.
- Gül. M. (2008).Russian and azerbaijan: relations after 1989. Turkish Journal of
- Güner. F. (2010). Gürcü-abhaz çatışması ve türkiye'ye yönelik yansımaları, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi, (27302).
- Güngör, B. (2013). Kafkasya bölgesinde uluslararası aktörlerin değişmeyen mücadele alanı: Gürcistan.
- Hacısalıhoğlu, Y. (2001). Yeni dünya düzeni arayışı ve türkiye: jeopolitik analiz. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- İnternet: <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=7704940>, Erişim tarihi: 12.11.2021.
- İnternet: <http://www.cerkes.net/bilgi-deposu/kafkasya-nin-cografi-konumu-ve-stratejik-onemi-t21112.html>, 06.09.2021 adresinden erişildi.
- Kalkan, D. (2010), Güney kafkasya bölgesi'ndeki etnik çatışma alanları (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi, (249916.)
- Karabayram, F. (2007). Rusya federasyonu'nun güney kafkasya politikası, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi, (206090).
- Karımova, N. (2019). Rusya'nın kafkasya politikası ve azerbaycan ile ilişkileri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,
- MacDougall, J. (1997). Russian policy in the transcaucasian 'near abroad': the case of azerbaijan. Demokratizatsiya, 5(1), 90-99.
- Mert, O. (2004). Türkiye'nin kafkasya politikası ve Gürcistan, İstanbul: 2004, s. 16.
- Özsaglam, M. T. (2020). Sınırlı tanınan abhazya cumhuriyeti ve rusya'nın abhazya'daki rolü. The Limited Recognition of the Republic of Abkhazia and Russia's Role in Abkhazia. Kafkasya Çalışmaları, 6 (11), 1-22.
- Rondeli, A. (2002). Pipelines and security dynamics in the caucasus. Insight Turkey, 4 (1), 13-17.
- Sapmaz, A. (2008). Rusya'nın transkafkasya politikası ve türkiye'ye etkileri (Vol. 356).Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Shantadze, B. (2006). Gürcistan'nın komşuları ile ilişkileri ve jeopolitik etkinin incelenmesi. (Yüksek Lisans). YÖK Ulusal Tez Merkezi. (187781). , a.g.e., s. 1.
- Şabanov, M. (2012). Rusya federasyonu'nun güney kafkasya politikası. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, YÖK Ulusal Tez Merkezi, (330302)

- Şaylıman, R., ve Şalyıman, Ç. (2004). Rusya'nın avrupa güvenliğindeki konumu. Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna,(Der. Erhan Büyükkakıncı), Ankara: Phoenix.
- Turan, A. P. (2010). Hazar Havzası'nda enerji diplomasisi. Bilge Strateji, 2(2), 43-72.
- Tüysüzöğlü G. (2017), "Rusya Dış Politikası'nın Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri", Güvenlik Stratejileri, C. 13, S. 26,
- Yapıcı, M.İ. (2007). Kafkasya'nın sorunlu bölgesi: güney osetya. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 71-104.
- Yılmaz, R. (2010). Bağımsızlık sonrası dönemde rus-gürcü ilişkileri ve kırılma noktaları. Avrasya Etüdları, 38(2), 21-42.
- Yoldaş, F. (2010). soğuk savaş sonrası rusya' nın kafkasya politikası, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010, YÖK Ulusal Tez Merkezi, (258224).

Neoliberal Bir Ürün Olarak Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Eleştirel Bir Okuması¹

Şerife Demirelli²

Özet

Günümüz küresel ekonomisi ve entegre uluslararası sermaye piyasaları, şirketlerin damgası olan finansal raporlara erişimini ve etkin kullanımını öngörmektedir. Finansal raporlamanın son yılları, düzenleyici otoriteler ve raporlama bilgisi için önemli değişikliklerin olduğu bir dönem olmuştur. 2005 yılında Avrupa Birliği üyesi ülkeler, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu tarafından düzenlenen Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nı (UFRS) kabul etmiş ve kısa bir süre sonra Türkiye dahil birçok ülkede bu standartların uygulanması ve uyum süreci başlamıştır. Mevcut neoliberal sistemde finansal raporların okunması finansal tablo kullanıcıları için son derece önemli olduğundan, yönetmelikteki bu değişiklikler neoliberal düzenden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışma, neoliberalizm politikalarının UFRS'yi nasıl etkilediği sorusuyla standartları ve uyum sürecini eleştirel olarak değerlendirmekte ve neoliberal düşüncenin standartlara katkı sağlayan ana unsurlardan biri olduğu, dolayısıyla standartların neoliberalizmin bir ürünü olduğu savını irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: neoliberalizm, finansal raporlama, muhasebe standartları, UFRS.

Jel Kodları: M41, M48

A Critical Reading of International Financial Reporting Standards as a Neoliberal Product

Abstract

Today's global economy and integrated international capital markets anticipate the access and effective use of financial reports which are the imprint of the companies. The past ten years of financial reporting has been a period of significant changes for the regulative authorities and information. In 2005, European Union member countries accepted the International Financial Reporting Standards (IFRS) which is regulated by the International Accounting Standards Board (IASB) and soon after in many countries, including Turkey, IFRS implementation and harmonization process has begun. Since reading financial reports in the current neoliberal system is extremely important for users of financial statements, these changes in the regulation cannot be evaluated independently from neoliberal order. In this context, the study critically evaluates the IFRS with the question of how neoliberalism policies affected it and claims that neoliberal thought is one of the main contributors of IFRS therefore IFRS is a product of neoliberalism.

Keywords: neoliberalism, financial reporting, accounting standards, IFRS

Jel Codes: M41, M48

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı Etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Çıkar Beyanı .Yazar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmada çıkar ilişkisi bulunmamaktadır.

1. Giriş

“Bir düşüncenin dominant olabilmesi için içinde var olduğumuz sosyal dünyadan edindiğimiz olasılıklar kadar sezgi ve içgüdülerimize, değer ve arzularımıza hitap eden bir kavramsal araç geliştirilmelidir. Bu araç başarılı olduğu takdirde ortak algımıza öyle bir işler ki sorgusuz kabul görür”
(David Harvey, 2005)

Kıt kaynaklar üzerinden doğan sosyal çatışmanın çözümü ekonomik aktiviteleri ölçen bir sistem olan muhasebe tarafından yalnızca kaydedilmemekte, aynı zamanda muhasebe rakamları ile bu çatışmanın

¹ “The impact of neoliberal socialization on IFRS adoption: A critical perspective” başlığı ile 3. International Conference in Economics’te özet bildirisi olarak sunulmuştur (Yayın No:2594226).

² Gümüşhane Üniversitesi, İşletme Bölümü, Gümüşhane. sdemirelli@gumushane.edu.tr Orkid: <https://orcid.org/0000-0002-3055-9492>

çözümünün temellerini oluşturmaktadır (Perry ve Nölke, 2006, s.560). Bu nedenle muhasebe uygulamalarında meydana gelen değişimler her kesimiyle toplumu ve küresel dünyayı etkilemektedir. Bugünün global dünya koşulları ve özellikle birbiriyle entegre olmuş sermaye piyasaları şirketlerin künyesi niteliğinde olan finansal raporların uluslararası erişim ve etkili kullanımını öngörmektedir. Uluslararasılaşmış sermaye piyasaları ve büyüyen yabancı yatırım çerçevesinde şirketler finansal kaynaklara ulaşabilmek yüksek kalitede finansal bilgi üretmek zorunda kalmışlardır (Alp ve Üstündağ, 2009, s.680). Ayrıca uluslararası sermaye piyasalarının beraberinde getirdiği riskle finansal raporların güvenilirliği konusu da önem kazanmış ve finansal raporlama standartların uluslararasılaştırılması ve/veya uyumlaştırılması konusu önemli gündem maddelerinden biri olmuştur (Ball, 2012, s.5).

1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde halka açık şirketler Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Standards Board –IASB) tarafından hazırlanmış olan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları’nı (UFRS) kullanmaya başlamışlardır. Takiben, Türkiye de dahil olmak üzere pek çok ülke UFRS’yi uygulama kararı almıştır.³ Böylelikle, UFRS dönemi öncesinde AB ülkeleri ve pek çok diğer ülkede standartlar kamu ve özel kesim aktörleri tarafından ülke çapında belirlenirken 2005 sonrasında UFRS kabulü ile standart koyucu kurum Londra merkezli özel bir organizasyon olan IASB olmuştur (Perry ve Nölke, 2006, s.560).

Neoliberalizm politikalarının yükselişi ve yaygınlaşması muhasebe alanında yaşanan gelişmeleri de önemli ölçüde etkilemektedir. UFRS’nin temellerinin oluşmasında, standartların hazırlanmasında ve uygulamasında muhasebenin teknik konuları ile beraber süreci etkileyen politik, ekonomik ve ideolojik faktörler de büyük önem arz etmektedir. Finansal göstergelerin bir diğer değişle finansal tabloların yöneticiler, şirketler ve piyasa için hayati önem taşıdığı neoliberal sistemde muhasebenin önemli bir unsuru olan finansal raporlama olgusunda yaşanan değişimlerin neoliberal düzenden bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Nitekim, muhasebeyi politika ve devlet ile ilişkilendirmek ve muhasebeyi politikanın bir kurumu olarak ele almak konusunda uluslararası literatürde artan bir ilgi bulunmaktadır (Cooper ve Robson, 2006, s.424).

Bu pencereden bakıldığında neoliberal bir düzenleme olarak uluslararası standartlar kimler tarafından diretilmektedir? Bununla birlikte standartlar hangi amaçlara hizmet edilmektedir? Bu gibi sorular sayesinde klasik yaklaşımın dışına çıkarak UFRS’yi teknik olarak irdelemek yerine UFRS’yi günümüz politik-ekonomik ideolojileri ışığında tartışmak mümkün olacaktır. Harvey’e (2005) göre üzerinde yeterince durulmayan yaklaşım, neoliberal düzenlemelerin çağımız düzeninin planlı bir ürünü, hatta açık veya gizli sistematik bir direktme olduğudur. Bu bağlamda çalışmanın amacı neoliberal ideolojinin uluslararası finansal raporlama standartlarının oluşumu ve yaygınlaşmasındaki etkisini tartışmak bir diğer değişle uluslararası finansal raporlama standartlarını neoliberalizmin bir ürünü olarak ele almaktır.

2. Yeni Dünya Düzeni Olarak Neoliberalizm

II. Dünya Savaşı sonrası yüksek enflasyon ve işsizlik sorununa çözüm olarak uygulanan devletin markete etkin müdahalesi ve kamulaştırma içeren Keynesyen ekonomi modeli dönemin ihtiyacı olan hızlı toparlanı sağlasa da 1973 petrol krizi sonrası artan işsizlik ve enflasyon, etkisizleşmiş özel sektör, yüksek kamu harcamaları ile cari açıklar global bir krizi alevlendirmiştir (Lapavitsas, 2005, s.33). Neoliberalizm ise bu dönemde yaşanan ekonomik çöktüşlere hükümetlerin bir tepkisi olarak benimsenmiş ve çağımızın baskın politik-ekonomik düşüncesi olmuştur. İngiltere ve ABD başta olmak üzere, Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile kurulan ülkelerden Yeni Zelanda ve İsveç gibi klasik sosyal demokrat ve refah düzeyi yüksek ülkelere kadar pek çok ülke kendi isteğiyle ya da baskılar sonucu tamamen ya da kısmen neoliberal sistemi benimsemiş ve düzenlemeler yapmıştır (Harvey, 2007, s.23).

³ UFRS’ini uygulayan ülkeler ve bu ülkelerde uygulamanın kapsamı ile ilgili detaylı bilgi için bakınız; <http://www.ifrs.org/Use-around-the-world/Pages/Jurisdiction-profiles.aspx>

Neoliberalizmin teorik temelinde ilk olarak Manchester liberalizminin laissez-faire ekonomisine ve serbest ticarete dayanan ve daha sonra Milton Friedman ve Chicago Üniversitesi ile özdeşleşmiş market rekabetini savunan, ekonomik kararlarda bireyin rolünü vurgulayan ve devletin marketi düzenlemesine ve markete devlet müdahalesine karşı çıkan ekonomik sistem bulunmaktadır (Palley, 2004, s.20). Klasik liberalizm ile neoliberalizm arasındaki temel fark da buradan doğmaktadır. Klasik liberallere göre marketin etkinliği/verimliliği mal ve hizmetin üretim ve dağıtımının sağlanması ile ölçülürken, neoliberallere göre market doğası gereği iyi, bireylere ve toplum geneline faydalıdır (Prechel ve Harms, 2007, s.4).

Harvey ilk bakışta neoliberalizmi "...insanların refahının en iyi bir şekilde güçlü özel mülkiyet hakkı, serbest market ve serbest ticaret kavramlarıyla karakterize edilmiş bir kurumsal çerçeve içerisinde bireysel yatırım özgürlük ve yeteneklerinin liberalleşmesi ile ilerletilebileceğini öne süren -ki bu vaatleri oldukça cezbedicidir- bir politik-ekonomik teori" olarak tanımlamaktadır (2005, s.2). Neoliberal düşüncenin temel özelliği ise bahsi geçen bu bireysel özgürlüklerin garantisinin serbest market ve ticaret olduğu varsayımıdır (Harvey, 2005, s.7). Neoliberalizm reformları, bağımsız yönetilen anti-enflasyonel para politikaları, hükümetlerin öngörülen bütçeyi başarmaları için makro düzeyde mali uygulamalar ve ticareti liberalleştirmek ve özel sektörü genişletmek için mikro düzeyde reformlar şeklinde gruplandırılabilir (Ellwood ve Newberry, 2007, s.554).

Küresel neoliberal düzen uygulanmasının ilk örneği Güney Amerika ülkesi olan Şili olmuş, daha yerleşmiş şekli ile de 1979'da İngiltere ve 1981'de ABD'de yaşanmıştır (Munck, 2005, s.62). 1973'te Şiş'i de Pinochet'in askeri darbe yönetimi neoliberalizmin beşiği Chicago Üniversitesi'nde eğitim almış ekonomistleri ile neoliberal ekonomi politikalarını uygulamaya koymuştur. Bu bağlamda IMF kredileri alınmış, kamu varlıkları ve sosyal sigortalar özelleştirilmiş, doğal kaynaklar özel şirketlerin kullanımına açılmış, yabancı yatırım ve serbest ticaret düzenlemeleri getirilmiştir (Harvey, 2005, s.8). İngiltere ise 1979'da Muhafazakâr Parti ile iktidara gelen dönemin başbakanı Margaret Thatcher'ın neoliberal İngiltere'de yeni düzenin kurucusu olmuştur. 1979'a kadar İngiltere'de pek çok kamu hizmeti devlet tarafından verilmekte, kamu harcamaları GSMH'nın içerisinde önemli bir yer tutmakta iken Thatcher telefon, gaz, elektrik, su gibi pek çok kamu sektöründe özelleştirmeye giderek devletin ekonomideki payını daraltarak özel sektörün güçlenmesini sağlamıştır (Ellwood ve Newberry, 2007, s.554). ABD'de ise Reagan yönetimi benzer neoliberal düzenlemeler yapmış; devlet müdahalesini kısıtlama, vergi kesintileri, bütçe kesintileri, sendikaların ve meslek gruplarının güçsüzleştirilmesi gibi pek çok uygulama getirmiştir (Harvey, 2005, s.24).

Neoliberal politikaları uygulayan hükümetler, rollerinin toplumun ihtiyaçlarına odaklanmak değil iyi bir iş çevresi oluşturmak olduğu fikrini benimsemektedir. İyi iş çevresi oluşturmak ise daha aktif bir serbest market oluşturmak ve bu markette işlem yapan bireylerin özgürlüğünü sağlamaktan geçmektedir. Sonuç olarak örneğin ABD'de nüfusun en üst %1'inin sahip olduğu varlıklar 1974 yılında %20,5 iken 1990 yılına gelindiğinde %38,5'e çıkmış; ekonomi yüksek zenginlik üretirken bu zenginliğin tüm topluma dağılımı adil olmamıştır (Prechel ve Harms, 2007, s.14). Neoliberalizm ile devlet-toplum ilişkisinde öne çıkan toplumsal fayda yerine bireyselleşme, Thatcher'ın şu meşhur sözleriyle açıkça ortaya konmaktadır (Prechel ve Harms, 2007, s.4):

"... 'Bir sorunum var, bununla baş etmek hükümetin işi!' veya 'Bir sorunum var, onunla başa çıkmak için devlet desteği alacağım!', 'Evsizim, hükümet beni barındırmalı!' algısının verildiği bir dönemden geçtik ve böylece insanlar sorunlarını topluma yansıtıyorlar ve ama toplum kim? Öyle bir şey yoktur. Kadınlar, erkekler ve aileler vardır. Hiçbir hükümet insanların aracılığı olmadan bir şey yapamaz ve kendilerine önce insanlar bakmalıdır." ⁴

Bu perspektiften, sermaye birikimini canlı tutmak amacıyla finansallaşma ve küreselleşme stratejisini uygulayan neoliberal düşünceye göre devletin asli görevi, piyasaların varlığını ve işleyişini korumaktır.

⁴ Margaret Thatcher'ın 23 Eylül 1987'de Douglas Keay'e verdiği röportajın tamamı için bakınız: <http://www.margarethatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=106689>

Piyasalar çeşitli riskleri de içinde barındırmaktadır ancak bireyler, riski göze alarak özgürce kendileri karar verirler ve sonuçlarına katlanırlar; devlet onları piyasalara karşı koruma mekanizması değildir. Harvey'e göre neoliberalizmin bu yaklaşımı aslında borç vereni korumayacağı anlamına gelmeliyse de uygulamada tam tersi karşımıza çıkmakta, ekonomik kriz dönemlerinde batan finans kuruluşları, devlet tarafından kurtarılmaktadır (2005, s.74). Bu durum piyasaların finansallaşması ile finans kuruluşlarının günümüz neoliberal politikalarında ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Şirketler açısından bakıldığında ise finansallaşan piyasalar, şirketlerarası rekabetin mal veya hizmet üretiminden ziyade finansal araçların etkin kullanımı ve kısa vadede şirket değerini artırma baskısını doğurmaktadır ve dönüşüm içerisinde finansal piyasaların ve yöneticilerin kısa dönemli finansal hedefleri şirketlerin sürekli yükselen kazanç ve hisse senedi değerlerine sahip olmasını gerektirmektedir (Crotty, 2003, s.3). Öte yandan, hükümetler rekabetçi tutumlarını sürdürmekte ve özel sektörü genişletme çabalarına devam ettirmekle beraber, neoliberalizm sosyal politikalar açısından her ülkede kendi iç dinamiklerine göre farklı düzeylerde uygulanacağını söylemek doğru olacaktır. Örneğin Avrupa'da refah devleti anlayışı bir şekilde varlığını devam ettirmekte, kamu refah harcamaları halen artmakta ve toplum tarafından da bu yönde talep almaktadır (MacGregor, 2005, s.144).

3. Neoliberalizm, Muhasebe ve UFRS

Uluslararası muhasebe standartlarının geliştirilmesi süreci ve bu süreçte rol alan aktörlerin incelenmesi, bir başka deyişle muhasebe standartlarının mevcut konumlarına nasıl geldiğini anlayabilmek muhasebe standartlarına daha geniş bir perspektiften bakmaya olanak sağlaması açısından önem arz etmektedir. UFRS'nin sorgusuz kabulüne dikkat çeken Young (2006), “verilenler” ve “alınanlar” kavramları⁵ ile uluslararası muhasebe standartlarının kabul edilmesini sorgulamaktadır (s.581). Yazara göre *verilenler* düşünce ve hareketlerimizin temelini oluşturan dillendirilmemiş ve hatta çoğu zaman fark edilmemiş varsayımlarken *alınanlar* ise pek çok varsayım arasından yapılan seçimler olup UFRS sürecinde insanların algıları ile oynanarak verilenler onlara alınanlar gibi gösterilmektedir. Bunun yapılma nedeni ise insanların sorgulamasının önüne geçilmesinin amaçlanmasıdır ki bu durum Harvey'in (2005, s.5) dominant düşüncenin sorgusuz kabul görmesi savını destekler niteliktedir.

Standart koyucuların neoliberal politikaların uygulayıcısı olup olmadıkları konusunun ise IASB komitesi üyelerinin politik yaklaşımları açısından incelenmesi mümkün olabilmektedir. Elbette IASB üyeleri bağımsız uzman bilgisine sahiptirler ancak bu onların apolitik oldukları anlamına gelmemektedir. Jerry ve Nölke'ye göre uzman bilgisi her zaman politiktir çünkü; ‘teknik’ konular söz konusu olsa dahi bu uzmanlar bir sosyo-politik ve politik-ekonomik ortamdan gelen teorik bakış açılarını yansıtacak şekilde yola çıkarak teknik çözümler üretirler (2005, s.578). Bir diğer deyişle politik bir varlık olan insan doğası gereği standartların apolitik uzmanlar tarafından hazırlanması mümkün değildir. Öyle ise önemli olan nokta standart koyucuların kimler oldukları, hangi politik-ekonomik düşünce çerçevesinde hareket ettikleridir. Rakamsal olarak bakıldığında 131 şirket ve organizasyonu IASB ve EFRAG komitelerine bağlayan yönetim ağında üretim sektörünün iki katı kadar finansal sektör bulunmaktadır (Jerry ve Nölke, 2005, s.578).

Nölke ve Perry'ye göre ise muhasebe paradigmalarının seçimi rakamların doğru ölçülmesi/hesaplanmasından ziyade, finans ve üretim yaklaşımları arasından seçim yapma ile ilgilidir (2007, s.1). Ancak, literatürde muhasebe düzenlemeleri ile ilgili farklı teorik yaklaşımlar olmakla beraber, bunların çoğu muhasebede yapılan düzenlemeleri, uygulamalı ekonominin bir unsuru olarak ele almaktadırlar. Bu nedenle neoliberal ideolojinin muhasebe standartlarına direkt etkisinin ve sonuçlarının yeterli düzeyde ele alınmadığı görülmektedir. Literatürde UFRS'yi ele alan çalışmaların genellikle; muhasebede birlik, ülkeler arası farklılıklar, bu farklılıkların neden olan faktörler, kavramsal çerçeve, UFRS uygulamaları ve sonuçları (örn. Erb ve Pelger, 2015; Fuad vd., 2019; Lin vd., 2019; Peng ve Bewley, 2010; Shima ve Yang, 2012;

⁵ Verilenler ve alınanlar kavramları ile ilgili daha detaylı bilgi için bakınız; West 1989, s. 90.

Young, 2006) gibi konulara odaklandıkları ortaya çıkmaktadır. Türkiye kaynaklı araştırmalar incelendiğinde de benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde yapılmış pek çok çalışma da benzer şekilde UFRS'nin gerekliliği, etkileri ve sonuçları üzerinde durmuş ve pek çok çalışmada da uluslararası muhasebe standartları ışığında neler yapıldığı ve/veya bu yolda nelerin yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur (örn. Aksu ve Köseadağ, 2006; Alp ve Üstündağ, 2009; Arsoy ve Sipahi, 2007; Ayboğa, 2002; Bekçi, 2007; Çelik, vd., 2007; Çürük, 2009; Kaymaz ve Karaibrahimoğlu, 2011).

Her ülkenin tarihi, yasal, ticari ve ekonomik ikliminin kendine has bağlamsal koşullara neden olduğu gerçeğinden hareketle, muhasebe reformları sürecinde de bu bağlamsal faktörlerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. UFRS'ye pek çok ülkede yasal olarak uyum sağlanmış olsa da bu bağlamsal koşulların göz ardı edilmesi, UFRS'nin fiili adaptasyonunda problemler yaşanmasının önemli nedenlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir (Tsunogaya ve Chand, 2012, s. 117). Öte yandan, genel kabul görmüş algı, globalleşme nedeniyle uluslararası standartlara ihtiyacın kendiliğinden organik olarak doğmuş olduğudur. Globalleşmenin ise daha güçlü rekabet, refah ve demokrasi artırımı sağlayan kaçınılmaz, durdurulamaz ve olumlu bir süreç olarak ele alındığı görülmektedir ve fakat gerçekte globalleşme, kapitalist koalisyonlar tarafından yönetilmekte ve neoliberalizmin uluslararası yüzünün ayrılmaz bir parçası durumunda konumlandırılmaktadır (Johnston ve Saad-Filho, 2005, s.2). Diğer neoliberal düzenlemelerde olduğu gibi uluslararası standartların propagandası da çeşitli kanallar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. 1960 ve 1970'li yıllarda Business Week, The Wall Street Journal, The New York Times, Barron's, Dun's Review, Fortune and Forbes gibi pek çok medya kuruluşunda ve Journal of Accountancy'de muhasebe uygulamalarındaki çeşitlilik ve esneklik, standardizasyonun faydaları tartışılmıştır (Young, 2006, s.583). Bir diğer deyişle standardizasyon için kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, uluslararası kuruluşlar hazırladıkları raporlar ile ülkeler üzerinde muhasebe sistemlerinde değişikliğe gidilmesi konusunda tavsiye vermekte, hatta baskı oluşturarak mecburi bir eşbiçimciliğe neden olmaktadır (Judge vd., 2010, s.163). Bu bağlamda Türkiye örneğine bakıldığında IMF ve Dünya bankasının muhasebe standartlarının kabulü konusunda etkin rol aldıkları görülmektedir. Örneğin, 2004 yılı IMF 4. gözden geçirme niyet mektubunda Türkiye, uluslararası standartlarla uyumlaştırılmış en az 20 muhasebe standardı yayınlamayı IMF'in isteği doğrultusunda taahhüt etmiştir (Bekçi, 2007, s.28). Bir diğer örnekte Dünya Bankası, 2007 yılına ait raporunda finansal raporlamanın temelini oluşturan Türk Ticaret ve Vergi Usul Kanunlarının firmaların finansal aktiviteleri ve performansları ile ilgili tüm bilgi kullanıcılarına şeffaf ve doğru bilgi üretimi için yeterli düzenlemeler getirmediğini ifade etmektedir (Bekçi, 2007, s.28).

Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu (TMSK) 2010 yılı raporunda temel görevini "...denetlenmiş finansal tabloların sunumunda finansal tabloların ihtiyaca uygun, gerçek, güvenilir, dengeli, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir nitelikte olmaları için ulusal muhasebe ilkelerinin gelişmesi ve benimsenmesini sağlayacak ve kamu yararı için uygulanacak ulusal muhasebe standartlarını saptamak ve yayımlamaktır." şeklinde belirtmektedir (TMSK, 2010, s.5). 2/11/2011 tarihli Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun teşkilat ve görevleri hakkında kanun hükmünde kararname ile TKG'nın görevi "...finansal tabloların; ihtiyaca uygunluğunu, şeffaflığını, güvenilirliğini, anlaşılabilirliğini, karşılaştırılabilirliğini ve tutarlılığını sağlamak amacıyla, uluslararası standartlarla uyumlu Türkiye Muhasebe Standartlarını oluşturmak ve yayımlamak." olarak değiştirilmiştir (Resmî Gazete, 2011). Bu iki görev tanımı incelendiğinde, ulusal muhasebe ilkelerinin gelişmesi ve benimsenmesine katkı yapacak standartların oluşturulmasına yapılan vurgu kaldırılmış, yerine uluslararası muhasebe standartlarına uyumlu standartların oluşturulması ifadeleri getirilmiştir. Bu noktada önemli olan husus; uluslararası standartların ihtiyaca uygun, şeffaf, güvenilir, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir ve tutarlı olduğunu peşinen kabul eden bir yaklaşım izlenmiş olması ve kurumun görev tanımında uluslararası standartların meşruiyetini sağlamak amacıyla bu sıfatların ardı ardına sıralanmış olmasıdır. Görev tanımındaki "uluslararası standartlarla uyumlu Türkiye Muhasebe Standartlarını geliştirmek ve yayımlamak" ifadesinin kurumun amaçlarından biri olarak ortaya konmuş olması da bu yaklaşımı net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Yukarıda sunulan bilgilerin yanında UFRS kavramsal çerçevesi daha yakından incelendiğinde, yaşanan çeşitli değişimlerin neoliberal politikalar ile uyduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, Zhang (2010) Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu ile Finansal Raporlama Standartları Kurulu'nun 2010 yılında yayınladığı Finansal Raporlama için Kavramsal Çerçeve'yi incelemekte ve çerçevenin nasıl neoliberal serbest pazar ideolojisine dayanan teoriler doğrultusunda şekillendiğini tartışmaktadır. Yeni kavramsal çerçeve ile finansal raporlama bilgi kullanıcıları kavramının kapsamı daraltılmış ve 1989 kavramsal çerçevesinde “mevcut ve potansiyel yatırımcılar, çalışanlar, borç verenler, tedarikçiler ve diğer ticari kreditorler, müşteriler, devlet ve devlet kurumları ve kamu” şeklinde listelenmiş olan temel kullanıcılar yeni çerçeve ile “mevcut ve potansiyel yatırımcılar, borç verenler ve diğer kreditorler” olarak yeniden düzenlenmiştir (Zhang, 2010, s.8). Genel amaçlı finansal raporlamanın amacı ise “...mevcut ve potansiyel yatırımcılar, borç verenler ve diğer kreditorlere, kaynak sağlama kararlarını almakta raporlanan kuruluş ile ilgili finansal bilgi sağlamaktır” şeklinde ifade edilmiştir⁶ (IASB, 2010, s.9). Finansal raporlamanın amacındaki bu değişim, finansal raporların hazırlanmasında öncelikli olarak bu kullanıcıların ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulacağı ve dolayısıyla standartların hazırlanmasında bu grupların isteklerinin karşılanmasının söz konusu olacağı izlenimi yaratmaktadır (Zhang, 2010, s.10). Temel bilgi kullanıcılarının finansal aktörlere indirgenmesi, neoliberalizmin finansallaşma olgusunun muhasebe standartlarına açık bir yansıması olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Kavramsal çerçevede dikkat çeken bir diğer nokta ise eski kavramsal çerçevelerde finansal raporlamanın en önemli özelliklerinden biri olmuş ve yakın geçmiş muhasebe söylemlerini şekillendirmiş finansal raporlamanın esaslarından biri olan (Erb ve Pelger, 2015, s. 14) güvenilirlik (reliability) kavramı yerine, gerçeğe uygun temsil (faithful representation) kavramının getirilmiş olmasıdır (Zhang, 2010, s.12). Finansal bilginin gerçeğe uygun temsili için ise “tam, tarafsız ve hatasız” olma özelliklerini barındırması gerektiği yine kavramsal çerçevede vurgulanmaktadır (IASB, 2010, s.18). Öte yandan, sunulan bilginin hatasız olması noktasına da açıklık getiren yeni kavramsal çerçeve, hatasız olmanın kesin olarak doğru (accurate) anlamına gelmediğini belirtmektedir. Sunulan tutar tahmini ise bunun açıkça belirtilmesi ve tahminin yapısı ve kısıtlarının açıklanması ve tahmin hesaplaması için uygun yöntemin seçilip, yöntemin hatasız uygulanması koşuluyla bilginin hatasız olacağı ifade edilmektedir (IASB, 2010, s.18; IASB, 2018, s.27). Güvenilirlik kavramı yerine gerçeğe uygun temsil kavramının yeni kavramsal çerçevede tercih edilmesi, UFRS konusunda en fazla tartışılan ve güvenilir olmamakla eleştirilen gerçeğe uygun değer (fair value) tekniği için meşruiyet sağlanması olarak düşünülebilir. Nitekim bir varlığın tahmini değerinin hesaplanması, o varlığın gelecekte alacağı değer bugüne indirgenmesini⁷ de kapsamaktadır ve bu nedenle geleceğe dair varsayımların kesin ve net olmaması gayet doğaldır (Perry ve Nölke, 2006: 562). Gerçeğe uygun değer tekniği IASB tarafından teşvik edilen, gelir tablosundaki nakit akışları yerine bilançodaki varlık değerlerine dayanarak performans değerlemesi yapan bilanço yaklaşımı nedeniyle daha da önem kazanmaktadır (Perry ve Nölke, 2006, s.563).

4. Sonuç

Neoliberalizm politikaları muhasebe mesleği ve uygulamalarını etkilemiş ve halen etkilemeye devam etmekle birlikte özellikle neoliberal düzenlemelerin planlı birer ürün olduğu ve küresel olarak çeşitli kurumlarca sistematik bir şekilde dayatıldığı hususu göz ardı edilmektedir (Harvey, 2005). Bu doğrultuda, çalışmanın amacı neoliberalizmin uluslararası raporlama standartlarının oluşumu ve küresel olarak

⁶ Bu tanımlama çerçevenin 2018 yılında revize edilmiş halinde aynen korunmuştur; bakınız; IASB (2018, s.19).

⁷ Burada bugüne indirgenmiş değer ile kastedilen gelecekte bir zamana ait piyasa değerinin hesaplanarak indirgenmesi değil, hesaplanmanın yapılacağı gün varlığa piyasada verilen fiyattır. Nitekim o fiyat aslında o varlığın gelecekteki tahmini değerinin fiyat verenler tarafından günümüzde indirgenmiş değeridir.

yayılmasının etkisini tartışmak; diğer bir ifade ile neoliberalizmin bir ürünü olarak uluslararası finansal raporlama standartlarını ele almaktır.

Neoliberalizm özetle piyasa rekabetini savunan, ekonomik kararlarda bireyin rolünü vurgulayan ve devletin piyasaları düzenlemesine ve müdahalesine karşı çıkan ekonomik sistemdir. Bu çerçeveden hareketle, devletin görevi piyasaları yönetmek değil onun varlığını ve işleyişini güvence altına almaktır ki bu misyon devletin bireylerle, toplumla, şirketlerle ve piyasalarla ilişkisini doğrudan şekillendirmektedir. Söz konusu, finansal raporlama standartları olduğunda diğer pek çok alanda olduğu gibi UFRS'nin küresel olarak benimsenmesi de çeşitli güçlü kanallar (akademik yayınlar, haberler, kurum raporları vb.) aracılığı ile gerçekleşmiştir. Örneğin, Türkiye'de bu kanallardan özellikle IMF ve Dünya Bankası'nın uluslararası standartların benimsenmesinde etkili oldukları görülmektedir.

UFRS 2010 kavramsal çerçevesi ile bilgi kullanıcılarının kapsamının daraltılarak direkt finansal aktörler ile kısıtlandırılması ve finansal raporlamanın bu aktörlerin karar alma hususunda gerekli bilgiler içermesi şeklindeki değişim, raporlama standartlarında ekonomik ve toplumsal ihtiyaçtan piyasa ihtiyacı yönüne yaşanan odak kaymasının, başka bir ifadeyle piyasaların finansallaşmasının en önemli göstergesidir. Öte yandan raporlamanın en önemli unsurlarından biri olagelmış güvenilirlik kavramı yerine gerçeğe uygun temsil kavramının getirilmesi, sunulan finansal verilerin doğruluğunun değerlemede kullanılan yöntem ve etkileyici unsurların açıkça raporlanması hususuna indirgenmiş olduğunu göstermekte ve bu değişim eleştiriye açık konulardan biri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye standartları bağlamında ise UFRS'nin kabulü sonrasında raporlamada niteliği artııcı ilkelerin benimsenmesi ve ulusal standartların oluşturulması amacından sapılarak doğrudan uluslararası finansal raporlama standartlarına uyumlu standartlar oluşturma amacına, bir diğer ifade ile UFRS'nin uygulanmasını sağlama amacına evirildiği görülmektedir. Bu durum uluslararası standartların sorgusuz idealize edildiğine ve mevcut neoliberal yapının dışına çıkılmasının mümkün olmadığı ön kabulüne işaret etmektedir.

Kaynakça

- Aksu M. ve Köseadağ A. (2006). Transparency and disclosure scores and their determinants in the Istanbul stock exchange. *Corporate Governance: An International Review*, 14(4), 277-296.
- Alp A. ve Üstündağ S. (2009). Financial reporting transformation: the experience of Turkey. *Critical Perspectives on Accounting*, 20, 680-699.
- Arsoy, A. P. ve Sipahi, B. (2007). International financial reporting standards X for small and medium sized entities and the Turkish case. *Ankara University Journal of Political Sciences*, 62(4), 31-48.
- Ayboğa, H. (2002). Globalleşme sürecinde muhasebe alanındaki gelişmelere göre ülkemizin durumu. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(5), 39-55.
- Ball, R. (2006). International Financial Reporting Standards (IFRS): pros and cons for investors. *Accounting and business research*, 36(sup1), 5-27.
- Celik, O. ve Ecer, A. (2009). Efficiency in accounting education: evidence from Turkish universities. *Critical Perspectives on Accounting*, 20(5), 614-634.
- Cooper, D. J. ve Robson, K. (2006). Accounting, professions and regulation: Locating the sites of professionalization. *Accounting, Organizations and Society*, 31(4), 415-444.
- Crotty, J. (2003). The neoliberal paradox: The impact of destructive product market competition and impatient finance on nonfinancial corporations in the neoliberal era. *Research Brief*, 5, 1-7.
- Curuk, T., (2009). An analysis of the companies' compliance with the EU disclosure requirements and corporate characteristics influencing it. A case study of Turkey. *Critical Perspectives on Accounting*, 20, 635-650.
- Ellwood, S. ve Newberry S. (2007). Public sector accrual accounting: institutionalising neo-liberal principles?. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 20(4), 549-573.

- Erb, C., ve Pelger, C. (2015). Twisting words”? A study of the construction and reconstruction of reliability in financial reporting standard-setting. *Accounting, Organizations and Society*, 40, 13-40.
- Fuad, F., Juliarto, A. ve Harto, P. (2019). Does IFRS convergence really increase accounting qualities? Emerging market evidence. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 24(48), 205-220.
- Gomes, D., Carnegie, G. D., Napier, C. J., Parker, L. D. ve West, B. (2011). Does accounting history matter?. *Accounting History*, 16(4), 389-402.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press: New York.
- Harvey, D. (2007). Neoliberalism as Creative Destruction. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 610, 21-44.
- IASB (2010). International Accounting Standards Board, *Conceptual Framework for Financial Reporting* <http://www.ifrs.org/News/Press-Releases/Documents/ConceptualFW2010vb.pdf>
- IASB (2018). International Accounting Standards Board, “Conceptual Framework for Financial Reporting” <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2021/issued/part-a/conceptual-framework-for-financial-reporting.pdf>
- Johnston, D. ve Saad-Filho, A. (2005). *Neoliberalism--A Critical Reader*, Pluto Press: Londra.
- Judge, W., Li, S. ve Pinsker, R. (2010). National adoption of international accounting standards: An institutional perspective. *Corporate Governance: An International Review*, 18(3), 161-174.
- Lapavitsas, C. (2005). Mainstream economics in neoliberal era. Johnston D. ve Saad-Filho A. (Ed.), *Neoliberalism--A Critical Reader* içinde (ss. 30-40). Pluto Press.
- Lin, S., Riccardi, W. N., Wang, C., Hopkins, P. E. ve Kabureck, G. (2019). Relative effects of IFRS adoption and IFRS convergence on financial statement comparability. *Contemporary Accounting Research*, 36(2), 588-628.
- MacGregor, S. (2005). The welfare state and neoliberalism. Johnston D. ve Saad-Filho A. (Ed.), *Neoliberalism--A Critical Reader* içinde (ss. 142-148). Pluto Press.
- Nölke A. ve Perry J. (2007). The power of transnational private governance: Financialization and the IASB. *Business and Politics*, 9(3), 1-27.
- Palley, T. I. (2005). From keynesianism to neoliberalism: Shifting paradigms in economics. Johnston D. ve Saad-Filho A. (Ed.), *Neoliberalism--A Critical Reader* içinde (ss. 20-29). Pluto Press.
- Peng, S. ve Bewley, K. (2010). Adaptability to fair value accounting in an emerging economy: A case study of China's IFRS convergence. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 23(8), 982-1011.
- Perry, J. ve Nölke, A. (2006). The political economy of international accounting standards. *Review of International Political Economy*, 13(4), 559-586.
- Prechel, H. ve Harms, J. B. (2007). Politics and neoliberalism: Theory and ideology. *Research in Political Sociology*, 16, 3-17.
- Resmî Gazete (2011). Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’nun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Tarih: 26/9/2011, No:660. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/201111102-5.html>
- Shima, K. M., ve Yang, D. C. (2012). Factors affecting the adoption of IFRS. *International Journal of Business*, 17(3), 276.
- TMSK (2010). Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu 2010 Yılı Faaliyet Raporu http://www.kgk.gov.tr/custom_page-253-yillik-faaliyet-raporlari-.html
- Tsunogaya, N., ve Chand, P. (2012). The complex equilibrium paths towards international financial reporting standards (IFRS) and the Anglo-American model: the case of Japan. *The Japanese Accounting Review*, 2, 117-137.

Young, J. J. (2006). Making up users. *Accounting, Organizations and Society*, 31(6), 579–600.

Zhang, Y. (2011). Accounting and Neoliberalism: A critical reading of IASB/FASB's Conceptual Framework for Financial Reporting 2010. *Critical Perspectives on Accounting Conference 2011*, 01-22. http://elsevier.conferenceservices.net/resources/247/2182/pdf/CPAC2011_0037_paper.pdf

Güvenli Bir Gelecek için Profesyonel Liderlik ve Yenilikçi Kurum Kültürü

Halim Kadri ÖZTÜRK¹

Özet

Ulusal ve uluslararası piyasalarda artan karşılıklı bağımlılığın etkisiyle rekabetin yoğunluğu, piyasa değişikliklerine ilişkin belirsizlik ve rekabet etme baskısı önemli ölçüde artmıştır. Savaşlar, salgınlar ülke bazlı krizler sürekli değişen piyasa şartları yönetim üzerinde yeni taleplerin oluşmasına neden olmaktadır. Ekonomik olarak başarılı olmak, piyasadaki değişikliklere esnek bir şekilde tepki verebilmek ve bu yolla dinamik pazarlarda uzun vadede ayakta kalabilmek için kısa süre içinde yeni stratejiler geliştirebilmek ve çalışanların en iyi performansı elde edebilmesi için motive edilmeleri yönetim tarafından profesyonelce tasarlanması gerekmektedir. Anlaşıyor ki, uzun vadeli başarı için ön koşul küreselleşen ve aynı zamanda belirsizliklerin yaygınlaştığı dünyada yenilikçi bir kurum kültürü oluşturmak ve çalışanları profesyonel liderlik yoluyla en yüksek performansa ulaşmaları için motive etmek, işletmeler için kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bağlamda bu yazında literatüre de katkıda bulunabilmek amacıyla, iki araştırmacının yukarıda bahsi geçen konulara cevap olarak geliştirmiş oldukları iki model ele alınacaktır. Bu modeller “Mükemmeliyet merkezi kültürü” (das Modell der Center of Excellence Kulturen) (Frey, 1996a, b; 1998; Frey & Schulz-Hardt, 2000) ve Liderlik modelidir (das Prinzipienmodell der Führung) (Frey, 1996a, b; 1998; Frey, Kerschreiter & Mojzisch, 2001; Frey, Peus & Jonas, 2004).

Anahtar Kelimeler: Mükemmeliyet Kültürü, Liderlik Modeli, Yenilikçi Kültür

Professional Leadership and Innovative Corporate Culture for a Safe Future

Abstract

With increasing interdependence in national and international markets, the intensity of competition, uncertainty about market changes and the pressure to compete have increased significantly. Wars, pandemics, country-based crises and ever-changing market conditions place new demands on management. In order to be economically successful, to react flexibly to changes in the market and thus to survive in dynamic markets in the long term, it is necessary for management to develop new strategies in a short period of time and to professionally design the motivation of employees to achieve the best performance. Apparently, it has become inevitable for businesses to create an innovative corporate culture and motivate employees to achieve the highest performance through professional leadership in a globalized world where uncertainties are widespread as a prerequisite for long-term success. In this context, in order to contribute to the literature, two models developed by two researchers in response to the aforementioned issues will be discussed. These models are "Center of Excellence Culture" (das Modell der Center of Excellence Kulturen) (Frey, 1996a, 1996b, 1998; Frey & Schulz-Hardt, 2000) and Leadership (das Prinzipienmodell der Führung) (Frey, 1996a, 1996b, 1998; Frey, Kerschreiter & Mojzisch, 2001; Frey, Peus & Jonas, 2004).

Keywords: Culture of Excellence, Leadership Model, Innovative Culture

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Etik kurul kararı gerektirmemektedir.
Çıkar Beyanı	Yazar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmada çıkar ilişkisi bulunmamaktadır.

¹ halimozturk61@hotmail.com

1. Giriş

Kurumun değerlerinin ve yönetim anlayışının çağın gerektirdiği koşullara göre evrilmesi, varlığını devam ettirebilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, yenilikçi fikirlere açık olmak, onları araştırmak, onlara uygun gelecek planları yapmak, çalışanları ve yöneticileri bu durumlar için eğitmek kaçınılmaz olmuştur. Bunlar gerçekleştirebilen bir işletmede yaratıcılık; yeni ve farklı düşünme biçimlerini üretmek, inovasyon; yaratıcı fikirlerin örgüt yapısında başarılı bir şekilde uygulanması (Amabile vd. 1996, s.1155) kolaylaşacağından, rakiplere üstünlük sağlanabilecektir.

Bahsi geçen bu süreci yürütecek olan elbette bu işe uygun bir liderdir. Liderlik davranışları ve yönetim stili bu bağlamda büyük önem arz etmektedir. Liderlerin bu değişim süreci içerisinde en önemli vazifesi, öncelik sırasını belirlediği ve farklılığıyla farkındalık yaratabilecek bir değişim sürecini uygulamaktır. Bu çerçevede iş görenlerin performansı da yöneticilerin, onlardan bu bağlamdaki beklentileri ve onlara karşı göstermiş olduğu tutumlar belirleyecektir (Sparrow 2010, s.40). Liderin iş görenlere kendilerinden ne beklendiğini açık ve net olarak ifade edebilmesi ve bunu kurallar ile desteklemesi, yeniliğe ve de değişime açık olması, bu bağlamda iş görenlere fırsat vermesi vb. liderlik özelliklerine, yönetim anlayışına ve olması gereken işletme kültür yapısına, modellerini inceleyeceğimiz yazarların perspektifinden bakabilmek için bu modelin ilki olan “mükemmeliyet merkezi kültürü” ü ilk olarak açıklanacaktır.

2. Mükemmeliyet Merkezi Kültürü

Mükemmeliyet merkezi ile, en yüksek standartlara bağlı ve bu standartlarda lider olan ekipler, departmanlar veya tüm şirketler kastedilmektedir. Bahsi geçen mükemmellik: yenilikçi ürünler, hizmet performansı, pazar değişikliklerine uyum vb. kriterler ile ilgilidir (Frey, 1998; Frey vd. 2001). Böyle bir üst düzey performans, mükemmellik kültürüne karşılık gelmektedir. Tam olarak modelin neler içerdiğine bakılacak olursa, şu şekilde bir sıralama yapılabilir. 1) Müşteri odaklılık kültürü, 2) Kıyaslama kültürü, 3) Değer yaratma kültürü, 4) Girişimcilik kültürü, 5) Eleştirel rasyonalizm kültürleri a) Problem çözme kültürü, b) hata kültürü, c) öğrenme ve gelecek kültürü, d) anlaşmazlık ve çatışma kültürü, d) soru sormak ve merak kültürü, e) hayal gücü ve yaratıcılık kültürü, 6) Takım ve Sinerji kültürü, 7) Sivil cesaret kültürü, 8) Uygulama kültürü, 9) yeniden oluşturma kültürü.

Müşteri Odaklılık Kültürü:

Bu kültürün uygulanabilmesi için her iş görenin ve her departmanın kendisini bir hizmet merkezi olarak tanımlaması, ayrıca süreç, ürün ve hizmetlerinde maksimum müşteri memnuniyeti hedefinin peşinden koşması gerekmektedir. Müşteri, nihai olarak işveren olduğu için hizmetlerin kalitesine karar verici pozisyonundadır.

Müşteri memnuniyeti birinci önceliktir. Bu bağlamda her iş gören- doğrudan müşteri teması olsun ya da olmasın- müşterinin ihtiyaçlarını, endişelerini bilmeli ve süreçleri, ürünleri ve hizmetleri buna göre ayarlamalıdır. Müşteri odaklılık kültürü sadece dış müşteriyi değil aynı zamanda iç müşteriyi de ifade eder. Her yönetici ve çalışan nihayetinde hizmet verilmesi gereken bir iç müşteridir ama aynı zamanda başkalarına hizmet etmesi gereken bir iç tedarikçidir. Hizmetin hem üreticisi hem de alıcısı konumunda olan iş gören kendisini buna göre şirket içinde bir "hizmet merkezi" olarak görmelidir. Elbette, müşteri odaklı olmak ile işletmenin ekonomik kaygıları arasında bir amaç çatışması olacaktır. Bu durumda amaç; karşılıklı memnuniyeti olabildiğince mümkün kılmak olmalıdır.

Kıyaslama Kültürü:

Kıyaslama kültürüne sahip bir işletmenin departmanları ve çalışanları kendi zayıf ve güçlü yönlerinin neler olduğunu bilmezler. Kendi şirketlerinde hangi süreçlerin ve ürünlerin optimize edilebileceğini görebilmek için bu alanda en iyi olandan faydalanılır. Yalnızca kendi sektörünün dışındaki veya içindeki en iyi şirketler değil, aynı zamanda kendi şirketinde en iyi alanlar da bir kıyaslama noktası olarak kullanılabilir. Ama bu kuru bir taklitten ibaret olmamalıdır aksine kendi alanına en iyi ve uygun şekilde

uygulamayı başarabilmeyi ifade etmektedir.

Değer Yaratma Kültürü:

Her bir çalışanın değer yaratmaya ne gibi katkılarda bulunacakları onlar açısından net olmalıdır. Resmin tamamını görüp, yapacakları işleri ve sağlayacakları katkıları sınıflandırmalıdır. Ayrıca, süreç zinciri analizi açısından, değer yaratmaya katkıda bulunup bulunmadığını ve müşterinin her bir süreç adımı için ödeme yapmaya istekli olup olmayacağını belirlemek için her bir süreç için analiz yapılmalıdır. Katma değer üretmeyen faaliyetler mümkün olduğunca ortadan kaldırılmalıdır. Değer yaratma kültürü, projelerin uygulanmasında ve toplantıların yürütülmesinde (verimlilik, zaman yönetimi) yüksek derecede profesyonellik içermelidir.

İşletme Kültürü:

Her iş gören kendini şirket içinde bir girişimci olarak görmelidir. Tek başına ya da yeteneklerine ve kişiliğine uygun bir ekipte, yüksek performans gösterebilmek ve yeteneklerini girişimci ruhu içinde geliştirebilmek için motive olmalı ve edilmelidir.

Destekleyici yapılar aracılığıyla teşvik edilmesi gereken uygun kaynaklar, beceriler ve yetkinlikler gereklidir. Şirketin, en iyi rakiplerinden önde olabilmesi maksadıyla ürün ve hizmetlerin kalitesini iyileştirmek adına girişimci düşünce ve eylemler uygun kaynaklar ve yetkinlikler aracılığıyla teşvik edilmelidir. Girişimci düşünce ve bu şekilde hareket edebilme, karar vermede bütünsel ve ileri görüşlü bir yaklaşım (yukarı ve aşağı akış süreçlerinin dahil edilmesi), çalışanın kendi sorumluluk alanının ötesinde sürekli bilgi edinme, proaktif hareket etme, inisiyatifi ve istekliliğini gerektirir. Bu bağlamda yöneticilere büyük sorumluluklar düşmektedir.

Yukarıda bahsi geçen iş görenin özellikleri şu şekilde tarif edilmektedir: sorumluluk alan ve birlikte düşünebilen, çerçevenin dışına çıkıp düşünebilen, motive olmuş ve hevesli, kendine güveni olan, üstleri ve iş arkadaşları hakkında eleştirel düşünebilen, şirketin tüm işleyişinden kendini sorumlu hisseden ve iyileştirme önerilerinde bulunan bir iş gören.

Arzu edilmeyen iş gören özellikleri de şu şekildedir: ne yapılacağının söylenmesini bekleyen, sadece kendi alanını düşünen, güvensiz, sadece gerektiği kadarını yapan, eleştiriye kapalı, sorumluluk hissetmeyen, iyileştirme bağlamında bir öneri getirmeyen iş görenler. Ama unutulmamalıdır ki, sahip olunan çalışan türü tesadüfı değildir.

Eleştirel Rasyonalizm Kültürleri:

Bu kültürler, eleştirel rasyonalizmi savunan filozof Karl Popper'in öğretilerine kadar uzanmaktadır. Ona göre bilim, doğrulama ilkesine değil yanlış lama ilkesine (çürütme ilkesi) uymalıdır ve bu temel fikir şirketlere de aktarılabilir. Bu durum zaten var olan güvence altına almakla ilgili değildir (dün iyi olan yarın için de iyidir), daha ziyade eleştirel bir şekilde düşünmekle ilgili olduğu anlamına gelmektedir.

Bu kültürde; değişen durumlar, Pazar koşulları, iş gören ve müşteri ihtiyaçları nedeniyle koşullara uygun yeni çözümler bulunmalıdır. Aşağıdaki kültürler, eleştirel rasyonalizmden türetilir:

1) Problem Çözme Kültürü: bu kültürde sorunlar çözülmek için vardır ve her bir çalışan kendini problem çözücü olarak görmeli ve de sorunların kendini daha fazla geliştirme fırsatı olarak değerlendirmelidir. Dweck'de (1991) araştırmasında, bu tür çalışanlarını özelliklerini şöyle sıralamıştır: deniyorum, yapabilirim, iyimserim ve başarısız olsam bile pes etmem. Aksi özellikler olarak: başarısız olacağım, denemiyorum bile, hiç yapmadım. 2) Hata Kültürü: Yapıcı bir hata kültüründe hatalar göz ardı edilmez, üzeri kapatılmaz veya birileri suçlanarak konu kapatılmaz. Tam tersi olarak, yanlış kararlar üzerinde eleştirel bir şekilde düşünmek ve gelecekte daha iyi çözümler bulmak için bir fırsat olarak görülür. Aynı zamanda iç ve dış müşterilerden gelen eleştiriler dikkate alınarak çözümler üretilmelidir. 3) Öğrenme ve Gelecek Kültürü: Şirket deneyimler kalıcı olarak değerlendirilir ve bir bilgi bankası oluşturulursa, sürekli

gelişen bir öğrenen organizasyon ortaya çıkabilir (An, 2018:3). Daha iyi çözümler için sürekli arayış içinde olmak, bugünde kalmayıp gelişen teknoloji ve şartları takip ederek önlemler alıp dönüşümü sağlamak bu kültürün özelliğidir. 4) Anlaşmazlık ve Çatışma Kültürü: Çatışmalar günlük işlerin bir parçası olarak görülmeli ve çatışmanın kendisi ile değil onu çözme ile meşgul olunmalıdır Yapıcı bir çatışma kültüründe, farklı düşünme, sivil cesaret ve yapıcı inat bu bağlamda talep edilmeli ve teşvik edilmelidir. Diğer yandan dikkat edilmesi gereken husus, örgüt içinde yaşanabilecek çatışmaların çok yüksek düzeyde olmaması ve kontrol edilebilir olmasıdır, aksi halde örgüt içinde karmaşıklığa ve kaosa neden olabilir (Hampton, Summer ve Webber, 1982, s.634). 5) Soru ve Merak Kültürü: Soru ve merak kültüründe, çalışanlar soru sormaya teşvik edilir ve hiçbir soru tabu değildir. Bu vesile ile yöneticiler de aksayan noktaları ve yapılması gerekenleri tespit edip gerekli tedbirleri alabilirler. 6) Hayal gücü ve Yaratıcılık Kültürü: bu kültürde düşüncede ve davranışta esneklik bir gerekliliktir. Mükemmeliyetçilikte katılık yaratıcılığı ve yeniliği öldürür, farklı düşünme, hayal gücü ve yaratıcılık gereklidir. Bu bağlamda yaratıcı kaos teşvik edilmelidir. Kurallar en aza indirgenmeli, düzenlemelerde istisnalara izin verilmeli, farklı ve ileriye dönük düşünebilenlere daha fazla alan ve imkân verilmelidir.

Ekip ve Sinerji Kültürü:

En iyi performans, ortak amaç için bir araya getirilen heterojen yeteneklere sahip ekiplerle ile mümkün olabilir. Burada heterojenden kasıt; ekip üyelerinin eğitim, kişilik ve geçmiş açısından farklı olmalarıdır. Ekip üyeleri dört farklı kişilik tipinden oluşmalıdır, bunlar; yapıcı, yaratıcı, mükemmeliyetçi ve kolektif.

Sinerji ise bütünün kendini oluşturan parçaların toplamından daha büyük olduğu anlamına gelmektedir (Harris, 2004, s.359). Diğer bir ifadeyle bu, bireysel olarak ekip üyelerinin başarılarının tüm ekibin başarısından daha az olması durumudur. Diğer bakış açılarını görmek ve bağlantıları kabul etmek sinerji için bir ön koşuldur. Ekip üyeleri kendilerini ekibe sosyal ve duygusal olarak bağlı hissetmelidir. Buradan anlaşılması gereken sadece profesyonel uyum değil, aynı zamanda insani açıdan da uyum önem arz etmektedir. Bu bağlamda İş birliği, yapıcı eleştiri, hoşgörünün yanı sıra çatışmaların açık ve medeni bir şekilde cesurca ele alınması gerekmektedir. Ancak bu yol ile, ekip olarak güçlü yönlerin nasıl artırılacağı ve zayıf yönlerin ne şekilde en aza indirgenebileceği hususunda çözümler üretilebilir. Bu bağlamda fikrimce Bengtsoon'un önerdiği şekliyle; birbirleri ile rakip olan işletmelerin iş görenlerinin, tasarım takımları oluşturulmak (yatay network) suretiyle birlikte çalışmaları da bu duruma katkıda bulunacaktır (Bengtsson ve Kock, 1999, s.78-193).

Sivil Cesaret Kültürü:

Uyarlanabilen düşünme ve öngörülebilir itaat, birçok şirkette iyi karşılanır ve ödüllendirilir. Ama bu durum eleştirel olmayan karar verme davranışını teşvik eder ve böylece mevcut krizler daha da kötüye gider ve de yeniliklerin şansı olmaz. Sivil cesaret kültüründe ise, yapıcı inat, çelişkiye düşme cesareti ve kişinin kendi bakış açısını temsil etmesi hem yukarıda hem de aşağıda gereklidir. Her şeyden önce, medeni cesaret kültüründe örnek davranış önemlidir (Günther, 1994). Örnek davranış gösterebilen bir rol modelden öğrenmek, sivil cesaret kültürünün uygulanması için kaçınılmazdır (Frey, Brandstätter, Peus & Winkler, 2004).

Uygulama Kültürü:

Şirketlerde herhangi bir değişiklik ve optimizasyon süreci için uygulama kültürünün varlığı belirleyicidir. Bu durum, yapıları ve süreçleri, yeni fikirlerin ve kararların nasıl uygulanacağını ve bunların uygulanmasının daha sonraki bir zamanda hangi aralıkta ve nasıl değerlendirileceğini içermektedir. Aynı zamanda, önemli bir hususta, bu adımların uygulanmasından kimin sorumlu olduğunun şeffaf olmasıdır.

Yeniden Canlandırma Kültürü:

İş görenlerin uzun vadede işlerinden keyif almaya devam edebilmeleri için bir başarı duygusuna sahip olmaları önemlidir: başarı enerji sağlar, başarı başarıyı besler. Zor sorunları birlikte çözmek, takımlara yeni

bir motivasyon ve gurur verir. Neyi başardığınızı yansıtmak ve ardından üstesinden gelmek istediğiniz sonraki zorlukları düşünmek için duraklamak önemlidir (Meinken, Rott ve Frey, 1998).

Bir organizasyonda ilerici kurumsal kültürlerin uygulanıp uygulanmadığı konusunda temel liderlik ilkelerinin uygulanması çok önemli olması münasebetiyle yazının bu kısmında, yöneticilerin davranışlarını yönlendirmek için kullanabilecekleri liderlik ilkeleri ele alınacaktır.

3. Temel Liderlik Modeli

Frey'in (1996a, 1996b, 1998; Frey vd. 2001) temel liderlik modeli, farklı liderlik modellerini bütünleştiren ve böylece liderliğinin çeşitli alanlarında ampirik sonuçlar elde eden bir çerçeve modeli temsil eder. İlkelerin uygulanması, çalışanların davranışlarını (yaratıcılık, devamsızlık) olduğu kadar tutum ve motivasyonu (başarı motivasyonu, iş tatmini) da etkiler (Peus, Traut-Mattausch, Kerschreiter, Frey ve Brandstätter, 2004). Bahsi geçen bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir: 1) Anlam ve vizyon aktarma ilkesi, 2) Şeffaflık ilkesi (bilgi ve iletişim), 3) Özerklik ve katılım ilkesi, 4) Yapıcı geribildirim ilkesi (övgü ve yapıcı eleştiri), 5) Mesleki ve sosyal bütünleşme ilkesi (ekip çalışması, iyi çalışma ortamı), 6) Uyum ve uygunluk ilkesi (konfor bölgeleri / iş yerinin zevkli hale gelmesi), 7) Hedef anlaşıma yoluyla optimal uyarım ilkesi, 8) Olumlu takdir ilkesi, 9) Adalet ilkesi (sonuç adaleti, prosedür adaleti, bilgi adaleti, etkileşimsel adalet), 10) Kişilik gelişimi ilkesi ve insancıl çalışma koşulları, 11) Durumsal liderlik ilkesi ve androjen liderlik tarzı, 12) Liderin iyi rol modeli ilkesi (insancıl ve donanımlı), 13) Adil ücretlendirme ilkesi.

Temel liderlik modeli, yöneticilerden diğer liderlik modellerinin talep ettiği beceri ve yeteneklerin çok ötesinde taleplerde bulunmaktadır. Bu model, yöneticilerin çalışanları koçluk ve mentorluk gibi yollarla destekleyerek onlara fırsat vermesi gerektiği temel varsayımıyla hareket eder (Frey, 1995). Çalışanların iş yerlerinde gelişmeye ve yükselmeye daha fazla ilgi duyduğu ve artık temel motivasyonun geçimini sağlamak olmadığından yola çıkan, çalışanın kendini gerçekleştirmesini ve sürekli gelişimini teşvik eden modern liderin özellikleri bu modelde şu şekilde tarif edilmektedir: çalışanlara koçluk yapar ve yol gösterir, başkalarının büyümesine, yükselmesine izin verir, eleştiriye ve önerilere açıktır, talep ve teşvik eder aynı anda hem koç hem de kaptandır.

Temel Liderlik modelini daha iyi kavrayabilmek adına, bu modelin ilkelerinin detaylarını kısaca ele almakta fayda vardır.

Anlam ve Vizyon Aktarma İlkesi: İşinin anlamını anlayamayan ve bütüne sağlayacağı katkıyı göremeyen vizyonsuz bir iş gören er ya da geç istifa edecektir. Çalışanlar işlerini anlamlı bulduklarında, olası iyileştirmeler hakkında düşünmeye isteklidirler. Öte yandan birçok çalışan için anlamlı iş içeriği, statü ve kariyerden daha önemlidir. Bu, doğrudan doğruya, Frankl'ın (1972) düşüncelerinin bir spesifikasyonunu ve genellemesini temsil eden anlam ilkesinden (Schulz-Hardt ve Frey, 1998) çıkar: insanların bir "anlam özlemi" vardır; eğer belirli şeylerin anlamı onlar için açık değilse, her zaman kendilerine "neden" sorusunu sorarlar. Baum, Locke ve Kirkpatrick (1998) tarafından yapılan çalışmada bu durumu destekler niteliktedir, onlara göre; bir vizyonun formüle edilmesi ve yaygınlaştırılması, iş görenlerin yaptıkları işleri anlamlandırmasına ve nihayetinde şirketlerin ekonomik başarısı üzerinde bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir.

Bilgi ve iletişim yoluyla şeffaflık ilkesi: Bu ilkeye göre yöneticiler, çalışanlarını kendi çalışma alanlarının dışında da bilgilendirmelidir çünkü yalnızca yeterince bilgilendirilen iş görenden, geleceğe yönelik ve sorumlu bir şekilde davranması beklenebilir. Sadece tek taraflı bilgi ile şeffaflığı sağlamak yeterli olmayacaktır bununla beraber sürekli diyalog kurarak iletişimde kalmak gerekmektedir (Frey, 1996a, 1996b, 1998). Ancak bu yolla iş görenler yeterli bilgiye ve cesarete sahip bir şekilde, işletmeye doğrudan veya dolaylı olarak etki ederek katkıda bulunabilirler (Gonzales, 2009). Sadece kişisel diyalog yoluyla karşılıklı sorular sorulmak suretiyle yeni hedefler ve planlar belirlenebilir veya mevcut olanlarda gerekli görülürse değişikliğe gidilebilir. Ancak bunun için ön koşul, yöneticinin iletişim becerilerine sahip

olmasıdır. İş görenleri yeterince dinleyen, empati kurabilen yöneticiler gereklidir.

Özerklik ve Katılım İlkesi: İş görenlere katılım fırsatı verilmezse, şeffaflığın tek başına uzun vadede pek bir getirisi olmayacaktır. Ancak katılım yoluyla özdeşleşme artabilir. Çalışanlara katılım fırsatı verilmesi, çalışanların bulunan sorunlara yönelik çözümleri kabul etmesini sağlamaktadır. Tom Tyler'ın (1994) "prosedürel adalet" üzerine yaptığı araştırma neticesine göre, alınmış olan kararlar, çalışanın çıkarlarına aykırı olsa bile, çalışanlar karar verme sürecine dahil oldukları için alınan kararlar ile özdeşleşmeleri kolay olmakta ve sürecin adil bir şekilde işlediğini düşünmektedirler (Dickenberger, Gniech ve Grabitz, 1993). Aksi durumda uygulamada istenmeyen sonuçların vuku bulması sürpriz olmamalıdır, çünkü en nihayetinde alınan kararları uygulayacak olanlar çalışanların ta kendileridir.

Yapıcı geribildirim ilkesi (övgü ve düzeltme/eleştiri): Öğrenme teorilerinin sonuçlarına göre: iş görenlere yerinde övgüler ve düzeltmeler onları motive etmektedir. Fakat eleştiri, konu ve yapılan eylem ile alakalı olmalı, kesinlikle iş görenin şahsiyetini rencide edici olmamalıdır. Sonuç olarak, "konuya göre sert, kişiye karşı yumuşak" sloganı geçerli olmalı, yani eleştiri gerçeklere dayalı ve yapıcı olmalıdır, fakat kişilikle ilgili olmamalıdır.

Mesleki ve sosyal bütünleşme ilkesi: İş görenin iş yerine sosyal ve duygusal olarak entegre olması çok önemlidir çünkü aksi durumda (amirleri, meslektaşları ile kötü bir ilişki içinde olan veya iş stresinin yoğunluğu nedeniyle bunalmış olan) iş gören sık hastalanabilir veya verimi oldukça düşebilir. Bu sebeple yöneticilere büyük görevler düşmektedir: Yöneticiler her bir çalışanın sosyal ve profesyonel olarak ekibine entegre olmasını ve kendilerini rahat hissetmelerini sağlamalıdır. Bu bağlamda yöneticilerin uygulayacağı "açık kapı" politikası faydalı olacaktır (Newstrom ve Davis, 2002, s.63-65).

İşyerinde uyum ve uygunluk ilkesi: Bu ilkeye göre; iş görenin becerileri ve yetenekleri ile işyerinin gereksinimleri ve koşulları uyuşmuyorsa, profesyonelliğin ve sosyal entegrasyonun pek bir getirisi olmaz. Çünkü çalışan ilgi alanı ve uzmanlığına göre bir ekibe veya Birime yönlendirilmez ise hem çalışan hem de yönetici açısından beklentiler yeterince karşılanmamış olur ve verim sağlanamaz. Bu sebeple, iş görenin kendi alanı, yani eğilimlerine ve ilgi alanlarına uygun bir ekibe ve işe sahip olmasını sağlamak önem arz etmektedir. Nihayetinde ilgilerini çeken faaliyetlerde bulunan iş görenler, işin içine girecekler ve de boş zamanlarında problemlere yeni çözümler hakkında verimli bir şekilde düşüneceklerdir. Bu durum ilgi teorisi çerçevesinde yapılan kapsamlı araştırmalar ile de kanıtlanmıştır (Prenzel, 1992, s.71-98).

Hedefler üzerinde anlaşma yoluyla optimal teşvik ilkesi: İş görenlerin ve yöneticilerin aşırı ve yetersiz taleplerden kaçınmak suretiyle ortak hedefler belirlemesi, verimlilik ve gelişim için kaçınılmazdır. Locke ve Latham'ın (2002) "hedef belirleme yaklaşımı" üzerine yapmış olduğu çalışmalarda bu durumu kanıtlamaktadır, bu yaklaşıma göre; en iyi performansın elde edilebilmek için hedeflerin somut ve iddialı bir şekilde formüle edilmesi, yöneticilerin ve çalışanların açık ve ölçülebilir hedefler üzerinde birlikte anlaşmaları gerekmektedir. Yöneticiler anlaşarak, dikte etmeden hedefler belirlemek suretiyle liderlik etmelidirler. Çünkü iş gören kendisinden gerçekten ne beklediğini bilmiyorsa, bu yöneticinin başarısızlığını gösterir.

Olumlu Takdir İlkesi: Bu ilke Rogers'ın (1959) hümanist okulunun fikirlerine kadar uzanmaktadır. İlkeye göre; yöneticiler, her bir iş görene yüksek düzeyde kişisel saygıyı duymalı ve onları önemli bir iç müşteri veya hizmet sağlayıcı olarak görmeli ve gelişimlerini aktif olarak teşvik etmelidir. Doğası gereği İnsanlar, saygı, saygınlık ve takdir edilme özlemi duyarlar, en azından ailesi, yakın çevresi ve iş vereni tarafından sevilme ve değer görmek isterler. Aksi durumda insanlar kendi öz değerlerini korumak için kendini savunma stratejilerini kullanırlar. Kendini değerli ve saygın hissetmeyen, sadece isimsiz numara muamelesi gören çalışanlardan, ortalamanın üzerinde bir bağlılık beklenmemelidir (Nickel ve Krems, 1998, s.27-32).

Adalet İlkesi: Adalet literatürü dört farklı adalet türünden bahsetmektedir, bunlar: sonuç adaleti, prosedür adaleti, bilgi adaleti ve etkileşim adaleti. Sonuç adaleti diğer bir ifadeyle dağıtım adaletinden kasıt tüm ekip

üyelerine aynı kaynakların sağlanıp sağlanmadığıdır. Prosedürel adalet ise sonuca değil sürece atıfta bulunur. Örneğin, hangi kaynaklar, hangi kurallara göre dağıtıldı, kurallar adil mi? Bu, yöneticinin kararların alındığı kuralları ve mevcut kararların nedenlerini iletmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bir iş gören karara doğrudan dahil olmasa bile, fikrini ifade edebilmesi ve dinlenmesi önemlidir. Etkileşimsel adalet de ise, iş görene adil ve saygılı davranılıp davranılmadığı önem arz etmektedir. Çalışanlar ciddiye alınmalı ve onlara güvenilmelidir, ancak bu şekilde çalışanlar motive edilebilirler (Cohen-Charash ve Spector, 2001, s.278-321).

Kişisel gelişim ilkesi ve insancıl çalışma koşulları: İş görenlerden sadece üzerinde mutabık olunan hedeflere ulaşılması tek hedef olarak sunulmamalıdır, aynı zamanda onlara, gerekli gelişimleri gösterir ve becerilere sahip olurlarsa, şirket içinde yükselme imkânı veya en azından (Hiyerarşik yapı uygun değilse) yetki ve sorumluluklarını artırma fırsatı sunulmalıdır. Kişisel gelişim ilkesi ve insancıl çalışma koşulları denince akla şunlarda gelmelidir: İşin zararsızlığı ve tolere edilebilirliği, yürütülebilirlik, makullük, Engellerden özgürlük, Hareket ve faaliyet özgürlüğü, Çalışanların tasarıma katılımı, Memnuniyeti artırıcı çalışma koşulları, kişisel gelişim ve sosyal uyumluluk. Sonuç olarak, bu koşullar daha mutlu ve daha motive çalışanların yanı sıra işletmenin daha yüksek üretkenlik göstermesine de vesile olmaktadır.

Durumsal liderlik ilkesi ve androjen liderlik tarzı: Bazı iş görenlere ve gerekli bazı durumlarda yönlendirici liderlik gerekli olabilmektedir, yani nispeten açık, hatta bazen otoriter davranışlar ve kararlar uygulanabilir. Ama diğer durumlarda ve diğer iş görenler için “kadife eldiven stratejisi” uygun olanıdır; çünkü bu iş görenler hassas ama aynı zamanda yetenekli kişilerdir. Sonuç olarak bazı çalışanlara karşı net bir dil kullanmak gerekirken bazılarına karşı ise oldukça hassas olmak gerekebilmektedir, aynı şekilde bazı durumlar kapsamlı tartışma ve katılım gerektirirken, diğer durumlar hızlı karar alma ve daha az katılım gerektirebilmektedir. Bu sebeple lider, duruma göre ve karşıdaki kişiye bağlı olarak farklı davranabilmelidir.

Yöneticinin iyi rol modeli ilkesi (insancıl olma ve yeterlilik): İşletmede bir güven ortamının hâkim olabilmesi için yöneticilerin, yüksek mesleki yeterlilik ve insancıl olma bakımlarından rol model olmaları gerekmektedir. Çünkü çalışanlar için sadece hedeflerle motive edilmek, yukarıda da bahsi geçtiği üzere yeterli değildir, karşılarında örnek alabilecekleri bir rol model de görmek isterler. Bu Sebeple yöneticiler bu mesuliyetin farkında olmalıdırlar.

Adil ve Teşvike Dayalı Ücretlendirme İlkesi: İş görenler performanslarının karşılığını maddi olarak alamazsa kendini değersiz hissedecektir. Bu durum Herzberg'in (1966) iş tatmini modelinde bahsedildiği üzere, bir işi yapmak için içsel olarak motive olmuş bir iş gören için maddi ücret de önemli bir "hijyen faktörü"dür. İyi ücret iş tatmini için yeterli değildir, ancak verilmediği takdirde de iş tatminsizliği ortaya çıkmaktadır. Bu alanda yapılmış ampirik sonuçlar şu şekilde özetlenebilir (Frey vd. 2000): genel olarak, değişken bir teşvik ücreti bir şirketin verimliliğini ve kârını artırmaz. Performans artırıcı bir etki yalnızca basit, kolayca ölçülebilir faaliyetlerde bulunabilir. Ancak ücretin motivasyon üzerindeki etkisi iş görenin kişiliği ile ilişkilidir. Performansa dayalı ücretlendirme bazı iş görenleri motive ederken, içsel olarak motive olmuş iş görenler için bu tarz bir ücretlendirme tam aksine motivenin düşmesine yol açabilir. Bu nedenle, farklı motive olan iş gören türleri için farklı teşviklerin etkili olduğu durumsal liderlik ilkesinin uygulanmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Yönetim anlayışının ve kurumsal kültürün iş görenin performansını ödüllendirmediği, hatta insan onurunun ihlal edildiği, çalışanların sadece bir sayı olarak görüldüğü, küçültüldüğü vb. durumlarda, iş yerlerinde, dayanıklılık ve performans gösterme isteği elbette çok daha düşük olacaktır (Frey, 1996a, 1996b, 1998). Bu bağlamda, Mükemmeliyet Kültürleri Merkezi'nin ve liderlik modelinin temel felsefesine göre, başarı insan onurunun korunmasından geçmektedir ve “yumuşak faktörler” liderlik davranışında özel bir rol oynamalıdır. Liderlik modelinde yumuşak faktörler şu şekilde sıralanabilir: dinleyebilmek, soru

sorabilmek, başkalarını yükseltebilmek, öğretici olmak, kendini yenileyebilmek, her zaman haklı olamayacağının bilincinde olmak, kendi hatalarını ve zayıflıklarını kabul edebilmek, olumlu ve olumsuz duygularını yansıtabilmek, hareket alanını geniş tutmak.

4. Sonuç

Bir şirketin ekonomik başarısı, profesyonel kurumsal yönetimin yanı sıra kurum kültürünün tasarımı ve iş gören ile ilişkilerin nasıl yönetildiği ile yakın ilişkilidir. İş görenlerden en iyi performansı elde en iyi performansı elde etmek için motive olmaları için, bir şirketin kurum kültürünün yenilikçi olması ve liderliğin profesyonel olması gerekir. Küreselleşmenin etkileri, hızlı teknolojik ilerlemeler, sürekli değişkenlik gösterebilen siyasi ve politik gelişmeler ve acımasız rekabet, işletmeleri, tüm bu etkenler ile en iyi şekilde başa çıkabilecek yönetim anlayışını bulmaya yöneltmektedir. Bu konuda birçok araştırmalar ve modeller mevcuttur.

Bu çalışmada da işletmelerin bu arayışına katkı sağlayabilmek maksadıyla, kurumsal kültür ve profesyonel liderliğin nasıl görünebileceği hususunda uygulamalar sunan iki model; mükemmellik kültürleri merkezi modeli ve liderliğin ilke modeli ele alınmıştır. Bu modellerde; işletme kültüründe nelerin hâkim olması gerektiği ve iş görenlerin motive bir şekilde, esnek ve yaratıcı davranabilmeleri için izlenecek yollar etraflıca ele alınmıştır.

Elbette bu modelleri uygulama aşamasına geçmeden önce pilot bölgelerde denenmelidir ve olası yanlış yorumlama veya uygulamada sıkıntılı durumları bertaraf edebilmek için bu modeller, literatürde daha da detaylıca incelenebilir.

Kaynakça

- Amabile, T.M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J. ve Herron, M. (1996). Assessing the work environment for creativity, *Academy of Management Journal*, Sayı:39(5), 1154-1184.
- An, W., Zhao, X., Cao, Z., Zhang, J. ve Liu, H. (2018). How bricolage drives corporate entrepreneurship: the roles of opportunity identification and learning orientation. *Journal of Product Innovation Management*, 35(1), 49-65.
- Harris, R. P. (2004). European Leadership in Cultural Synergy, *European Business Review*, 16 (4), pp. 358–380.
- Sparrow, Paul. (2010). Culturers of Innovation”, HR Vision.
- Bengtsson, M. ve Kock, S. (1999). Cooperation and Competition in Relationships Between Competitors in Business Networks, *Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol 14, No 3.
- Baum, R.J., Locke, E.A. ve Kirkpatrick, S.A. (1998). A longitudinal study on the relation of vision and vision communication to venture growth in entrepreneurial firms. *Journal of Applied Psychology*, 83, 43-54.
- Cohen-Charash, Y. ve Spector, P.E. (2001). The role of justice in organizations: a meta-analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86, 278-321.
- Dickenberger, D., Gniech, G. ve Grabitz, H. J. (1993). Die Theorie der psychologischen Reaktanz. In D. Frey & M. Irle (Hrsg.), *Theorien der Sozialpsychologie - Band I: Kognitive Theorien* (243-273). Bern: Huber.
- Dweck, C. (1991). Self theories and goals: Their role in motivation, personality, and development. In K. Dienstbier (Ed), *The Nebraska symposium on motivation*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- González María C. (2009). Workers' Involvement at the Workplace and Job Quality in Europe, Working Papers on the Reconciliation of Work in Europe, REC-WP 08/2009, Dissemination and Dialogue Centre, Edinburgh.
- Frankl, V. (1972). *Der Wille zum Sinn*. Bern: Huber.

- Frey, D. (1995). Psychologisches Know-how für eine Gesellschaft im Umbruch-Spitzenunternehmen der Wirtschaft als Vorbild. In C. Honegger, J. Gabriel, R. Hirsig, J. Pfaff-Czarnecka und E. Poggia (Hrsg.) *Gesellschaften im Umbau* (S. 75-98). Zürich: Seismo.
- Frey, D. (1996a). Psychologisches Know-how für eine Gesellschaft im Umbruch - Spitzenunternehmen der Wirtschaft als Vorbild. In C. Honegger, J. M. Gabriel, R. Hirsig, J. Pfaff-Czarnecka & E. Poggia (Hrsg.), *Gesellschaften im Umbau. Identitäten, Konflikte, Differenzen* (75-98). Zürich: Seismo -Verlag.
- Frey, D. (1996b). Notwendige Bedingungen für dauerhafte Spitzenleistungen in der Wirtschaft und ihm Sport: Parallelen zwischen Mannschaftssport und kommerziellen Unternehmen. In A. Conzelmann, H. Gabler & W. Schlicht (Hrsg.), *Soziale Interaktionen und Gruppen im Sport* (3-28). Köln: bps-Verlag.
- Frey, D. (1998). Center of Excellence - ein Weg zu Spitzenleistungen. In P. Weber (Hg), *Leistungsorientiertes Management: Leistungen steigern statt Kosten senken*. Frankfurt: Campus.
- Frey, D. ve Schulz-Hardt, S. (2000). Zentrale Führungsprinzipien und Center of Excellence-Kulturen als notwendige Bedingung für ein funktionierendes Ideenmanagement. In D. Frey & S. Schulz-Hardt (Hrsg.), *Vom Vorschlagswesen zum Ideenmanagement* (15-46). Göttingen: Verlag für Angewandte Psychologie.
- Frey, D., Kerschreiter, R. ve Mojzisch, A. (2001). Führung im Center of Excellence. In P. Friederichs & U. Althausen (Hrsg.), *Personalentwicklung in der Globalisierung – Strategien der Insider* (S. 114-151). Neuwied: Luchterhand Verlag.
- Frey, D., Brandstätter, V., Peus, C. ve Winkler, M. (2004). In H.R. Yousefi & K. Fischer (Hg), *Interkulturelle Orientierung – Grundlegung des Toleranz-DIALOGs, Teil II: Angewandte Interkulturalität*. Nordhausen: Traugott Bautz.
- Frey, D. Peus, C. ve Jonas, E. (2004). Soziale Organisationen als Centers of Excellence mit Menschenwürde – Zur Professionalisierung der Mitarbeiter- und Unternehmensführung. In B. Maerlicke (Hrsg.), *Personal als Erfolgsfaktor in der Sozialwirtschaft* (27-52). Baden-Baden: Nomos.
- Günther, U. (1994). Gehorsam bei Elektroschocks: Die Experimente von Milgram. In D. Frey & S. Greif (Hrsg.), *Sozialpsychologie - ein Handbuch in Schlüsselbegriffen* (445-452). Weinheim: Psychologie Verlags Union.
- Locke, E. A. ve Latham, G. P. (2002). Building a practically useful theory of goal setting and task motivation. *American Psychologist*, 57, 705-717.
- Meinken, I., Rott, A. ve Frey, D. (1998). Das Sättigungsmodell. Unveröffentlichtes Manuskript.
- Newstrom J. W. ve Davis, K. A. (2002). *Human Behavior at Work: Organizational Behavior*. 11th ed., New York: McGraw-Hill.
- Nickel, T. M. ve Krems, J. F. (1998). Führungsverhalten und Mitarbeiterkreativität – eine empirische Untersuchung zum betrieblichen Vorschlagswesen. *Zeitschrift für Arbeits- und Organisationspsychologie*, 42, 27-32.
- Hampton, D., Summer, C. ve Webber, R. (1982). *Organizational Behavior and the Practice of Management*, Scott Foresman Company, Illinois.
- Opaschowski, H.W. (1987). Von der Geldkultur zur Zeitkultur. Neue Formen der Arbeitsmotivation für zukunftsorientiertes Management. In G. Schanz (Hrsg.), *Handbuch Anreizsysteme in Wirtschaft und Verwaltung* (S. 32-52). Stuttgart: Schäffer-Poeschel.
- Rogers, C. R. (1959). A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework. In S. Koch (Hg), *Psychology: A study of a science*. New York: McGraw, Hill.
- Popper, K. (1973). *Objektive Erkenntnis: Ein evolutionärer Entwurf*. Hamburg: Hoffmann & Campe.
- Prenzel, M. (1992). The selective persistence of interest. In K. Renninger & S. Hidi (Eds): *The role of interest in learning and development* (71-98). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

GUMUSHANE UNIVERSITY- FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

GÜMÜŞHANEVİ KAMPÜSÜ BAĞLARBAŞI MAHALLESİ P.K.: 29100 MERKEZ/ GÜMÜŞHANE
0(456) 233 12 00
paradigma@gumushane.edu.tr